

Justiitsministeerium

Kriminaalpoliitika uuringud

**ÜLEVAADE ALAEALISTE KURITEGEVUSE
VÄHENDAMISE STRATEEGIADEST JA
PROGRAMMIDEST MAAILMAS**

Triin Edovald

Tallinn 2005

Toimetaja Kalev Lattik
Kokkuvõtte tõlge inglise keelde Triin Edovald

Väljaandja
Justiitsministeerium
Tõnismägi 5a
Tallinn 15191
Tel: +372 6208100
Faks: +372 6208109
E-post: info@just.ee
Kodulehekülg: www.just.ee

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	5
1. MÕISTED	6
Õiguslikud definitsioonid	6
Psühhomeetriselised definitsioonid.....	6
Kliinilised definitsioonid	7
Isiksuse- ja sotsiaalsühholoogilised definitsioonid	7
Kokkuvõte antisotsiaalse käitumise mõiste määratlemisest	7
2. ALAEALISTE ANTISOTSIAALSE JA DELINKVENTSE KÄITUMISE RISKITEGURID.....	8
Individaalsed riskitegurid	8
Perekondlikud riskitegurid.....	8
Eakaaslastega seotud riskitegurid	9
Kooliga seotud riskitegurid.....	10
Naabruskondlikud riskitegurid	10
Antisotsiaalse käitumisega indiviidide liigitamine	11
Kaitsetegurite osatähtsus ennetustöös.....	11
Kokkuvõte alaealiste antisotsiaalse ja delinkventse käitumise riskiteguritest	12
3. SEKKUMISTE TULEMUSLIKKUSE TEADUSLIK HINDAMINE	13
Tõendus põhine praktika ja kuriteoennetus	13
Olemasoleva tõendusmaterjali kriitiline hindamine	13
Urimusmeetodika kvaliteet.....	15
Marylandi teaduslike meetodite skaala.....	16
Kokkuvõte sekkumiste tulemuslikkuse teaduslikust hindamisest	18
4. PEREKONNAPÕHINE KURITEOENNETUS	19
Toimivad programmid	19
Mittetoimivad programmid.....	21
Paljutõotavad programmid.....	22
Kokkuvõte perekonnapõhisest kuriteoennetusest	22
5. KOOLIPÕHINE KURITEOENNETUS	24
Toimivad, mittetoimivad ja paljutõotavad programmid	24
Kokkuvõte koolipõhisest kuriteoennetusest	29
6. KOGUKONNAPÕHINE KURITEOENNETUS.....	30
Toimivad, mittetoimivad ja paljutõotavad programmid	30
Regulatiivsed sekkumised.....	32
Meediasekkumised.....	33
Laiaulatuslik kogukondlik sekkumine	33
Hooliva kogukonna strateegia	34
Kokkuvõte kogukonnapõhisest kuriteoennetusest	35
7. KOHTULIK JA KORREKTSIOONILINE KURITEOENNETUS.....	36
Võimetukstegemine	36
Hoiatamine.....	37
Kogukondlikud piirangud	38
Struktuur, distsipliin ja väljakutsed.....	39
Rehabilitatsioon	40
Rehabilitatsiooni ja piirangute kombineerimine	41
Kokkuvõte kohtulikust ja korrektsioonilisest kuriteoennetusest	42

8. POLIITILISI KAALUTLUSI KURITEOENNETUSES	43
Kuriteoennetuse valdkonnad ja tasandid	43
Laiaulatuslik strateegia kuriteoennetuses	45
Ettepanekud kuriteoennetuse tõhustamiseks Eestis	47
Sammud riikliku tegevuskava suunas.....	47
Kokkuvõte poliitilistest kaalutlustest kuriteoennetuses	48
KOKKUVÕTE.....	50
SUMMARY	52
LISA. Loendid efektiivsetest ja paljutootavatest sekkumistest	54
KASUTATUD KIRJANDUS	66

SISSEJUHATUS

Noorukite antisotsiaalne ja delinkventne käitumine ning sellealased küsimused on muutunud Eestis üha aktuaalsemaks avalikuks aruteluteemaks. Sellele vaatamata puudub selge ülevaade, millised riskitegurid sellist käitumist kujundavad ning milliste sekkumistega oleks võimalik riskitegurite mõju vähendada. Ühiskondlikke reegleid rikkuvate indiviidide kohtlemine on olnud igipõline küsimus. Peamiseks sekkumisviisiks on olnud karistus. Ometi on viimastel aastakümnetel saanud üha selgemaks, et karistuse mõju kuritegevuse vähendamisele on väga väike. Samal ajal on tõendus põhine lähenemine kujunenud kuriteoennetuse keskseks printsiibiks. Ennetuse eesmärk on kõrvaldada kuritegevuse põhjused ja soodustegurid, vähendada võimalusi kuritegelikuks käitumiseks ning hoida ära või raskendada kuritegude toimepanemist.

Käesoleva ülevaate eesmärgiks on kirjeldada (1) individuaalseid, perekondlikke, eakaaslaste, kooli ja naabruskonnaga seotud riskitegureid, mis mõjutavad antisotsiaalse ja delinkventse käitumise arengut ning (2) alaealiste õigusrikkumiste vähendamiseks mõeldud sekkumisprogramme ja nende efektiivsust, keskendudes perekonnas, koolis ja kogukonnas ellu viidavatele sekkumistele. Samuti leiavad kajastamist mõningad poliitilised kaalutlused ennetuse asjus. Toodud on ka autori ettepanekud kuriteoennetuse tõhustamiseks Eestis tõendus põhise praktika aspektist.

Ülevaate koostamisel on tuginetud peaaesjalikult Põhja-Ameerikast ja Suurbritanniast pärinevale teaduskirjandusele. Seda eelkõige seetõttu, et neil riikidel on märkimisväärsed kogemused kuriteoennetuses rakendatavate sekkumiste väljatöötamisel, tõhususe ja mõju hindamisel ning sekkumiste elluviimisel.

1. MÕISTED

Kuna kirjandust õigusrikkumisi sooritavate noorte inimeste teemal on väga rohkesti, on iga uurimuse oluliseks lähtekohaks mõistete piiritlemine. Selgus selles küsimuses võimaldab üheselt aru saada uurimuste tulemustest, formuleerida poliitilisi tegevuskavasid ja neid ka ellu viia. Samas on defineerimine komplitseeritud, sest laste ja noorukite mitteadaptiivne käitumine kätkeb kattuvaid ja kohati segadust tekitavaid mõisteid.

„Delinkventsust“, „antisotsiaalset käitumist“, „käitumishäiret“, „käitumisprobleeme“ ja „eksternaliseeritud käitumishäireid“ käsitletakse sageli koos, kuid need mõisted ei ole identsed. Nende definitsioonide lähtekohad on erinevad (Connor 2004). Allpool on toodud õiguslikud, kliinilis-diagnostilised/meditsiinilised, psühhomeetriaale tuginevad ning isiksuse- ja sotsiaalpsühholoogilised antisotsiaalse käitumise definitsioonid, mis võimaldavad aru saada antisotsiaalsest ja teistest sellega seotud käitumistest.

Õiguslikud definitsioonid

Õiguslikes definitsioonides rõhutatakse mitteadaptiivse käitumisega noorukitega seoses mõisteid „antisotsiaalne käitumine“, „delinkventsus“ ja „kriminaalsus“. Kriminaalõiguse kontekstis viitab mõiste „antisotsiaalne käitumine“ igasugusele käitumisele, millega rikutakse ühiskonnas kehtivad reegleid ja seadusi: ebaseaduslikud teod, millest paljud jäävad registreerimata (Connor 2004).

Õiguslikult nimetatakse laste ja noorukite antisotsiaalse käitumise väljundeid „delinkventseteks“. Elliott ja Menard (1996) seletavad delinkventsust kui seotust mõõdetava klassi illegaalsete käitumisaktidega. Seega viitab alaealise delinkventsus osalusele illegaalses käitumises, kus osalejaks on isik, kes seaduse kohaselt ei ole täiskasvanu (Siegel, Welsh & Senna 2003). Connor (2004) märgib, et õiguslikud delinkventsuse definitsioonid viitavad tavaliselt nii alaealiste rasketele kriminaalsetele tegudele kui ka vähemrasketele väärtegadele ja antisotsiaalsetele tegudele. Viimased hõlmavad ka „staatusega seotud õigusrikkumised“ – käitumisakte, mis on ebaseaduslikud ainult seetõttu, et akti toimepanijaks on alaealine (nt alkoholi tarbimine, öise liikumiskeelu eiramine, koolikohustuse mittetäitmine).

Sarnaselt „delinkventsusele“ on ka „kriminaalsus“ antisotsiaalse käitumise alamliik. Samas viitab kriminaalsus tavaliselt rasketele õigusrikkumistele ja antisotsiaalsetele tegudele, mille on toime pannud täiskasvanu (Connor 2004). Seega osutab kriminaalne käitumine reeglina täiskasvanute illegaalsele käitumisele.

Psühhomeetriaalised definitsioonid

Psühhomeetriaalsete antisotsiaalse käitumise definitsioonide abil identifitseeritakse lapse probleemse käitumise sümptomite mustreid või sündroome (Loney & Lima 2003).

Üldtuntud on „eksternaliseeritud“ ja „internaliseeritud“ sündroomi eristamine (Achenbach, 1978). Eksternaliseeritud käitumine (käitumise regulatsiooni häired) viitab agressiivsele või sotsiaalseid norme eiravale käitumisele (Campell, Shaw & Gillom 2000; Eisenberg *et al.* 2001). Häired hõlmavad impulsiivset, disruptiivset, hüperaktiivset, agressiivset ja delinkventset käitumist (Connor 2004; Hinshaw 1987). Kasutatakse ka mõisteid „käitumishäired“, „antisotsiaalne“ ja „kontrollimatu“ (Hinshaw 1987). Ehkki eksternaliseeritud käitumine ei ole samatähenduslik delinkventsuse või käitumishäirega, kätkeb see mitmeid samu probleeme.

Lastel võivad areneda ka internaliseeritud ehk siseelamuste regulatsiooni häired, millega seostuvad rohkem lapse psüühikat kui välist maailma iseloomustavad jooned: endasse-tõmbunud, rahutu, vaoshoitud ja depressiivne käitumine, pelglikkus ja sotsiaalne võõrdumine (Connor 2004; Liu 2004). Olemuslikud mõisted on ka „neurootiline“ ja „ülekontrollitud“ (Campell *et al.* 2000; Eisenberg *et al.* 2001; Hinshaw 1987).

Psühhomeetriaalne analüüs on olnud aluseks kliiniliste vaimse tervise definitsioonide arenemisel ja kujundamisel.

Kliinilised definitsioonid

Agressiivsete ja antisotsiaalsete noorukite puhul kasutatavad kliinilised vaimse tervise definitsioonid, viitavad reeglina „käitumishäirele“ (*conduct disorder*) (Connor 2004). Psühhiaatriliste diagnooside juures kohtab ka termineid nagu „tähelepanupuudulikkuse ja hüperaktiivsuse häire“ (*attention deficit/hyperactivity disorder*) ja „tõrges-trotslik käitumine“ (*oppositional defiant disorder*). Viimast käsitletakse sageli kui käitumishäire kergekujulist ja arenguliselt varem ilmnevat varianti (Connor 2004; Loney & Lima 2003). Need diagnoosid moodustavad omakorda „disruptiivsete käitumishäirete“ kogumi (APA 1994). Tähelepanupuudulikkus ja hüperaktiivsus viitab arenguliselt ebasobivale tähelepanu probleemide, motoorse hüperaktiivsuse ja impulsiivse käitumise tasemele; tõrges-trotslik käitumine arenguliselt ebasobivale ärritava, argumentatiivse ja vastuhakkava interaktsiooni tasemele, käitumishäiret defineeritakse kui püsivalt kõrget kaklemise, valetamise, kiusamise, vandalismi ja teiste antisotsiaalsete käitumisaktide taset lapse- ja noorukieas (Lahey & Loeber 1997).

Isiksuse- ja sotsiaalpsühholoogilised definitsioonid

Levinud on terminid nagu „psühhopaatne isiksus“ ja „psühhopaatia“, mis viitavad kroonilisele rasketele kriminaalsusele ja retsiidivsele antisotsiaalsele käitumisele (Connor 2004). „Antisotsiaalse isiksusehäire“ (*antisocial personality disorder, ASPD*) psühhiaatriline diagnoos on lähedalt seotud psühhopaatia mõistega ning seda iseloomustab hoolimatus teiste inimeste suhtes ja teiste inimeste õiguste rikkumine, mis saab alguse lapseas või varases teismeeas ning jätkub täiskasvanueas (APA 1994).

Psühhopaatia mõiste on antisotsiaalse isiksusehäire diagnoosist laiem, sisaldades nii deviantseid isiksusejooni kui antisotsiaalseid käitumisi nagu egotsentrism, impulsiivsus, vastutus-tundetuse vähenemine, emotsionaalsus, empaatia-, süü- või kahetsustunde puudumine, patoloogiline valetamine, manipuleerimine ning püsiv sotsiaalsete normide ja ootuste rikkumine (Cleckley 1976; Hare 1996). Ehkki mainitud termineid kasutatakse üldiselt täiskasvanute puhul, on asutud uurima ka psühhopatoloogiliste joonte esinemist lastel ja noorukitel (Frick *et al.* 2003; Myers, Stewart & Brown 1998).

Rutter ja tema kolleegid (1998) märgivad, et ülalmainitud isiksusehäired on sageli seotud delinkventse käitumisega, kuid tegu pole kaugeltki kuritegevuse sünonüümidega: nende diagnooside kriteeriumid hõlmavad mitmeid käitumisakte, mis ei seonu seaduserikkumisega. Samuti ei ilmne paljudel seaduserikkumises süüdi mõistetud inimestel psühhiaatriliste diagnooside määramiseks vajalikke sotsiaalseid kahjustusi ja psüühilist väärtalitlust.

Kokkuvõtte antisotsiaalse käitumise mõiste määratlemisest

Niisiis on „antisotsiaalne käitumine“ üldine kirjeldav mõiste, mida tavapäraselt kasutatakse kirjeldamiseks eksternaliseeritud tegevusi, mille käigus rikutakse teiste inimeste või ühiskonnas kehtivaid õigusi (Hinshaw & Zupan 1997). Seega kätkeb antisotsiaalne käitumine nii ebaseaduslikke akte kui väljapoole seadust jäävat käitumist, mille eest ei saa süüdi mõista lapsi, kelle vanus jääb allapoole kriminaalvastutuse piiri. Mõiste viitab suurele hulgal käitumisaktidele, millega rikutakse ühiskonnas kehtivad norme. Käesolevas ülevaates kasutatakse mitmeid ülalmainitud mõisteid, võimaldamaks terviklikku arusaamist antisotsiaalsest käitumisest ja sellega seotud käitumisaktidest.

2. ALAEALISTE ANTISOTSIAALSE JA DELINKVENTSE KÄITUMISE RISKITEGURID

Individuaalsed riskitegurid

Individuaalseid riskitegureid defineeritakse kui indiviidi füüsilisi, emotsionaalseid, kognitiivseid ja sotsiaalseid omadusi teatud ajahetkel, mis võivad olla geneetiliste ja keskkondlike tegurite tulem (Tremblay & LeMarquand 2001). Individuaalsed tegurid kalduvad olema kõige olulisemad kuritegeliku käitumise arengus, ja seda eelkõige varases eas (vt tabel 1).

Tabel 1. Antisotsiaalse ja delinkventse käitumise individuaalsed riskitegurid

RISKITEGUR	ALLIKAS
Sugu Meestel on suurem risk delinkventseks käitumiseks kui naistel	Fitzgerald (2003); Giordano & Cernkovich (1997); Jensen & Eve (1976)
Rass ja etnilisus Rassilised ja etnilised vähemused on disproportsionaalselt esindatud õigusrikkumiste statistikas	Bottoms (1973), Hawkins jt (2000); Jungertas (1997a; 1997b), Kempf-Leonard, Chesney-Lind & Hawkins (2001), Tonry (1995)
Agressiivsus	Nagin & Tremblay (1999), Tremblay jt (1994)
IQ Delinkventse käitumisega noorukitel on madal verbaalne IQ, samuti madalam keskmine IQ võrreldes mittedelinkventsete noorukitega	Fergusson & Horwood (1995), Hirschi & Hindelang (1977), Lynam, Moffitt & Stouthamer-Loeber (1993)
Akadeemiline (eba)edukus Puudujäägid kognitiivses arengus ja varajased käitumisprobleemid mõjutavad hilisemat akadeemilist edukust ja delinkventsust	Farrington (1986), Tremblay, Mäse jt (1992)
Emotsionaalne seisund Aktiivsus, hulljulgus, impulsiivsus, lühiajaline tähelepanuvõime	Hawkins, Herrenkohl jt (1999), Klintenberg jt (1993), Lipsey & Derzon (1999)
Tähelepanupuudulikkuse ja hüperaktiivsuse häire (ADHD)	Moffitt (1990), Moffitt jt (2001)
Tõrges-trotslik käitumine (ODD)	Burke, Loeber & Lahey (2003), Lahey & Loeber (1997)
Käitumishäire (CD)	Lahey jt (2002; 2003)
Geneetilised ja füsioloogilised karakteristikud Madal südamelöögisagedus agressiivse käitumisega lastel ja noorukitel; kiired füsioloogilised muutused teismeeas ja kõrge testosteroonitase mõjutavad agressiivsust; varajase menstruatsiooniga tütarlastel esineb sagedamini norme rikkuvat käitumist jmt	Carey & Goldman (1997), Caspi jt (1993), Farrington (1995), Quay (1993)

Perekondlikud riskitegurid

Perekondlikud riskitegurid on sageli seotud lapse vahetu keskkonnaga ja võivad ilmnedagi otsesemalt kui kaudsemalt (nt vanemate haridustaseme, majandusliku olukorra jm demograafiliste näitajate mõjul). Wasserman & Seracini (2001) juhivad tähelepanu lapse probleemse käitumise arengulisele iseloomule ja sellele, et kaudsed riskitegurid mõjutavad lapsi peamiselt lähedalseisvate riskitegurite vahendusel nagu näiteks vanema psühhopatoloogia ja vanemlik kasvatuspraktika. Kuritegeliku käitumise perekondlikud riskitegurid on toodud tabelis 2.

Tabel 2. Antisotsiaalse ja delinkventse käitumise perekondlikud riskitegurid

RISKITEGUR	ALLIKAS
Perekonna struktuur Üksik- või kasuvanemaga ja lahutatud perest pärit noorukitel on suurem risk delinkventseks käitumiseks võrreldes noorukitega, kes kasvavad kahe bioloogilise vanemaga peres	Cookson (1999), Coughlin & Vuchinich (1996); Kolvin jt (1988), Thornberry jt (1999)
Pereliikmete arv Suur pereliikmete arv suurendab riski delinkventseks käitumiseks	Farrington (1996), Hirschi (2004); Newson, Newson & Adams (1993); Ouston (1984)
Vaesus / madal sotsiaalmajanduslik staatus (SMS) Madala staatusega perest pärit noorukid on sagedamini seotud raskemate õigusrikkumistega; vanemate ametialane staatus ei mõjuta delinkventset käitumist sel määral nagu sissetulek ja elamistingimused	Farrington (1995; 1996); Fergusson & Horwood (1999); Larzelere & Patterson (1990); Ornstein & Levine (2000); Sortore (2004)
Perekonnaliikmete kriminaalsus Pereliikmete vaheline sarnasus agressiivse käitumise osas, mis viitab sarnastele keskkondlikele teguritele ja võimalikele geneetilistele mõjutustele	Patterson (1984; 1986), Rutter jt (1998); West & Farrington (1973; 1977)
Ema tööhõive On ilmnenu, et 8-aastastel lastel, kelle ema töötas täiskohaga, ilmnes hilisemas eas vähem delinkventset käitumist	West & Farrington (1973)
Vanemlus teismeeas Teismeliste emadele sündinud lastel on suurem tõenäosus delinkventseks käitumiseks teismeeas; ei kehti niivõrd lapsdelinkventide, st alla 13aastaste õigusrikkujate puhul	Christ jt (1990), Wasserman & Seracini (2001)
Lahutus Lahutatud vanematega lastel on rohkem käitumisprobleeme, esineb sagedamini delinkventset käitumist	Fergusson, Horwood & Lynskey (1992), Hetherington (1989); Hetherington, Cox & Cox (1985)
Perevägivald Lastel rohkem käitumisprobleeme, omab tugevamat mõju noorematele lastele	Loeber jt (1998b), Widom (1997)
Vanemlik psühhopatoloogia Varases noorukieas käitumisprobleemidega laste (eriti poiste) vanemate seas esineb sagedamini psühhopatoloogiat; vanema antisotsiaalne isiksusehäire mõjutab lapse käitumisprobleemide taset	Wasserman & Seracini (2001), Christ <i>et al.</i> (1990)
Vanemlik kasvatustpraktika Nt range/rohke karistamine, vähene järelevalve, madal kiindumus, positiivse osaluse puudumine	Dahlberg (1998), Hollin (1992), Loeber & Stouthamer-Loeber (1986), Peiser & Heaven (1996), Scholte (1999), Tolan (1988)
Lapse füüsiline väärkohtlemine Võib mõjutada lapse agressiivsust ja eksternaliseeritud käitumist	Lipsey & Derzon (1999), Wasserman & Seracini (2001), Widom (1997)

Eakaaslastega seotud riskitegurid

Nii lapse suhted eakaaslastega kui ka eakaaslaste mõju lapsele moodustavad olulise osa lapse lähikeskkonnast. Eakaaslaste mõjutused delinkventse käitumise kujunemisel osutuvad tagasihoidlikumaks kui individuaalsed, perekondlikud ja kogukondlikud riskitegurid, mistõttu käsitletakse tõrjutust eakaaslaste seas ja deviantsust pigem vahendavate teguritena kui delinkventse käitumise esmapõhjustena. Coie ja Miller-Johnson (2001) märgivad, et eakaaslaste mõju on oluliseks riskiteguriks lapse arengu hilisemates staadiumides, tipnedes delinkventse käitumisega varases teismeeas. Antisotsiaalset ja delinkventset käitumist mõjutavad eakaaslastega seotud riskitegurid on toodud tabelis 3.

Tabel 3. Antisotsiaalset ja delinkventset käitumise eakaaslastega seotud riskitegurid

RISKITEGUR	ALLIKAS
Deviantsete eakaaslaste mõju Seotus deviantsete eakaaslastega eelneb reeglina delinkventsele käitumisele	Elliott & Menard (1996), Farrington (1989); Thornberry (1996)
Esialgsele kuritegelikule käitumisele õhutamise Deviantsete eakaaslased mõjutavad delinkventse käitumise puhkemist ja sellise käitumise eskaleerumist nende puhul, kes alustavad õigusrikkumistega väga varajases eas	Coie & Miller-Johnson (2001), Keenan jt (1995)
Koos õigusrikkumiste sooritamine Kaasosaliste olemasolu õhutab delinkventsele käitumisele	Reiss & Farrington (1991), Warr (1996)
Kamba liikmeks olemine Kamp kui formaalne rühm omab eakaaslaste aspektist tugevaimat mõju nooruki delinkventsele käitumisele; reeglina esineb antisotsiaalne käitumine juba enne kambaga ühinemist	Esbensen & Huizinga (1993), Maguin jt (1995); Thornberry (1998)
Õe-venna mõju Delinkventse käitumisega õe-venna olemasolu peres mõjutab nooruki delinkventset käitumist; poisid panevad õigusrikkumisi sageli toime koos vennaga	Reiss & Farrington (1991), Coie & Miller-Johnson (2001)
Eakaaslaste mõju dünaamika Antisotsiaalse käitumisega noorukitel kipuvad olema ebastabiilsed ja -usalduslikud sõprussuhted, mis tugevdavad deviantset käitumist	Dishion jt (1995; 1994)
Eakaaslaste poolne tõrjutus lapseeas Seotud agressiivse ja disruptiivse käitumisega lapseeas, mis tingib tõrjutust eakaaslaste seas ja see omakorda vahendab agressiivse/disruptiivse käitumise mõju delinkventsele käitumisele teismeeas	Coie & Miller-Johnson (2001); Crick & Grotpeter (1995), Patterson, Capaldi & Bank (1991)

Kooliga seotud riskitegurid

Kooli riskitegurite kohta ei ole nii palju tõendusmaterjali kui eespool kirjeldatud riskitegurite kohta. Seetõttu on väga vaja uurimistööd, mis käsitleks kooli mõju antisotsiaalse ja delinkventse käitumise kujunemisele.

Tabel 4. Antisotsiaalset ja delinkventset käitumise kooliga seotud riskitegurid

RISKITEGUR	ALLIKAS
Akadeemiline ebaedukus Ennustab ette hilisemat delinkventset käitumist	Brewer jt (1995), Loeber jt (1998a), Maguin & Loeber (1996)
Nõrk side kooliga (vähene pühendumus), vähesed hariduslikud pürgimused ja koolimotivatsioon Ennustavad ette hilisemat delinkventset käitumist	Brewer jt (1995), Hawkins jt (1999), Herrenkohl jt (2001)
Koolikorraldus Õpetajate rahuolematuse, vähene õpetajatevaheline koostöö, halvad õpilase-õpetaja suhted, antisotsiaalset käitumist toetavad normid ja väärtused, sobiliku ja oodatava käitumise osas puudulikud reeglid jmt	Herrenkohl jt (2001)

Naabruskondlikud riskitegurid

Naabruskonna tegurid mõjutavad lapse käitumist kogukonna tasandil. Nagu kooliga seotud riskitegureid nii ei ole ka kogukonna osa kuritegeliku käitumise kujunemisel väga põhjalikult uuritud. Pigem on uuritud kogukonna struktuurseid tegureid ja nende mõju üldisele kuritegevuse määrale kui seoseid kogukonna karakteristikute ja individuaalse käitumise vahel. Antisotsiaalset ja delinkventset käitumist mõjutavad naabruskonna riskitegurid on tabelis 5¹.

¹ Detailsema ülevaate saamiseks vt Brooks-Gunn jt (1993) ning Ingoldsby ja Shaw (2002).

Tabel 5. Antisotsiaalset ja delinkventset käitumist mõjutavad naabruskonna riskitegurid

RISKITEGUR	ALLIKAS
Ebasoodsad tingimused ja organiseerimatus naabruskonnas Vaesed elutingimused, nõrk sotsiaalne kontroll, nõrgad sotsiaalsed sidemed elanike vahel, pidev elanike vahetus, individuaalne isolatsioon	Catalano jt (1998), Elliott jt (1996); Oberwittler (2004), Sampson & Lauritsen (1994); Sampson, Raudenbush & Earls (1997)
Vähene seotus naabruskonnaga Vähene turvatunne, seotus ja kiindumus, oma naabruskonna eest ei seista	Hawkins, Herrenkohl jt (1999); Herrenkohl jt (2001)
Mõnuainete kättesaadavus Ennustab ette vägivaldset käitumist teismeeas	Maguin jt (1995)
Kuritegevus naabruskonnas Soodustab noorukite vägivaldset käitumist teismeeas	Peeples & Loeber (1994); Thornberry, Huizinga & Loeber (1995)
Avatus vägivaldale Vägivalda tunnistajaks olemine nii kodus kui naabruskonnas	Gorman-Smith & Tolan (1998)
Kuritegevust pooldavad normid naabruskonnas Mida kuritegelikum kontingent elab naabruskonnas, seda suurem on nende mõju naabruskonnas kujunevatele normidele	Herrenkohl jt (2001)
Ligipääs tulirelvadele Suurendab üldise vägivalda riski	Brewer jt (1995)
Vägivalda kujutamine meedias Suurendab hilisemat agressiivset käitumist	Eron & Huesmann (1987)

Antisotsiaalse käitumisega indiviidide liigitamine

Riskitegurite kontekstis on tähtis arvesse võtta antisotsiaalselt käituvate inimeste eri liike. Üks levinud viis antisotsiaalsete indiviidide eristamiseks tugineb antisotsiaalse käitumise arenguteedele (Hinshaw, Lahey & Hart 1993; Loeber 1990; Moffitt 1993; Nagin, Farrington & Moffitt 1995; Patterson *et al.* 1991; Shaw, Bell & Gilliom 2000), mille kohaselt esineb kahte liiki antisotsiaalset käitumist: lapseas ja noorukieas algav antisotsiaalne käitumine. Teine võimalus lähtub erisuguste antisotsiaalsete tegevuste ja sotsiaalsete sidemete aspektist, eristades rühmalist ja üksik-agressiivset antisotsiaalset käitumist (Hewitt & Jenkins 1946; Quay 1964, 1987). Esimest iseloomustab varjatud käitumine, mis on välja kujunenud eakaaslaste võrgustikus, sageli kambaliikmeks olemise vormis. Alasotsialiseerunud üksikut tüüpi noorukid sooritavad antisotsiaalseid käitumisakte enamjaolt üksinda ning nende käitumine on varjamatult agressiivne, samuti kaldub neil esinema tõsisemaid psühhopatoologia ilminguid. Antisotsiaalse käitumise arengu ja ilmingutega laste ja noorukite puhul tuleb silmas pidada, et nende puhul kehtivad sageli erinevad riskitegurid ja seda tihti ka eri arenguperioodil.

Kaitsetegurite osatähtsus ennetustöös

Olgugi et käesoleva ülevaate eesmärgiks on keskenduda antisotsiaalse ja delinkventse käitumise riskiteguritele, on sekkumisi kavandades otstarbekas lähtuda mitte ainult riskitegurite vähendamisest, vaid ka kaitsetegurite tugevdamisest. Kaitseteguriks ei osutu ilmingumata riskitegurile vastupidine näitaja, vaid pigem tegurid, mis mõjutavad isiku reaktsiooni keskkonnast tulenevale riskile, mis on kohanematuse eelsoodumuseks. Uurimused on näidanud, et on mitmeid kaitsetegureid, mis aitavad ära hoida kahjulikke tagajärgi noorukite arengule: individuaalsed kaitsetegurid nagu naissugu, kõrge IQ, vastupanuvõimeline temperament ja positiivne sotsiaalne orientatsioon (Garmezy 1985); sotsiaalsed kaitsetegurid nagu soojad ja toetavad suhted ning sotsiaalne seotus täiskasvanutega (Rutter 1979; Werner & Smith 1992), tunnustus positiivse koolivälise tegevuse eest (Rae-Grant *et al.* 1989) ja

sotsiaalsed institutsioonid nagu eakaaslaste rühmad, koolid ja kogukonnad, mis rõhutavad positiivsete sotsiaalsete normide, prosotsiaalse käitumise ja haridusliku edukuse tähtsust (Brewer *et al.* 1995; Rutter *et al.* 1979). Ühest küljest peaks kuriteoennetus keskenduma riskitegurite vähendamisele, kuid samavõrd tähtis antisotsiaalse ja delinkventse käitumise ennetamise juures on tugevdada kaitsetegureid.

Kokkuvõte alaealiste antisotsiaalse ja delinkventse käitumise riskiteguritest

Ülaltoodust selgub, et on mitmeid individuaalseid, perekonna, eakaaslaste, kooli ja naabruskonnaga seotud tegureid, mis mõjutavad alaealiste delinkventse käitumise arengut. Suure tõenäosusega on lapse varajases elustaadiumis tähtsamad individuaalsed ja perekondlikud riskitegurid. Hilisemas eas muutub oluliseks eakaaslaste, kooli ja kogukonna mõju. Ükski konkreetne riskitegur ei selgita delinkventset käitumist. Pigem on nii, et mida rohkem ilmneb lapse puhul riskitegureid või mida rohkem on valdkondi, milles riskitegurid ilmnevad, seda suurema tõenäosusega ja seda varasemas eas on lapsel delinkventse käitumise oht. Antisotsiaalse ja delinkventse käitumise riskitegurid annavad tõendust, et ennetusalaste tegevuskavade kavandamisel ja väljatöötamisel tuleb arvesse võtta mitmeid valdkondi, millele kuriteoennetuse käigus tegevus suunata. Lisaks riskiteguritele on tähtis arvestada erinevaid antisotsiaalse käitumise kujunemise arenguteid ning ühtlasi kaitsetegureid, mille tugevdamine sekkumiste käigus peaks riskitegurite vähendamise kõrval moodustama ennetusstrateegiate ühe põhisuuna.

3. SEKKUMISTE TULEMUSLIKKUSE TEADUSLIK HINDAMINE

Kuriteoennetuse peamiseks sekkumisviisiks on olnud karistus. Viimastel aastakümnetel on saanud aga üha selgemaks, et karistuse mõju kuritegevuse vähendamisele on väga väike ning kuriteoennetuse ja kriminaalhoolduse keskseks printsiibiks on järjest enam tõenduspõhine lähenemine. Nii levib üha laiemalt seisukoht, et efektiivne poliitika ja praktika eeldab teaduslikku tõendusmaterjali. Et selline poliitika ja -praktika kuriteoennetuses rakenduks ning riiklikult rahastataks esmajärjekorras tõhusaid ja mõjusaid programme ja sekkumisi, tuleb sekkumiste efektiivsust teaduslikult hinnata. Ühtlasi on vaja olemasolevat teaduslikku materjali kuritegevust ennetavate ja vähendavate sekkumiste aspektist süsteemselt hinnata.

Tõenduspõhine praktika ja kuriteoennetus

Tõenduspõhine praktika (TPP) on Eestis tuntud termin eelkõige meditsiinvallas, mujal on see alles levimas (Edovald 2004a, 2004b, 2004c, 2005a, 2005b, 2005c). Läänes sai TPP levik alguse 1990. aastatel, liikudes meditsiinist ja tervishoiust edasi teistesse valdkondadesse nagu sotsiaaltöö, õendus, kriminaalhooldus, haridus, inimressursi juhtimine jm.

TPP-d defineeritakse meditsiinis ja tervishoius kui parima olemasoleva tõendusmaterjali kohusetundlikku, üksikasjalikku ja kaalutletud kasutamist patsientide kui üksikindiviidide hoolekandele otsuste tegemisel (Sackett *et al.* 1996). Sacketti ja tema kolleegide hinnangul seisneb tõenduspõhise meditsiini (TPM) praktika personaalse kliinilise ekspertiisi ja süstemaatilisel uurimistööl põhineva objektiivse kliinilise tõenduse ühendamises.

Hilisema variatsiooni kohaselt on TPP parima uurimustest saadava tõenduse, kliinilise ekspertiisi ja kliendi väärtuste ühendamise (Sackett *et al.* 2000). *Parima uurimustest saadava tõenduse* all peetakse silmas kliiniliselt olulist uurimistööd, mis sageli tuleneb meditsiini baasteadustest, kuid eelkõige patsiendikeskset kliinilist uurimistööd diagnostiliste testide täpsuse ja selgepiirilise, prognostiliste näitajate õigsuse ja terapeutiliste, rehabiliteerivate ja preventiivsete režiimide osas. *Kliinilise ekspertiisi* all mõistetakse praktikute võimet kasutada kliinilisi oskusi ja kogemusi identifitseerimaks iga patsiendi unikaalset tervislikku seisundit ja diagnoosi, potentsiaalse sekkumisega kaasnevaid patsiendi individuaalseid riske ja hüvesid ning patsiendi individuaalseid väärtusi ja ootusi. *Kliendi väärtuste* all peetakse silmas iga patsiendi ainuomaseid eelistusi, huvisid ja ootusi kliinilise kokkupuute suhtes, mis tuleb liita kliiniliste otsuste tegemisega, kui need teenivad patsiendi huve.

TPP printsiibid on leidmas üha laiemat rakendust ka kuriteoennetuses ning nii sekkumiste tõhususe, mõjususe ja tasuvuse kui ka praktikate teaduslik hindamine on kujunenud eri riikide ja organisatsioonide kriminaalpoliitiliste tegevuskavade aluseks.

Olemasoleva tõendusmaterjali kriitiline hindamine

Uurimistöö sekkumiste mõju hindamise alal jaguneb üldjoontes kaheks:

- hinnatakse sekkumisega seatud eesmärkide saavutamist;
- hinnatakse üldkasutatavaid mõjunäitajaid nagu muutused teadmistes, käitumises, riskiteguritele avatuse tasemes, vigastustes ja tasuvuses.

Kuriteoennetuse programmide mõju hindamisel on asjakohaseks näitajaks olemasolev (positiivne või negatiivne) tõendusmaterjal sekkumise mõju kohta kuritegevusele. Selliseid mõju-uuringuid on aga vähe. Enamik mõju-uuringuid keskendub protsessi hindamisele, kirjeldades pigem programmi tegevusi kui programmi mõju kuritegevuse määrale. Paljud programmid vaatlevad efektiivsusnäitajana kuritegevuse näitajate kõrval ka muutusi kuritegevuse riskitegurites (nt lapse disruptiivne käitumine, töötus, koolist väljalangevus jmt) või

kuritegevusega seotud probleemse käitumise tagajärgedes (nt antisotsiaalne käitumine, alkoholi- ja uimastitarbimine). Programmi mõjususe määrajatena kasutatakse statistiliselt olulisi erinevusi katse- ja kontrollrühma vahel mõõdetava mõju näitaja osas ja mõju suurus, st katse- ja kontrollrühma keskmiste tulemuste vahe jagatuna kontrollrühma tulemuste standardhälbega, mis näitab, kas uudne sekkumine annab traditsioonilisega võrreldes paremaid tulemusi. Mõju suurus mõõdetakse standardhälvetes. Positiivne suurus viitab uudse sekkumise paremusel: mida suurem see näitaja on, seda mõjusam uudne sekkumine on.²

Märkimisväärne hulk infot sekkumiste kohta saadakse esmastest uurimustest vahetute tulemuste kohta. Esmased uurimused jagunevad reeglina järgmistesse kategooriatesse:

- eksperimendid, kus plaanitud tegevusviis viiakse ellu loomade või vabatahtlike katsealuste peal kunstlikus ja kontrollitud keskkonnas;
- kliinilised uuringud, kus patsientide rühmale pakutakse sekkumist (nt ravimi manustamine) ja seejärel jälgitakse, mis nendega toimub;
- ülevaateuuringud ehk küsitlused, kus teatud aspekte mõõdetakse rühma klientide, professionaalide või mõne muu rühma indiviidide seas.

Oluliseks infoallikaks on kujunenud teisesed uurimused, mis üritavad kokku võtta ja järeldusi teha esmastest uurimustest. Teisesed uurimused jagunevad reeglina järgmiselt:

- ülevaated:
  - mittesüsteemsed ülevaated, mis annavad ülevaate esmastest uuringutest;
  - süsteemsed ülevaated, mis annavad ülevaate esmastest uuringutest, toetudes täpsele ja kindlale metoodikale;
  - metaanalüüsid, mille puhul integreeritakse enam kui ühe uurimuse arvandmestik;
- juhised/direktiivid, mille puhul tehakse järeldused esmastest uuringutest selle kohta, kuidas professionaalid peaksid käituma ja tegutsema;
- majandusanalüüsid, milles kasutatakse esmaste uurimuste tulemusi, et kindlaks määrata, kas teatud tegevusviis on allikate otstarbekas kasutamine;
- otsusanalüüsid, milles kasutatakse esmaste uurimuste tulemusi, et genereerida tõenäosuspuid, mida nii professionaalid kui kliendid saavad kasutada valikute tegemiseks kliinilise juhtimise vallas.³

On välja töötatud tõendusmaterjali hierarhia (Guyatt *et al.* 1995), mis – küll mõnevõrra lihtsustatud kujul – paneb esmased uurimused tõendusmaterjali kaalukuse alusel pingeritta:

- süsteemsed ülevaated ja metaanalüüsid,
- lõplike tulemustega juhuvalimiga uuringud (statistiliselt tugevad tulemused),
- mittelõplike tulemustega juhuvalimiga uuringud (statistiliselt vähemtugevad tulemused),
- kohortuuringud,
- juhtkontrolluuringud,
- läbilõikeuuringud,
- juhtumianalüüsid.

Süsteemsed ülevaated on kokkuvõtted uurimustest, kus teaduslikke strateegiaid kasutades piiratakse võimalikke kõrvalekaldeid ja (süsteemseid) vigu teatud teema osas uurimuste süsteemse komplekteerimise, kriitilise hindamise ja sünteesimisega (Cnaan & Enosh 2001; Harrington, Cartwright-Hatton & Stein 2002; Montgomery 2003). Nii vähendatakse juhusest

² Efektiivsust kajastavate statistiliste näitajate kohta vt nt Sackett *et al.* (2000) ja Bowling (2003).

³ Lisainfot uurimisdisaini tähtsusest ja metaanalüütilistest meetoditest kriminoloogias vt näiteks Weisburd *et al.* (2001) ja Wilson (2001).

tulenevat mõju, võimaldades usaldusväärsemaid tulemusi, millele tuginedes teha järeldusi ja otsuseid (Antman *et al.* 1992; Oxman & Guyatt 1993).

Metaanalüüsid on sellised süsteemsed ülevaated, kus täiendavalt rakendatakse statistilist analüüsi (Macdonald 2003). Statistiliste meetodite abil uurimustest kokkuvõtte tegemine võimaldab täpsemaid hinnanguid nähtuse mõju kohta kui üksikuurimustest saadud info (L'Abbe, Detsky & O'Rourke 1987; Oxman 1993; Sacks *et al.* 1987; Thacker 1988).

Juhuvalimiga uuringu puhul on inimesed juhuslikult määratud katse- ja kontrollrühma ning neid rühmi jälgitakse huvialusest aspektist, et määrata kindlaks sekkumise efektiivsus teatud olukorra/seisundi ärahoidmisel või muutmisel (Sackett *et al.* 2000).

Kohort on rahvastikurühm, mille teatud omadusi (nt delinkventne käitumine) saab kindlaks teha tema vananedes aja jooksul. *Kohortuuring* algab riskiteguri olemasolu või taseme määramisega iga kohorti kuuluja jaoks. Põhjuslik seos riskiteguri ja delinkventse käitumise vahel tehakse kindlaks nt edaspidiste õiguserikkumiste ja kinnipidamiste võrdlemisel eri riskitasemega rühmade vahel (Fischer 2002; Sackett *et al.* 2000). Kuna kohortuuring nõuab sageli aega ja raha, jälgitakse mõnikord ainult riskirühma kuuluvat kohorti ja võrreldakse saadud näitajaid üldpopulatsiooniga.

Juhtkontrolluuring on retrospektiivne uuring, mis algab teatud juhtude (nt alaealised õigusrikkujad) ja sobiva kontrollrühma (nt õiguserikkumisteta alaealised) määramisest. Põhjuslik seos õiguserikkumiste ja riskiteguri vahel tehakse kindlaks riskiteguri esinemis-sageduse võrdlemisel juhtude ja kontrollide vahel (Fischer 2002).

Läbilõikeuuringu puhul vaadeldakse populatsiooni kindlal ajahetkel või ajavahemikul, kus mõjutegurid ja tulemused tehakse kindlaks üheaegselt (Sackett *et al.* 2000). Selliste uuringute eesmärgiks on kirjeldada valdkonna hetkeseisu.

Juhtumianalüüsi puhul esitatakse kirjeldavas vormis üksikjuhtum (nt patsiendi haigus-lugu). Juhtumianalüüsist koostatakse sageli juhtumiseeriad, kus enam kui ühe konkreetse seisundiga patsiendi/kliendi üksikjuhtumid pannakse kokku, illustreerimaks erinevaid seisundi, sekkumise ja vastureaktsioonide aspekte (Greenhalgh 1997).

Seega, tuginedes ülaltoodud (ja mõnevõrra lihtsustatud) tõendusmaterjali hierarhiale, on kuriteoennetuse seisukohalt tähtsaimad sekkumiste tõhusust ja mõjusust testivad süsteemsed ülevaated ja metaanalüüsid ning juhuvalimiga uuringud, millest saab usaldusväärset infot tõenduspõhise poliitika kavandamisel ja elluviimisel.

Uurimusetoodika kvaliteet

Kirjeldavat materjali kuriteoennetuse programmide ja nende rakendamiseviiside kohta on palju. Kuna aga uurimistöödest pärinev materjal on sageli kehva kvaliteediga, siis on märksa vähem infot ennetusstrateegiate mõju kohta. Et hinnata sekkumisprogrammide hindamisega saadava tõendusmaterjali usaldusväärsust, on välja töötatud teaduslikke standardeid ja hindamiskriteeriume.⁴

Uurimusetoodika kvaliteedi hindamiseks on välja töötatud ka rida skaalasisid – Moher ja tema kolleegid (1995) vaatlesid juhuvalimiga eksperimentaaluuuringute kvaliteedi hindamise võimalusi ja vahendeid ning määratlesid 25 skaalat ja 9 loendit hindamise läbiviimiseks. Autorite hinnangul on skaaladel kasutamislisuse ja samas piisava meetodilise ranguse osas puudujääke.

Chalmers ja kolleegid (1981) olid pioneerideks meetoodika kvaliteedi hindamiseks mõeldud skaala konstrueerimisel. Nende skaala koosneb 30-st hinnatavast aspektist, millest igale saab anda 0–10 punkti sel moel, et maksimaalseks uurimuse kvaliteeti hindavaks skooriks on 100 punkti. Puuduseks on loetud seda, et on raske aimata, mis tähendus igale skoorile tuleks anda, samuti on võimalik saadav skoor saavutada mitmel moel (Farrington *et al.* 2002).

⁴ Vaata nt Rychetnik *et al.* 2002

Kui Chalmers ja tema kolleegid võtsid skaala väljatöötamisel aluseks meditsiinilise lähtekohta, siis sotsiaalteadustes on üheks näiteks Gibbisi (1989) skaala, mis koosneb 14-st hinnatavast aspektist ja mida hinnates võib saada skooriks 0–100 punkti. See skaala käsitleb nii hindamisuuringu esitamise aspekte kui ka uurimusetoodika aspekte (nt randomisatsioon, valimi suurus, tulemuste konstruktivaliidsus, statistilise olulisuse testid jmt).

Jüni ja tema kolleegid (1999) võrdlesid Moheri (1995) identifitseeritud skaalaid ning leidsid, et enamiku skaalade puhul oli hinnatavate osade hindamise reliaablus ehk eri hindajate hinnete korrelatsioon suurepärase ja skaaladevaheline kooskõla osutus samuti märkimisväärseks. Samas ilmnisid nende skaalade lõikes kaalukad erinevused meetoodika kvaliteedi ja efekti suuruse osas.

Mõjukaks skaalaks on osutunud Brounsteini ja tema kolleegide alkoholi- ja uimastiennetuse alaste uuringute teadusliku kvaliteedi hindamise skaala (1997), mille abil hinnatakse programmi kümme aspekti ja ka tervikut viiepallisel skaalal, kus 0 tähistab asjaolu, et „tulemused ei ole usaldusväärsed“ ja 5 „tulemuste kõrget usaldusväärsust“. (Brounsteini jt läbi viidud uurimuste hindamisel sai kõigest 30% 440-st uurimusest 3–5-pallise skoori).

Brounsteini skaala ning Cooki ja Campbelli (1979) klassikaline analüüs on aluseks Shermani ja tema kolleegide Marylandi teaduslike meetodite skaalale (1997), mis on üks uuemaid ja järjest laiemalt kasutatavaid teaduslike standardite skaalaid. Selle eesmärgiks on anda nii teadlastele, poliitikutele kui praktikutele kõige lihtsamal moel teada, et kriminoloogiliste sekkumiste mõju hindavad uurimused erinevad kvaliteedilt (Farrington *et al.* 2002).

Marylandi teaduslike meetodite skaala

Marylandi teaduslike meetodite skaala (TMS) puhul on tegu lihtsa viiepallise skaalaga, mis väljendab uurimuste metodoloogilist rangust. Punktiskoor väljendab tavaliselt hindamise järelduste usaldusväärsuse taset põhjus-tagajärg seose osas. Viis punkti viitab tugevaimale tõendusmaterjalile ja üks punkt on metodoloogilise ranguse poolest nii vähe, et hindamise tulemusi ei võeta uurimusaluse teema üle järelduste tegemisel arvesse.

TMS-i koostamise aluseks on uurimuste sisemine valiidsus. Valiidsus tähistab meetoodika paikapidavust, kehtivust või adekvaatsust ning näitab, mil määral mõõdab meetoodika seda, mida ta on plaanitud mõõtma. Valiidsuse ulatust näitab süstemaatiline viga ehk nihe. Sisemine valiidsus viitab põhjuslikele seostele sõltumatute ja sõltuvate muutujate vahel, st sisendite ja väljundite ehk tulemuste vahel ehk küsimusele „Kas muutus näitajas X põhjustab muutuse näitajas Y?“. Parim vahend sekkumise hindamisel on juhuvalimiga eksperiment, mille puhul on oluline kontrolltingimuste olemasolu (nt katserühm ja kontrollrühm), et hinnata, mis oleks juhtunud katseühikutega (nt inimesed, piirkonnad), kui neile poleks sekkumist rakendatud. Tabelis 6 on toodud uuringute hindamise kriteeriumid lähtuvalt sisemisest valiidsusest viiepallisel TMS-il.

Ehkki juhuvalimiga eksperimentidel on suurim sisemine valiidsus, on nad praktikas üsna ebaharilikud ning neid pole kõige hõlpsam teostada. Kuna uurija ei saa kontrollida väliseid tingimusi, siis ei ole eksperimentid juba käimasolevate programmide puhul hästi kasutatavad. Samuti nõuab selliste eksperimentide korraldamine aega ja ressursse. Kuigi TMS keskendub kvaliteedi hindamisel ainult sisemisele valiidsusele, on hindamiste puhul oluline arvesse võtta ka statistilist järeldusvaliidsust ja konstruktivaliidsust. Esimene neist käsitleb selliseid aspekte nagu läbiviidud statistiliste analüüside sobivus, tulemuste statistilise tugevuse hindamine lähtuvalt valimi suurusest, uuritavate osalemise määr ja väljalangevus. Teine moodustab osa mõõtmise usaldusväärsusest ja vaatleb, milline on tulemuse mõõtmise usaldusväärsus ja valiidsus – konstruktivaliidsus uurib suhteid mõõdikuga saadud skooride ja teiste mõõdikute skooride vahel. Antud skaala puhul ilmneb mõningaid puudusi nagu laiaulatuslike uurimuste ja vaadeldavate mõjude suurusega mitteametamine (D. B. Wilson 2001).

Samas võib skaala peamiseks tugevuseks lugeda seda, et efektiivsust puudutavate järelduste tegemisel minnakse kaugemale kui ainult statistilise olulisuse kasutamine. Samuti saab seda skaalat rakendada metaanalüütiliste ja süsteemsete ülevaadete koostamisel.

Tabel 6. Uuringute hindamise kriteeriumid Marylandi teaduslike meetodite skaalal

PUNKTE	UURIMUSE KRITERIUM
1	Korrelatsioon ennetusprogrammi ja kuritegevuse vahel teatud ajahetkel Näide: Testitav hüpotees: videovalvesüsteem põhjustab kuritegevuse vähenemist Uurimuse tulemus: videovalvesüsteemiga piirkondades on madalam kuritegevuse määr kui videovalvesüsteemita piirkondades
2	Kuritegevuse mõõtmine enne ja pärast programmi ilma võrreldava kontrollrühmata Näide: Testitav hüpotees: videovalvesüsteem põhjustab kuritegevuse vähenemist Uurimuse tulemus: piirkonna kuritegevus vähenes pärast videovalvesüsteemi paigaldamist
3	Kuritegevuse mõõtmine enne ja pärast programmi katse- ja võrreldavates kontrolltingimustes Näide: Testitav hüpotees: videovalvesüsteem põhjustab kuritegevuse vähenemist Uurimuse tulemus: kuritegevus vähenes pärast videovalvesüsteemi paigaldamist katsepiirkonda, võrreldavas kontrollpiirkonnas kuritegevuse vähenemist aga ei ilmnunud
4	Kuritegevuse mõõtmine enne ja pärast programmi mitmes erinevas katse- ja kontrollrühmas, kontrollides ka teisi muutujaid, mis mõjutavad kuritegevust Näide: Testitav hüpotees: videovalvesüsteem põhjustab kuritegevuse vähenemist Uurimuse tulemus: ruumides, kuhu oli paigaldatud videovalvesüsteem, vähenes ohvristamine (<i>victimization</i>) võrreldes kontrollruumides aset leidva ohvristamisega, kui oli kontrollitud ruumide tunnusjooni, mis mõjutasid ohvristamist
5	Juhuvaliku teel uuritavate ühikute määramine katse- ja kontrollrühma enne programmi teostamist Näide: Testitav hüpotees: videovalvesüsteem põhjustab kuritegevuse vähenemist Uurimuse tulemus: ruumides, kuhu juhuvaliku teel oli paigaldatud videovalvesüsteem, vähenes ohvristamine võrreldes ohvristamisega kontrollruumides

Allikas: Farrington *et al.* 2002; Welsh & Farrington 2001

TMS-i kasutamise kaalukaimaks eeliseks on selle lihtsus: viieballine skaala lubab liigitada uurimused nelja kategooriasse: toimivad, mittetoimivad, paljutõotavad ja teadmata mõjuga uurimused. Selline liigitus lubab võrrelda sekkumisprogrammide mõju eri keskkondades.

Tabel 7. Sekkumisprogrammide liigitus Marylandi teaduslike meetodite skaala alusel

KATEGOORIA	PROGRAMMI KIRJELDUS
Toimiv	Programmid, mis ennetavad kuritegevust või vähendavad kuritegevuse riskitegureid nendes sotsiaalsetes kontekstides, kus nende mõjusust on hinnatud ja mille tulemused on üldistatavad sarnastele keskkondadele mõnes teises kohas ja teisel ajal. Programmid on vähemalt kahe hindamise järgi saanud Marylandi TMS-i järgi 3–5 punkti, tulemused on mõju osas statistiliselt olulised ning kogu tõendusmaterjal kinnitab igakülgset programmi mõjusust.
Mittetoimiv	Programmid, mis on kuritegevuse ärahoidmisel või selle riskitegurite vähendamisel ebaõnnestunud. Programmide hindamisel kasutatakse samu teaduslike kriteeriume nagu töötavate programmide hindamisel. Mittetoimivad programmid on vähemalt kahe hindamise põhjal saanud Marylandi TMS-i järgi 3–5 punkti, tulemused on ebaefektiivsuse osas statistiliselt olulised ning kogu tõendusmaterjal kinnitab igakülgset programmi ebaefektiivsust.
Paljutõotav	Programmid, kus tõendusmaterjal on liiga nõrk toetamaks üldistatavaid järeldusi, kuid mille suhtes on teatav empiiriline alus eeldada, et edasine uurimistöö võiks programmi efektiivsust toetada. Paljutõotavad programmid on ühe hindamise tulemusel saanud Marylandi TMS-i järgi 3-5 punkti ja kogu olemasolev tõendusmaterjal toetab sama järeldust.
Teadmata mõjuga	Kõik programmid, mis ei kuulu ülaltoodud kolme kategooriasse.

Allikas: Farrington *et al.* 2002; Sherman *et al.* 1997; Welsh & Farrington 2001

Marylandi TMS-i kriteeriumid on sarnased USA Colorado Ülikooli vägivallaennetuse keskuse kriteeriumidega vägivalla ennetamise programmide hindamiseks (Center for the Study and Prevention of Violence 2005). Need on järgmised:

- *tugev uurimisdisain*, mille all peetakse silmas juhuvalimiga eksperimentaaluuringut, millele on omane uuritavate madal väljalangevuse määr ning usaldusväärsed ja valiidsed tulemuste mõõtmised;
- *olulised ennetusefektid* (mõju) vägivalla, arreteerimiste, delinkventsuse, kuritegevuse või uimastitarvitamise alal;
- vähemalt veel üks *replikatsioon* teises kohas eksperimentaalsaini kasutades, mille tulemuseks on (statistiliselt) olulised tulemused;
- *püsiv mõju* vähemalt üks aasta pärast kohtlemist.

Paljutöotavateks programmideks peetakse keskuse standardite järgi programme, mille kohta on olemas üks heal eksperimentaalsel või pooleksperimentaalsel uurimisdisainil põhinev hindamine, mille tulemusena ilmsid olulised ennetusefektid vägivalla, delinkventsuse, kuritegevuse, uimastitarvitamise või eeldelinkventse agressiooni (nt käitumishäired) alal.

Kokkuvõte sekkumiste tulemuslikkuse teaduslikust hindamisest

Et kavandada ja ellu viia tõenduspõhist poliitikat ja praktikak, on tähtis hinnata olemasolevat teaduslikku tõendusmaterjali sekkumisprogrammide mõju kohta. Peamisteks infoallikateks on esmased ja teisesed uuringud, mis kvaliteedi alusel lihtsustatult reastades moodustavad hierarhia, mille kohaselt on kuriteoennetuses olulisemateks infoallikateks süsteemsed ülevaated ja metaanalüüsid ning juhuvalimiga uuringud. Sekkumist hindavate uuringute kvaliteedi kindlaksmääramiseks on välja töötatud rida teaduslikke standardeid. Üks mõjukamaid neist on Marylandi teaduslike meetodite skaala. Tegu on lihtsa viieballise skaalaga, mis liigitab sekkumisprogrammid kategooriatesse nagu (1) toimivad, (2) mitte-toimivad, (3) paljutöotavad ja (4) teadmata mõjuga programmid. Selle liigenduse tulemusel on võimalik võrrelda programmide mõju eri keskkondades. Olgugi et kõnealuse skaala puhul on kritiseerimist väärivaid aspekte, on selle eeliseks lihtsus, mis võimaldab selgelt näidata, et uurimused ei ole võrdväärse kvaliteediga ning rohkem kaalu tuleks anda parema kvaliteediga hindamisuuringutele. Selline infovahetus loob soodsa pinnase tõenduspõhise poliitika kavandamiseks ja efektiivseks praktikaks.

4. PEREKONNAPÕHINE KURITEOENNETUS

Käesolevas peatükis kirjeldatakse perekonnapõhiste ennetusprogrammide mõjusust. Nende programmide eesmärgiks on vähendada selliseid perekonna riskitegureid nagu napp lapsekasvatamise oskus, vähene järelevalve ja ebajärjekindel/range distsipliin. Seetõttu ei käsitleta siin karistuslikke korrektsioonilisi sanktsioone (nt rahatrahv lapsevanematele). Perekonnapõhiseid sekkumisi viivad ellu eelkõige käitumusmuutusi motiveerivad psühholoogid, kes pakuvad vanemlusega toimetuleku koolitusi, funktsionaalset pereteraapiat ja perekonna säilitamist (Wasserman & Miller 1999). Teiste professionaalide (nt medõdede) teostatavad programmid on reeglina vähem käitumuslikud, keskendudes vanematele nõu ja juhtnööride andmisele.

Allpool käsitletavaid sekkumisi kirjeldatakse Farringtoni ja Welshi (2002) liigituse alusel, pöörates peatähelepanu vanemlikule kasvatuspraktikale suunatud programmidele, mille eesmärgiks on mõjutada delinkventset ja hilisemat kuritegelikku käitumist kujundavaid perekonna riskitegureid. Käsitlemist leiavad järgmised programmide kategooriad:

- 1) kodukülastused;
- 2) vanemate õpetamine pluss päevahoid/eelkool;
- 3) kliiniku-/haiglapõhine vanemate koolitus pluss laste koolitus;
- 4) koolipõhine laste koolitus pluss vanemate koolitus;
- 5) kodu-/kogukonnapõhine vanemate koolitus;
- 6) multisüsteemne teraapia.

Tähtis on silmas pidada, et paljud programmid kätkevad tegelikult mitmeid elemente, mistõttu on raske hinnata nende elementide konkreetset mõju. Kuue kategooria perekonnapõhiseid kuriteoennetusprogramme kirjeldatakse siinses ülevaates selle alusel, mis toimib, mis ei toimi ja mis on paljutõotav, tuginedes TMS-i standarditele (Sherman *et al.* 1997). Ühtlasi tuuakse lisas (tabelid 1–4) välja nende sekkumiste põhilised tunnused.

Toimivad programmid

Farringtoni ja Welshi (2002) analüüs näitas, et laste käitumisprobleemide ja delinkventsuse ärahoidmisel osutusid efektiivseks kodukülastused (vt lisa, tabel 1), vanemate õpetamine pluss päevahoid/eelkool (vt lisa, tabel 2), koolipõhine laste koolitus koos vanemate koolitusega (vt lisa, tabel 3) ning multisüsteemne teraapia (vt lisa, tabel 4).

Kodukülastused

Kodukülastuse programmid kätkevad tööd emadega raseduse ajal, et kindlustada rasedusaegset hooldust ning infot toitumise ja tervishoiu kohta, mis aitab vähendada kaasasündinud hälvete ja neuropsüühiliste kahjustuste tõenäosust sündivate laste puhul. Emadega tehakse tööd ka pärast sünnitust, et soodustada ema-lapse suhtlust, parandada lapse arengulist elukulgu ja edendada positiivset emaduse kulgu. Üldjoontes on kodukülastusprogrammide eesmärgiks mõjutada last ohustavaid riskitegureid, mis raseduse ajal võivad ilmned (nt ema suitsetamine, uimastikasutamine, kehv toitumine ja tervislik seisund, teismeliste rasedate puhul oht enneaegseks sünnituseks ja/või laste suureks sünnikaaluks).

Kodukülastuse programmide osutus eriti märkimisväärseks Elmira programm⁵ (Olds *et al.* 1993), milles hariti vanemaid järgmistel teemadel: loote ja imiku arengu mõjud; pereliikmete ja sõprade mõju rasedusele, lapse sünd ja imiku eest hoolitsemine ning ema toetamine; pereliikmete sidumine teiste tervise- ja sotsiaalteenustega. Ilmnesid nii vahetud kui pika-

⁵ www.nursefamilypartnership.org

ajalised positiivsed tulemused (Olds *et al.* 1986; 1998). Kõnealune medõdede kodukõlastuse programm kuulub ka USA Colorado Ülikooli vägivallaennetuse keskuse hinnatud üheteistkõmmne mudelprogrammi hulka (Mihalic *et al.* 2001) ja on lisaks muudele tulemustele (positiivsed muutused tervisekäitumises, lapse väärkohtlemise ja hooletussejätmise, vanemlike oskuste, depressiooni, viha, impulsiivsuse ja uimastite kuritarvitamisega toimetuleku osas jmt) osutunud ka pikemas perspektiivis majanduslikult tasuvaks (Elliott & Mihalic 2004).

Vanemate harimine koos laste päevahoiu/eelkooliga

Need kombineeritud, nii vanemate kui laste toetamist ja koolitamist kätkevad programmid on reeglina mõeldud eelkooliealistele lastele ja nende vanematele. Lastevanematele pakutakse koolitust ja infot toitumise, tervishoiu ning lapse arengu ja selle toetamise osas. Lastele pakutakse päevahoiu või eelkooli raames kognitiivset arengut ja koolivalmidust soodustavaid tegevusi. Enamasti on programmid suunatud madala sotsiaalmajandusliku staatusega ja teiste sotsiaaldemograafiliste riskiteguritega peredele.

Vanemate harimise ja laste päevahoiu/eelkooliga seotud programmide puhul ilmnescid positiivsed tulemused oodatud kohtlemise mõjude osas ning sageli oli mainitud mõju pikaajalise toimega. Eriti märkimisväärsete ja pikaajaliste tulemustega programmiks osutus *Perry Preschool Project*⁶, mille longituudne eksperimentaaluuring on kestnud aastakõmneid ja uuritavad on nüüd keskmiselt 40-aastased. Lapsed osalesid igapäevases eelkooli programmis, mida toetasid igapäevased kodukõlastused. Programm on avaldanud pikaajalist positiivset mõju vaestes oludes kasvanud laste haridussaavutustele, tööhõivele, kuritegelikule käitumisele, tervisekäitumisele ja peresuhetele (Schweinhart 2005); positiivseid tulemusi on andnud ka programmi tasuvusanalüüs (Aos, Barnoski & Lieb 1998; Aos *et al.* 2001). Tegu on kõrgkvaliteetse programmiga vaesuses elavatele lastele, mis soodustab nende intellektuaalset ja sotsiaalset arengut lapseas ning nende õppeedukust, majanduslikku tulemuslikkust ja vähendab kuritegelikku käitumist täiskasvanueas. Programm kuulub ka Colorado Ülikooli vägivallaennetuse keskuse hinnatud paljutõotavate programmide hulka (Mihalic *et al.* 2002).

Koolipõhine laste koolitus koos vanemate koolitusega

Sellised programmid on reeglina suunatud madala sotsiaalmajandusliku staatusega ja kõrgel kuritegevuse tasemega piirkonna peredele. Sageli keskenduvad koolipõhised programmid käitumisprobleemidega ja agressiivsetele lastele, hõlmates laste sotsiaalsete oskuste arendamist koolikeskkonnas ning vanemate koolitust. Viimane on suunatud vanemliku kasvatuspraktika parandamisele, õpetades vanematele laste tunnustamist, mittekarakteristavat ja järjekindlat distsipliini, perekondlike kriisiolukordadega toimetulekuks vajalikke tehnikaid jmt.

Suuremal või vähemal määral ilmnescid positiivsed mõjud katserühmas osalejatele kõikide programmide puhul, mis hõlmasid nii vanemate kui laste koolipõhist treeningut. Need programmid on tõenäoliselt edukad suuresti tänu kõrgele kontseptuaalsele, metoodilisele ja teostamise kvaliteedile, kombineerides mittestigmatiseerivat laste treeningut koolikeskkonnas kvaliteetse vanemate koolitamisega. *Seattle Social Development Projecti* (J. D. Hawkins, Catalano *et al.* 1999; 1992) puhul tehti ka tasuvusanalüüs, mis osutus positiivseks (Aos *et al.* 1998; 2001). Kõnealune programm kuulub ka Colorado Ülikooli vägivalla uurimis- ja ennetuskeskuse hinnatud paljutõotavate programmide hulka (Mihalic *et al.* 2002), mille nimistus kannab programm uut nime SOAR (*Skills, Opportunities and Recognition*)⁷.

⁶ www.highscope.org/Research/PerryProject/perrymain.htm

⁷ www.depts.washington.edu/sdrg

Multisüsteemne teraapia

Multisüsteemne teraapia⁸ (MST) on üha laiemalt kasutatav intensiivne pere- ja kogukonnapõhine kohtlemine, mis on mõeldud teismeliste tõsise väärkäitumisega noorukitele, kelle puhul on oht, et nad eraldatakse perest ja paigutatakse mõnda institutsiooni, näiteks erikooli või raviasutusse. MST-d on rakendatud paljudele noorukitele, kellel on ilmnenud olulisi kliinilisi probleeme, sealhulgas krooniliste ja vägivaldsete, narkootikumide tarvitavate alaealiste õigusrikkujate, teismeliste seksuaalkurjategijate, psüühilises kriisis olevate ja väärkohtlevatest perekondadest pärit noorukite puhul (Henggeler & Lee 2003). MST keskendub riskiteguritele, mis on teadaolevalt seotud delinkventsusega ning ilmnevad keskkonnades ja süsteemides, mille keskel noorukid viibivad (perekond, eakaaslased, kool, naabruskond, tugisüsteem). MST eesmärgiks on tugevdada vanemate oskusi, et tulla toime teismelistel ilmnevate raskustega ning nõustada noorukit, et ta suudaks hakkama saada perekonna, eakaaslaste, kooli ja naabruskonnaga seotud probleemidega. Sekkumisstrateegiad on integreeritud sotsiaalökooloogilisse konteksti ning kätkevad strateegilist ja struktuurilist pereteraapiat, käitumuslikku vanemate koolitust ja kognitiiv-käitumuslikke teraapiaid. MST-d pakutakse kodukeskkonnas, läbiviijaks on perele määratud terapeut ning sekkumiste kestuseks on ligikaudu neli kuud.

Uurimistulemused (Borduin *et al.* 1995; Edwards *et al.* 2001; Henggeler *et al.* 2002; Henggeler *et al.* 1997; Henggeler, Melton & Smith 1992; Henggeler *et al.* 1996) on näidanud, et võrreldes kontrollrühmaga ilmnesid MST-d saanud noorukitel järgmised muutused: märgatavalt paranesid peresuhted ja perekonna funktsioneerimine; alaealistel õigusrikkujatel vähenes uimastitarvitamine; vägivaldsete ja krooniliste alaealiste õigusrikkujate puhul vähenes pikema perioodi vältel korduvvahistamiste arv 25–70%; 47–64% vähenes raviasutusse ja erikooli paigutamine. MST tasuvusanalüüsid on näidanud äärmiselt positiivseid tulemusi (Aos *et al.* 1998; 2001). Programm kuulub ka Colorado Ülikooli vägivalda uurimis- ja ennetuskeskuse hinnatud mõjusate mudelprogrammide hulka (Mihalic *et al.* 2001).

Funktsionaalne pereteraapia

Üks perepõhine sekkumisprogramm, mis ei leidnud käsitlemist Farringtoni ja Welshi (2002) analüüsis, kuid paigutati Colorado Ülikooli vägivalda uurimis- ja ennetuskeskuse (Mihalic *et al.* 2001) poolt mõjusate mudelprogrammide hulka, on funktsionaalne pereteraapia⁹. Programmi on edukalt rakendatud väga paljudele probleemsetele noorukitele ja nende perekondadele eri kontekstides (maa-, linna-, multikultuurne ja rahvusvaheline kontekst) ja kohtlemissüsteemides (kliinikud, kodupõhised programmid, noortekohtud, eraviisilised teenusepakkujad). Noored osalevad keskmiselt 12-l ühetunnisel seansil, mis jaotub kolme kuu peale (raskematel juhtudel 26–30 tundi). Üks terapeut tegeleb keskmiselt 12–16 perekonnaga. Programm on tulemuslikkust näidanud juba enam kui 25 aastat ning hindamisuuringutest on ilmnenud märkimisväärne vähenemine noorte korduvõigusrikkumiste (25–60%) ning ka õe-venna riskikäitumise alal (Alexander *et al.* 1998; 1976; 1973). Ühtlasi on programm osutunud rahaliselt tasuvaks investeringuks (Aos *et al.* 1998; 2001).

Mittetoimivad programmid

Kodu-/kogukonnapõhised sekkumised on üsna erinevad, kätkedes nii laste õpi-alast nõustamist, mentorlust, tuutorlust, koolijärgset huvitegevust kui ka vanemate koolitust ja nõustamist vanemliku kasvatuspraktika parandamiseks. Sageli hõlmavad need programmid ka kogukondlikke tegevusi.

⁸ www.mstservices.com; www.mstinstitute.org

⁹ www.fftinc.com

Farringtoni ja Welshi (2002) analüüsist ilmnes, et vanemluse ja sotsiaalse toetuse parandamiseks mõeldud kodu-/kogukonnapõhised vanemate koolitusprogrammid ei osutunud efektiivseks, mõnel juhul ilmnes isegi kahjulikke või iatrogeenilisi (sekkumisest põhjustatud) mõjusid (Dishion, McCord & Poulin 1999; McCord 1978). Siiski oli ka positiivseid mõjusid (Chamberlain & Reid 1998; Harrell, Cavanagh & Sridharan 1998; Harrell *et al.* 1997), mis viitab asjaolule, et taolisi programme ei tasuks täiesti kõrvale heita. Pigem oleks vaja täiendatavaid eksperimentaaluuringuid.

Positiivseid tulemusi näidanud *Multidimensional Treatment Fostercare* programmi¹⁰ hindas Colorado Ülikooli vägivalla uurimis- ja ennetuskeskus siiski mõjusate mudelprogrammide hulka (Mihalic *et al.* 2002). Tegu on alternatiivse programmiga, kus suure riskiga ja alaealised kroonilised õigusrikkujad saadetakse 6–12 kuuks koolitatud ja superviseeritud kasuvanemate juurde, samal ajal osalevad noorukite vanemad pereteraapias. Lõpuks osalevad nii nooruk kui vanemad ühiselt pereteraapias. Programm on andnud positiivseid tulemusi korduvvahistamiste arvu vähenemise osas (Chamberlain & Reid 1998). Samuti on programmi tasuvusanalüüs positiivne (Aos *et al.* 1998; 2001).

Paljutõotavad programmid

Farringtoni ja Welshi (2002) analüüsi põhjal osutus ülaltoodud kuuest perekonnapõhisest ennetusprogrammi liigist paljutõotavaks kliiniku-/haiglapõhine vanemate ja laste koolitus (vt lisa, tabel 5). Kliiniku-/haiglapõhised sekkumisprogrammid on suunatud väärkäitumise ja käitumisprobleemidega laste vanematele, kätledes koolitust vanemlike oskuste ja kasvatuspraktika parandamiseks ning laste koolitust sotsiaalsete oskuste arendamiseks, vihaga toimetulekuks jne. Koolituste raames kasutatakse programmi väga erinevaid sekkumisi nagu näiteks videopõhine modelleerimine, probleemilahendamise oskuste treening, struktureeritud pereteraapia, individuaalne psühhodünaamiline teraapia lapsele jmt.

Kõnealused sekkumised on olnud paljutõotavad suuresti tänu Carolyn Webster-Strattoni välja töötatud kõrgekvaliteetsetele sekkumistele vanemate koolituse alal. Veelgi enam, tema koolituste seeria *The Incredible Years: Parent, Teacher, and Child Training Series*¹¹ moodustab laiaulatusliku õppekursuse, hõlmates vanematele, lastele ja õpetajatele mõeldud treeningprogramme, mis on suunatud sotsiaalse kompetentsuse edendamisele ja 2–8-aastaste laste käitumisprobleemide ennetamisele ja vähendamisele. Need sekkumised on osutunud tulemuslikuks (Webster-Stratton 1994, 1998; Webster-Stratton & Hammond 1997; Webster-Stratton, Kolpacoff & Hollinsworth 1988; Webster-Stratton, Mihalic *et al.* 2001; Webster-Stratton & Reid 2004; Webster-Stratton, Reid & Hammond 2001; Webster-Stratton, Reid & Nazli 2003). Programm kuulub ka Colorado Ülikooli vägivalla uurimis- ja ennetuskeskuse poolt hinnatud mõjusate mudelprogrammide hulka (Mihalic *et al.* 2001).

Kokkuvõte perekonnapõhisest kuriteoennetusest

Perekondlike riskitegurite vähendamisele suunatud programmid koosnevad sageli nii vanematele kui lastele uute ja tõhusate oskuste õpetamisest. Analüüsid on näidanud, et laste käitumisprobleemide, delinkventsuse ja teiste negatiivsete tulemuste ärahoidmisel on mõjusad kodukülastuse programmid, vanemate õpetamine kombineeritult laste päevahoiu/eelkooliga, koolipõhine laste ja lastevanemate koolitus ja multisüsteemne teraapia. Samuti on positiivseid tulemusi andnud funktsionaalne pereteraapia.

---

¹⁰ www.oslc.org

¹¹ www.incredibleyears.com

Paljutõotavaks perepõhiste sekkumiste kategooriaks on kliiniku-/haiglapõhine vanemate ja laste koolitus. Ehkki enamik selliseid programme ei ole positiivseid tulemusi andnud (mõnel juhul on andnud isegi negatiivseid tulemusi), on üks neist osutunud ka efektiivseks. Arvestades perekonna riskitegurite rohkust ja tähtsust antisotsiaalse käitumise kujunemisel, on perekond kui sekkumise kontekst kuriteoennetuse seisukohalt äärmiselt tähtis. On tore, et on olemas tõhusaid sekkumisi perekonna tasandil, kuid ilmselgelt on vaja ka uurimistööd, mis selgitaks välja mõjusaks osutunud programmide toimivad komponendid ja sekkumisprogrammide replikatsioonid.

5. KOOLIPÕHINE KURITEOENNETUS

Kool on kuriteoennetuses tähtis keskkond. Ühest küljest võimaldab kool regulaarset ligipääsu õpilastele nende oluliste arenguaastate vältel, seejuures varases koolieas eelkõige neile, kelle puhul on kuritegeliku käitumise risk. Teisest küljest on koolis olemas pädev personal, kes aitab noorukil areneda täisväärtuslikuks kodanikuks. Samuti kuulub koolile reeglina kogukonna toetus noorte inimeste sotsialiseerimisel.

Käesolevas peatükis kirjeldatakse koolipõhiste kuriteoennetusprogrammide efektiivsust. Kooliga seondub rida probleemset käitumist prognoosivaid tegureid nagu kooli- ja klassikeskkonda iseloomustavad tegurid (uimastite ja alkoholi kättesaadavus, emotsionaalne toetus, käitumisnormide selgus jpm) ning individuaalsed karakteristikud, kogemused, käitumine ja hoiakud (seotus kooliga, pühendumus haridusele, akadeemiline edukus, sotsiaalne kompetentsus jpm). Mainitud tegurite mõjutamiseks ongi koolipõhised ennetusprogrammid mõeldud.

Viimastel aastatel on avaldatud rohkesti ülevaateid kooliealistele lastele mõeldud paljutöötavatest ennetusprogrammidest (Brewer *et al.* 1995; Catalano *et al.* 1999; Herrenkohl *et al.* 2001; Howell & Hawkins 1998; Lipse & Wilson 1999; Wasserman & Miller 1999). Siin käsitletavate sekkumiste kirjeldamise aluseks on Gottfredsoni ja tema kolleegide (2002) liigitus ja analüüs. Käsitlemist leiavad järgmised sekkumisprogrammide kategooriad:

- 1) keskkonnale suunatud programmid,
  - koolide juhtimine ja distsipliiniga toimetulek,
  - käitumisnormide kehtestamine,
  - klassiga toimetulek,
  - õpilaste ümberrühmitamine,
- 2) indiviidile suunatud programmid,
  - õpilaste instrueerimine,
  - käitumise modifikatsioon ja mõtlemisstrateegiate (kognitiiv-käitumuslike strateegiate) õpetamine,
  - nõustamine ja sotsiaaltöö,
  - mentorlus, tuutorlus ja tööõppe kogemused,
  - rekreatsiooniliste (lõõgastavate), üldkasuliku töö ja vaba aja tegevuste pakkumine.

Sekkmisprogrammide efektiivsuse näitajatenä kajastatakse alkoholi- ja uimastitarbimist, delinkventset käitumist, koolist väljalangemist, käitumisprobleeme, madalat enesekontrolli ja agressiooni.

Ülaltoodud kategooriate alusel (keskkonnale ja indiviidile suunatud sekkumised) käsitletakse programme vastavalt sellele, mis toimib, mis ei toimi ja mis on paljutöötav, tuginedes Marylandi teaduslike meetodite skaala standarditele (Sherman *et al.* 1997). Lisas tabelites 5–8 on valik koolipõhiseid programme koos põhiliste tunnusjoontega.

Toimivad, mittetoimivad ja paljutöötavad programmid

Gottfredsoni ja tema kolleegide (2002) metaanalüütiline lähenemine võimaldab koolipõhiste sekkumiste kohta teha järgmised üldistused:

- Mitmed strateegiad on efektiivsed ühe või enama probleemse käitumise tulemuste vähendamisel (alkoholi- ja uimastite tarvitamine, delinkventne käitumine, koolist väljalangemine, käitumisprobleemid, madal enesekontroll ja agressioon).
- Keskkonna muutmise strateegiad on mõnevõrra mõjusamad kui need, mis on suunatud hoiakute, käitumise ja uskumuste muutmisele (v.a koolist väljalangemise ja põhjuseta puudumise osas).

- Kõige mõjusamad strateegiad on koolide juhtimise ja distsipliiniga toimetuleku sekkumised, käitumisnorme või käitumisele seatavaid ootusi kehtestavad sekkumised ning instruksioonilised programmid, mis õpetavad kognitiiv-käitumuslikke meetodeid kasutades sotsiaalset kompetentsust.
- Kõige ebaefektiivsemateks strateegiateks on instruksioonilised programmid, kus ei rakendata kognitiiv-käitumuslikke meetodeid, nõustamine, sotsiaaltöö ja teised terapeutilised sekkumised ning rekreatsiooni / vaba aja veetmise programmid.

Tabel 8. Kokkuvõtte toimivatest programmidest koolipõhises kuriteoennetuses

Strateegia	Kuri-tegevus	Alkohol/uimastid	Antisotsiaalne/agressiivne käitumine	Koolist väljalangevus/popitegemine
Keskkonnale suunatud sekkumised				
Kooli juhtimise ja distsipliiniga toimetuleku sekkumised	●	●	●	?
Käitumisnormide või käitumisele seatavate ootuste kehtestamisele suunatud sekkumised	●	●	●	?
Klassi (või instruksiooniline) juhtimine	–	●	?	●
Kooliastmete või -klasside ümberorganiseerimine	–	–	●	●
Indiviididele suunatud sekkumised				
Enesekontrolli või sotsiaalse kompetentsuse instruksioon, kasutades kognitiiv-käitumuslike või käitumuslik-instruksioonilisi meetodeid	●	●	●	●
Enesekontrolli või sotsiaalse kompetentsuse instruksioon ilma kognitiiv-käitumuslike või käitumuslik-instruksiooniliste meetoditeta	?	?	○	○
Teised instruksioonilised programmid	○	?	?*	○
Kognitiiv-käitumuslikud, käitumist modelleerivad või käitumise modifikatsiooni sekkumised	?	?	●	●
Nõustamine, sotsiaaltöö ja teised terapeutilised sekkumised	?	?	○	○
Mentorlus, tuutorlus ja tööõpe	?	○	●	●
Lõõgastavad, üldkasulikku tööd sisaldavad, rikastavad ja vaba aja tegevused	?	○	?	–

Allikas: Gottfredson jt (2002)

● = töötab; ○ = ei tööta; – = paljutöötav; ? = teadmata või segatõendusega; * = tõendusmaterjal on positiivne, kuid piiratud alternatiivse keskkonnaga (nt kool/kodu)

Koolide juhtimise ja distsipliiniga toimetuleku programmid

Kooli juhtimisele ja distsipliiniga toimetulekule suunatud sekkumistega (vt lisa, tabel 6) püütakse parandada ülekoolilisi (koolidevahelisi) distsiplinaarseid tegevuskavasid ja praktikat, kooli sotsiaalset kliimat ja üldist juhtimisvõimet. Enamasti kätkevad sekkumised koolipersonali ja struktureeritud organisatsiooniarenduse meetodit, mille abil juhitakse tähelepanu probleemide äratundmisele, nende lahendamiseks mõeldud strateegiate väljatöötamisele ja tagasisidele, mis suunab plaanide elluviimist mitmeaastase perioodi vältel. Kooli juhtimisele ja distsipliiniga toimetulekule suunatud sekkumised on efektiivsed kuritegevuse (Gottfredson 1986; D. C. Gottfredson 1987; Kenney & Watson 1996), uimastitarbimise (T. D. Cook, Hunt & Murphy 1998; Gottfredson 1986) ja antisotsiaalse/agressiivse käitumise vähendamisel (T. D. Cook *et al.* 1998; Gottfredson 1986; D. C. Gottfredson 1987). Põhjuseta puudumise ja koolist väljalangemise suhtes on mõju olnud vastuoluline (Comer, Haynes & Hamilton-Lee 1989; Gottfredson 1986; Weinstein *et al.* 1991).

Käitumisnormide kehtestamise programmid

Kõnealustes programmides kasutatakse normide kehtestamiseks selliseid vahendeid nagu infolehed, postrid, õpilaste läbiviidavad üritused, kus nad teatavad avalikult oma kavatsusest olla uimastivaba, sobivat käitumist propageerivate sümbolite ja sõnumite eksponeerimine jm.

Käitumisnormide kehtestamisele suunatud sekkumistega (vt lisa, tabel 7) püütakse muuta alkoholi- ja uimastitarbimisega seotud norme. Programmid on osutunud efektiivseks alkoholi ja marihuaana kasutamise vähendamisel (Hansen & Graham 1991; Johnson *et al.* 1990; Moberg & Piper 1990; Pentz *et al.* 1990; Perry *et al.* 1996; Stevens *et al.* 1996; Werch *et al.* 1996; Wilhelmsen, Laberg & Klepp 1994), delinkventsuse vähendamisel (Foshee *et al.* 1998; Olweus 1991, 1992; Olweus & Alsaker 1991) ja antisotsiaalse või muu agressiivse käitumise vähendamisel (Krug *et al.* 1997; Olweus 1991, 1992; Olweus & Alsaker 1991).

Midwestern Prevention Projecti liigitas Colorado Ülikooli vägivalla uurimis- ja ennetuskeskus mõjusate mudelprogrammide hulka (Mihalic *et al.* 2002). Programm hõlmab lisaks koolile ka pere- ja kogukonda, õpetades noorukitele, kuidas vältida uimastitarbimist ja -probleeme. Neid oskusi omandatakse kooliprogrammi raames, kuid tugevdatakse vanemate, meedia ja kogukonna vahendusel. Programm koosneb viiest komponendist: kooliprogramm, vanemate harimise kampaania, massimeedia, kogukonna organisatsioon ja koolitus ning kohaliku poliitika muutmine alkoholi, tubaka ja teiste uimastite kasutamise vallas. Võrreldes kontrollrühmaga vähenes programmi katserühmas igapäevane suitsetamine ja marihuaana kasutamine kuni 40%, vähem alkoholitarvitamine (tulemused säilisid ka 12. klassis); programmi positiivne mõju igapäevase suitsetamise, marihuaana tarvitamise ja raskete uimastite kasutamise aspektist on säilinud varase täiskasvanueani (23 eluaastat), samuti on programmi rakendamine tihendanud vanema-lapse kommunikatsiooni uimastikasutamise osas (Pentz, Mihalic & Grotppeter 1998).

Teiseks programmiks, mille Colorado Ülikool mõjusate mudelprogrammide sekka arvas, on kogu kooli haarav kiusamisvastane tegevuskava *Bullying Prevention Program*¹², mis hõlmab mitmeid komponente kooli, klassi ja indiviidi tasandil ja mille elluviimise eest vastutab koolipersonal. Programmiga püütakse parandada eakaaslaste suhteid ning muuta koolikeskkond õpilastele turvaliseks ja meeldivaks. Programmi rakendamise tulemusena on vähenenud kiusamise ja ohvrustamise juhtumid, märkimisväärselt on vähenenud üldine antisotsiaalne käitumine (õpilaste hinnangul) ja paranenud on klassi sotsiaalne kliima (samuti õpilaste hinnangul) (Olweus, Limber & Mihalic, 1999).

Colorado Ülikooli vägivalla uurimis- ja ennetuskeskus on paljutöötavate programmide hulka arvanud ka *Project Northlandi*¹³, mille näol on tegu kogukonda haarava sekkumisega noorukite alkoholitarvitamise vähendamiseks. Kuus aastat kestev programm kaasab 6.–9. ja 11.–12. klassi õpilasi, haarates ka lapsevanemaid, eakaaslasi ja kogukonna liikmeid, äriettevõtteid ja organisatsioone. Programmis osalenud õpilaste seas vähenes kontrollrühmaga võrreldes alkoholitarvitamine, alkoholi ja tubaka kombineeritud kasutamine, eakaaslaste mõjud alkoholi tarvitamisel ning tihenes kommunikatsioon lapsevanematega alkoholi tarvitamise negatiivsete tagajärgede asjus (Perry *et al.* 2002; 1996).

Kognitiiv-käitumuslikud enesekontrolli ja sotsiaalse kompetentsuse arendamise programmid

Käitumise modifikatsiooni strateegiad keskenduvad otseselt käitumise muutmisele. Neis jälgitakse käitumist teatud aja vältel, kasutades käitumise muutmiseks kas tagasisidet või positiivset või negatiivset jõustamist. Mõtlemisstrateegiate muutmiseks mõeldud kognitiiv-

¹² www.clemson.edu/olweus

¹³ www.epi.umn.edu/projectnorthland

käitumuslikud strateegiad kätkevad modelleerimist ning uute käitumisviiside tutvustamist ja juhendamist uute omandatud oskuste kontekstis. Kognitiiv-käitumuslike lähenemiste mõjusust on tõestanud lisaks esmastele uuringutele ka süsteemsed ülevaated ja metaanalüüsid (Landenberger & Lipsey 2005; Lipsey 1995; Lipsey, Chapman & Landenberger 2001; Lipsey & Wilson 1999; Lipton *et al.* 2002; Lösel 1995).

Kognitiiv-käitumuslikele või käitumuslikele instruksioonilistele meetoditele tuginevaid enesekontrolli ja sotsiaalse kompetentsuse õpetamise programme ja nende hindamisuuringuid on maailmas väga palju. Käesolevas ülevaates kajastatakse vaid kolme enamlevinud programmi (vt ka lisa, tabel 8).

*Life Skills Training*¹⁴ kuulub Colorado Ülikooli vägivalla uurimis- ja ennetuskeskuse mudelprogrammide hulka. See hõlmab keskastme õpilastele suunatud sekkumisi uimastiennetuseks, kasutades sotsiaalsete oskuste õpetamist ja tuginedes kognitiiv-käitumuslikele meetoditele. Programm on näidanud häid tulemusi nii mõju (Botvin, Mihalic & Grotperter 1998) kui ka tasuvusanalüüsi osas (Elliott & Mihalic 2004).

Promoting Alternative Thinking Strategies on universaalne ennetusprogramm 1.–5. klassi õpilastele emotsionaalse ja sotsiaalse kompetentsuse edendamiseks. Programmi aluseks on spetsiaalne õpetaja juhitud õppekava. Kolm korda nädalas viiakse läbi vähemalt 20–30 minutit kestev sessioon. Emotsionaalse ja sotsiaalse kompetentsuse edendamiseks kasutatakse kognitiiv-käitumuslike meetodeid. Programm on osutunud tõhusaks kaitsetegurite tugevdamisel ning riskitegurite vähendamisel emotsionaalse ja sotsiaalse kompetentsuse vallas (Greenberg, Kusche & Mihalic 1998). Programm kuulub Colorado Ülikooli vägivalla uurimis- ja ennetuskeskuse mudelprogrammide hulka.

*ALERT*¹⁵ on uimastiennetusprogramm algajatele tarbijatele. Programmiga üritatakse ära hoida riskitegureid, mis prognoosivad uimastikasutamist. *ALERT* õpetab keskastme õpilastele, kuidas seista vastu sotsiaalsele survele, mis ärgitab kasutama tervisele kahjulikke aineid. Programm on efektiivne marihuaana ja tubaka kasutamise ärahoidmisel ja vähendamisel ning alkoholi kuritarvitamise vähendamisel, samuti sobib programm sotsiaalmajanduslikult erinevatele koolikeskkondadele (Bell, Ellickson & Harrison 1993; Ellickson & Bell 1990; Ellickson, Bell & McGuigan 1993; Ellickson, McCaffey *et al.* 2003; Ellickson, Tucker & Klein 2003; Tucker, Ellickson & Klein 2002).

Klassiga toimetulek

Klassiga toimetulek ja klassi juhtimine kätkeb reeglina instruksiooniliste meetodite kasutamist õpilaste sidumiseks, et parandada õppe edukust ja seotust kooliga (kooperatiivsed õppimistehnikad, kogemuslikud õppimisstrateegiad). Samuti üritatakse instruksiooniliste meetoditega parandada klassiruumi organiseeritust ja juhtimisstrateegiaid (reeglite kehtestamine klassis, tasude ja karistuste rakendamine, ajakasutusstrateegiate rakendamine nt õpilaste rühmitamise näol klassiruumis, lapsevanematest vabatahtlike kasutamine, professionaalsete konsultantide kaasamine jmt).

Nagu näha tabelist 8, ei ole klassidega toimetuleku programmid alaealiste kuritegevuse vähendamisel kõige efektiivsemad. Märkimisväärsed positiivsed tulemused on ilmnunud uimastikasutamise vähenemise (Battistich *et al.* 1996; Wodarski 1987), antisotsiaalse ja agressiivse käitumise vähenemise (J. D. Hawkins, Von Cleve & Catalano 1991; Sorsdahl & Sanche 1985) ja ühe uurimuse andmetel ka delinkventse käitumise alustamise osas (Battistich *et al.* 1996). Samas on uurimused näidanud ka, et sekkumised on suurendanud antisotsiaalsust (Moskowitz, Schaps & Malvin 1982; Schaps *et al.* 1984). Enamik sedalaadi uurimusi pole hindamisel keskendunud koolikohustuse täitmise ja väljalangevuse mõõtmisele, kuid osa

¹⁴ www.lifeskillstraining.com

¹⁵ www.projectalert.com

uurimusi on näidanud klassiga toimetuleku sekkumise positiivset mõju koolikohustuse täitmisele (Malvin *et al.* 1984; Moskowitz *et al.* 1984). Kuna uurimuste tulemused on mõnevõrra vastuolulised, on ilmne vajadus kvaliteetsete lisauuringute järgi. Olemasolevale tõendusmaterjalile tuginedes võib järeldada, et kõnealused sekkumised võivad osutada paljutõotavaks delinkventse käitumise ja uimastikasutamise vähendamisel ning koolikohustuse täitmise parandamisel (Gottfredson *et al.* 2002).

Õpilaste ümberrühmitamine

Selliste sekkumisprogrammide eesmärgiks on ühendada erinevaid õpilasi, luua pidevat interaktsiooni ning võimaldada suuremat paindlikkust õpilaste instrueerimisel, rühmitades klasse või kooliastmeid väiksemateks üksusteks. Näiteks muudetakse koolitundide pikkust, arvu jmt, rühmitatakse õpilasi klassidesse võimete, õppeedukuse või käitumise alusel, õpilaste arvu klassis vähendatakse jpm. Eestis on ses vallas tuntud tasandusklassid, Tootsi klassid ja muud taolised ettevõtmised.

Vähesed uurimused, mis on hinnanud õpilaste ümberrühmitamise mõju, on valdavalt tegelnud riskirühma õpilastega, kel ilmneb käitumisprobleeme ja kes tavakoolis on paigutatud ühte klassi (vähemalt osaliselt koolipäeva jooksul). Enamasti on tegu põhikooli lõpuklasside ja gümnaasiumiõpilastega. Autorile teadaolevalt on üks uurimus näidanud positiivseid tulemusi delinkventse käitumise ja uimastitarbimise osas (Gottfredson 1990) ning kaks uurimust märkimisväärseid positiivseid muutusi käitumisprobleemide osas (Gottfredson 1990; Hausman, Pierce & Briggs 1996). Samuti on paranenud koolikohustuse täitmine (Felner & Adan 1988; Felner, Ginter & Primavera 1982; Gottfredson 1990). Samas on ka uurimusi, mis kinnitavad, et käitumisprobleemidega õpilaste ümberrühmitamine on riskantne ettevõtmine, sest riskirühma noorte ühendamise näiteks õpilasnõustamiseks või teisteks terapeutilisteks teenusteks on andnud negatiivseid tulemusi. Tagasihoidlik tõendusmaterjal õpilaste ümberrühmitamise kui ühe võimaliku koolipõhise sekkumise kohta viitab sellele, et ettevõtmisest võib olla kasu, kui sellega kaasneb tugev akadeemiline programm, efektiivne instrueerimine ja klassiruumi juhtimisstrateegiad ning toetav personal (Gottfredson *et al.* 2002). Mainitud programmide mõjususe kindlaksmääramiseks on siiski vaja lisauuringuid.

Nõustamine, sotsiaaltöö ja teised terapeutilised sekkumised

Sellised sekkumised hõlmavad individuaalset nõustamist, uimastiravi, juhtumilahendust ja sarnaseid rühmapõhiseid sekkumisi, samuti kuuluvad siia õpilasnõustamise programmid.

Mitmed uurimused on hinnanud nõustamissekkumiste mõju delinkventsusele. Lipsey (1992) metaanalüüs näitas, et nõustamine on delinkventsuse vähendamisele suunatud sekkumistest üks ebaefektiivsemaid. Koolipõhine nõustamine kuritegeliku käitumise vähendamisel ei ole näidanud positiivseid tulemusi uimastikasutamise ega kuritegevuse osas (G. D. Gottfredson 1987). Teiste tulemuste mõõtmisele suunatud uurimus on näidanud, et koolipõhine nõustamine ei tööta põhjuseta puudumise ja koolist väljalangemise vähendamisel (G. D. Gottfredson 1987; Sheridan, Baker & de Lissovoy 1984) ning antisotsiaalse käitumise vähendamisel (Crow 1971; G. D. Gottfredson 1987; Sheridan *et al.* 1984).

Mentorlus, tuutorlus ja tööõpe

Mentorluse puhul on tegu üks-ühele interaktsiooniga õpilase ja täiskasvanu (pigem tavainimese kui koolitatud nõustaja) vahel. Erinevalt nõustamisest ei tugine mentorlus ilmtingimata struktureeritud lähenemisele. Samasse kategooriasse kuuluvad ka tuutorlus ja tööõpe (nn selliks olemine) kui „individuaalse tähelepanu“ strateegiaid esindavad sekkumised.

Vaid üks uurimus kinnitab, et sellised programmid on vähendanud kuritegelikku käitumist (Hahn, Leavitt & Aaron 1994), kuid tõendusmaterjali nappuse tõttu ei saa neid kuritegevuse vähendamisel paljutöotavaks lugeda. Samuti pole saadud positiivseid tulemusi uimastikasutamise osas (Gottfredson 1986; LoSciuto *et al.* 1996). Sekkumised on osutunud efektiivseks koolist väljalangevuse vähendamisel ja koolikohustuse täitmise toetamisel (Hahn *et al.* 1994; LoSciuto *et al.* 1996; McPartland & Nettles 1991; Trice, Parker & Safer 1982) ning agressiivse ja antisotsiaalse käitumise vähendamisel (Elkin, Weissberg & Cowen 1988; Gottfredson 1986). Sellest aspektist võib neid liigitada töötavate programmide hulka.

Rekreatsioonilised ja vaba aja tegevused ning üldkasulik töö

Kõnealuste programmide eesmärgiks on pakkuda konstruktiivseid või lõbusaid tegevusi alternatiivina delinkventsele käitumisele: noorte- ja päevakeskused koolis, nädalalõpu ja koolijärgsed programmid, tantsuõhtud, üldkasulik töö kogukonnas ja muud taolised üritused.

Olemasolev tõendusmaterjal ei võimalda teha järeldusi selliste tegevuste mõju kohta kuritegeliku käitumise vähendamisel. Koolipõhiste sekkumiste suhtes võib vaid märkida, et need ei ole efektiivsed uimastikasutamise vähendamisel (Cronin 1996; LoSciuto *et al.* 1996), positiivsed tulemused antisotsiaalse käitumise ja agressiooni puhul on saadud vaid ühes uurimuses (Allen *et al.* 1994), mille tulemused pole teistes uuringutes kinnitust leidnud. Küll aga on neil programmidel paljutöotav mõju koolikohustuse täitmisele (Cronin 1996; LoSciuto *et al.* 1996). Kuigi kõnealused rekreatsiooniliste ja vaba aja tegevuste ning üldkasuliku tööga seotud koolipõhised sekkumised ei ole osutunud mõjusaks delinkventse käitumise vähendamisel, kehtivad tulemused siiski ainult koolipõhiste sekkumiste kohta. Ei ole välistatud, et sarnased kogukonnapõhised sekkumised võivad efektiivsed olla (vt peatükk 6.1.3).

Kokkuvõte koolipõhisest kuriteoennetusest

Kool kui üks parimaid kuriteoennetuse keskkondi kätkeb mitmeid riskitegureid delinkventse käitumise arenguks, sh kooli- ja klassikeskkonda iseloomustavad tegurid ning individuaalsed karakteristikud ja hoiakud. Mitmed koolipõhised sekkumisprogrammid on efektiivsed probleemse käitumise vähendamisel. Sealjuures kalduvad mõjusad olema pigem koolikeskkonna muutmisele keskenduvad programmid kui need, mis on suunatud hoiakute ja käitumise muutmisele. Kõige mõjusamad on kooli juhtimise ja distsipliiniga toimetuleku sekkumised, käitumisnormide kehtestamisele suunatud sekkumised ja instruksioonilised sekkumised, mis õpetavad lastele sotsiaalseid oskusi, kasutades selleks kognitiiv-käitumuslikke meetodeid. Kõige ebaefektiivsemateks sekkumisteks kuritegeliku käitumise vähendamisel on osutunud instruksioonilised programmid, kus ei rakendata kognitiiv-käitumuslikke meetodeid, nõustamine, sotsiaaltöö ja teised terapeutilised sekkumised ning rekreatsiooni / vaba aja veetmise programmid. Märkimisväärseid tulemusi ei ole andnud ka klassiga toime-tulekule ja õpilaste ümberrühmitamisele suunatud programmid.

6. KOGUKONNAPÕHINE KURITEOENNETUS

Kogukonnapõhise kuriteoennetuse määratlemine on mõnevõrra keerukas, kuna akadeemilises kirjanduses puudub selles suhtes üksmeel. Siinne kokkuvõtte tugineb Welshi ja Hoshi (2002) käsitlusele kogukonnast kui tegevuspaigast, kus ennetus aset leiab.

Peatükis kirjeldatakse kogukondlikke kuriteoennetusprogramme, keskendudes sellistele, mille mõju on hinnatud ja üheks mõõdetavaks tulemuseks on olnud muutus delinkventsuses või kuritegevuses. Kuriteoennetuse sekkumisi kirjeldatakse järgmise kogukondlike sekkumisprogrammide liigituse alusel (Sherman *et al.* 1997; Welsh & Hoshi 2002):

- kogukonna mobiliseerimine;
- kampaprobleemide ennetamine ja vähendamine;
- mentorlus;
- koolijärgne rekreatsioon (huvitegevus);
- kriminogeensete kaupade eemaldamine.

Sekkumisprogrammide mõjunäitajaks on alkoholi- ja uimastitarvitamine, delinkventne käitumine, koolist väljalangemine, käitumisprobleemid, madal enesekontroll ja agressioon. Programme käsitletakse vastavalt sellele, mis toimib, mis ei toimi ja mis on paljutõotav, tuginedes Marylandi teaduslike meetodite skaala standarditele (Sherman *et al.* 1997). Lisas (tabelid 9–11) on valik kogukondlikke programme koos põhiliste tunnusjoontega.

Toimivad, mittetoimivad ja paljutõotavad programmid

Welshi ja Hoshi (2002) analüüs kinnitas Shermani ja tema kolleegide (1997) järeldusi, et kogukondlike sekkumiste kohta delinkventsuse/kuritegevuse vähendamisel pole korralikku tõendusmaterjali. Seda enam tuleb suunata tähelepanu programmidele, mille mõju kinnitab kvaliteetne tõendusmaterjal ning viia läbi juhuvalimiga eksperimentaaluuringuid, mis on mõju hindamise seisukohalt otstarbekaimad.

Welshi ja Hoshi (2002) analüüsist ilmnes, et tuginedes ülaltoodud sekkumisprogrammide liigitusele – kogukonna mobiliseerimine, kambaprobleemide ennetamine ja vähendamine, mentorlus, koolijärgne rekreatsioon (huvitegevus), kriminogeensete kaupade eemaldamine – võis kolme alaliigi osas täheldada paljutõotavaid tulemusi:

- sekkumisprogrammid, mis on suunatud ühtekuuluvuse vähendamisele kampade ja kambaliikmete vahel (vt lisa, tabel 9);
- kogukonnapõhine mentorlus (vt lisa, tabel 10);
- koolijärgne rekreatsioon (huvitegevus) (vt lisa, tabel 11).

Kriminogeensete kaupade eemaldamine kui üks populaarne vägivallavastane initsiatiiv USA-s ei ole osutunud efektiivseks – nt tulirelvade tagasiostmise kampaaniad ei ole vähendanud tulirelvadest tingitud surmade ja vigastuse määra. Seega ei näi sellised programmid kuritegevuse vähendamisel toimivat.

Kogukonna mobiliseerimise ja kambaliikmelisuse ennetuse kohta pole piisavalt tõendusmaterjali ning nende efektiivsus või ebaefektiivsus on tõestamata.

Kambamõjude vähendamine

Noorte osalus kampades, kampadevaheline vägivald ja uimastitega kauplemine on USA-s kujunenud viimastel kümnenditel teravaks probleemiks (Battin-Pearson *et al.* 1998; Howell 1995, 1998; Howell & Decker 1999; Spergel *et al.* 1994; Thornberry & Burch II 1997). 2000. aastal oli USA-s ligi 25 000 aktiivset kampa ja 732 000 kambaliiget (Egley & Arjunan 2002).

Sellest ka püüid leida võimalusi kampadega seotud probleemide vähendamiseks (Burch II & Chemers 1997; Burch & Kane 1999). Ehkki aastatuhande vahetuse paiku vähenesid sellised probleemid tuntavalt, on kampade aktiivsus ja kambaliikmete osalus Põhja-Ameerikas taas päevakorda kerkimas.

Eestis ei ole noortekambad ja sellega seotud kuritegevus teravaks probleemiks kujunenud. Samas ei ole taolisi subkultuure põhjalikult uuritud, mistõttu on raske hinnata probleemi tõsidust Eestis. Seetõttu ei tasu kambaprobleemidele suunatud sekkumisi kuriteoennetuses kõrvale heita.

Üks paljutöötavamaid sekkumisprogramme on *The Little Village Gang Violence Reduction Project* (Spergel & Grossman 1997), milles on viis peamist strateegiat: organisatsiooniline muutus ja areng, kogukonna mobiliseerimine, sotsiaalne sekkumine, sotsiaalsete võimaluste suurendamine ja kampade tegevuse mahasurumine (Spergel *et al.* 1999). Nii hindamistulemused kui ametlik statistika kinnitasid, et programmis osalenute seas vähenes nii kuritegevus üldse kui vägivaldne kuritegevus. Lisaks tundsid kogukonna elanikud end turvalisemalt ning tajusid kuritegevuse vähenemist kogukonnas (Spergel & Wa 2000).

Lisainfot paljutöötavate sekkumisprogrammide kohta ses vallas leiab järgmistest allikatest: Thurman jt (1996), Fritsch jt (1999), Howell (1999), Coie-Miller ja Johnson (2001) ning Burch ja Kane (1999).

Kogukonnapõhine mentorlus

Üks laialdaselt kasutatavaid mentorlusprogramme, mis kuulub ka Colorado Ülikooli vägivalda uurimis- ja ennetuskeskuse mõjusate mudelprogrammide hulka, on *Big Brothers Big Sisters of America*¹⁶ (Eestis tuntud kui „Vanem vend, vanem õde“). Ligi sada aastat rakendatud programm on suunatud peaaesjalikult üksikvanemaga perest pärit 6–18-aastastele lastele, tuginedes vabatahtlikele, kes kujundavad laste ja noortega vahetu ja regulaarse suhte. Teistest mentorlusprogrammidest erineb see rangelt määratletud standardite ja protseduuride poolest (vabatahtlike skriining, noorukite hindamine, paaride sobitamine ja supervisioon). Katserühma lastel on 18-kuulise uurimisperioodi vältel ilmnunud kontrollrühmaga võrreldes järgmised tulemused: vähem tehti algust alkoholi- ja uimastikasutamisega, vähenes füüsiline agressiivsus, paranesid koolikäitumine, hoiakud ja õpiedukus ning suhted nii vanemate või hooldajatega kui ka eakaaslastega (McGill, Mihalic & Grotmeter 1998). Programmile on tehtud ka tasuvusanalüüs, mille tulemused olid positiivsed (Aos *et al.* 1998; 2001).

Teiseks populaarseks programmiks, mis kuulus samuti Colorado Ülikooli vägivalda uurimis- ja ennetuskeskuse mõjusate mudelprogrammide hulka (kuid on ajutiselt loetelust eemaldatud), on *Quantum Opportunities Program*. Tegu on riigitoetusega perekondadele suunatud stiimulipõhise sekkumisega, mille rõhuasetus on noorukite haridusel, teenustel ja individuaalsetel oskustel. Programm kestab neli aastat ja leiab aset 9.–12. klassis. Igal aastal pakutakse noorukitele 250 tundi hariduslikke tegevusi, 250 tundi kultuurilise rikastamise ja personaalse arenguga seotud tegevusi ning samuti on neil võimalik teha kuni 250 tundi üldkasulikku kogukondlikku tööd (nt avalike ürituste korraldamine, vabatahtlik töö jne). Noorukitele pakutakse lühiajalise motivatsiooni tekitamiseks väikeseid stipendiume ja rahalisi stiimuleid. Rakendatakse juhtumikorraldusele tuginevat lähenemist, kus mentorina tegutsev täiskasvanu koordineerib 20–25-liikmelise noorukite rühma tegevust. Võrreldes kontrollrühmaga paranesid programmis osalenud õpilaste õpitulemused ja funktsionaalsed oskused, nad läksid pärast keskkooli rohkem edasi õppima ning neil oli vähem kokkupuuteid politseiga (Lattimore *et al.* 1998). Tegu pole siiski kõige tasuvama sekkumisega (Aos *et al.* 1998).

---

¹⁶ www.bbbsa.org

Koolijärgne huvitegevus

Kogukonnapõhised lõõgastavad programmid põhinevad hinnangul, et pakkudes noortele koolijärgsetel tundidel prosotsiaalseid võimalusi, väheneb nende delinkventne käitumine kogukonnas. Koolijärgsed huvitegevuse programmid üritavad reeglina rihtida erinevaid riskitegureid kuritegeliku käitumise vähendamiseks ja eelkõige delinkventsetest eakaaslastest vöörutamiseks. Samas tasub võtta arvesse, et koolijärgsed programmid kätkevad ka vastuolu, võimaldades õigusrikkujate ja ohvrite omavahelist kokkupuudet ning luues sellega soodsa pinnase konfliktideks ja vägivallaks.

Koolijärgse huvitegevuse programmide sisu on üldistavalt raske määratleda, sest iga programm koosneb erinevatest komponentidest. Siiski väärub märkimist, et lisaks üldisele huvitegevusele sisaldab enamik programme ka mitmesuguste oskuste õpetamist ja hariduslikke elemente, sageli lisandub ka nõustamine ja juhendamine (Brown & Dodson 1959; Jones & Offord 1989; Schinke, Orlandi & Cole 1992).

Kambaliikmelisuse ennetamine

Welshi ja Hoshi (2002) analüüs näitas, et hindamisuuringute madal kvaliteet ei võimalda kinnitada kambaliikmelisuse ennetusprogrammide efektiivsust. See tähendab samas, et kambaliikmelisuse ennetamise programme ei tasu täiesti kõrvale jätta (Thompson & Jason 1988; Thrasher 1936; Woodson 1981).

Paljutöotav kambaliikmelisuse ennetamise programm on *Gang Resistance Education and Training Program* ehk *G.R.E.A.T* (Esbensen & Osgood 1997). Kuna programm viiakse läbi koolis, võiks selle keskkonna alusel liigitada koolipõhiste sekkumiste alla. Keskastme õpilastele mõeldud üheksa nädalat kestva õppekava viivad läbi politseinikud. Käsitletakse teemasid nagu kuritegevus, ohvrid ja laste õigused; kultuuriline sensitiivsus ja eelarvamused; konflikti lahendamine (kaks tundi), põhivajaduste rahuldamine (ilma kambaliikmeks astumata); uimastid ja naabruskond; vastutus (koolis ja naabruskonnas) ning eesmärkide seadmine. Hindamisuuringu tulemused on näidanud, et programmis osalenutel vähenes statistiliselt oluliselt delinkventsus ja kambaliikmeks olemine, samuti muutus märkimisväärselt osalenute suhtumine politseisse, suurenes osalus prosotsiaalsetes tegevustes ning seotuses eakaaslastega (Esbensen & Osgood 1999). Samas on tulemused programmi autorite hinnangul siiski tagasihoidlikud ja nendesse tuleks suhtuda ettevaatlikkusega, kuna tegu on esialgsete uurimistulemustega (Esbensen 2004).

Regulatiivsed sekkumised

Nii riiklikul kui omavalitsuse tasandil rakendatavad poliitika (seadused, reeglistikud jmt) võivad kuriteoennetuses osutada mõjusaks abivahendiks. Alkoholi, sigarettide ja tulirelvade kättesaadavuse, müügi ja kasutamise reeglistike kehtestamine on näidanud positiivseid tulemusi antisotsiaalse käitumise ennetamises. Selliste sekkumiste mõju seisneb tõenäoliselt asjaolus, et indiviidide käitumist mõjutavad sotsiaalsed normid on teatud määral kodeeritud ka õigusaktidesse. Olgugi et alljärgnevad näited tuginevad USA-s läbi viidud uurimustele, kus seadusandlus osariigiti erineb, saab uurimuste tulemusi vaadelda ka Eesti kontekstis, ja seda eelkõige riiklikul tasandil, mis mõjutab omakorda omavalitsustes toimuvat. Viimased saavad eelkõige hea seista selle eest, et seadusi nende territooriumil järjekindlalt täidetak.

Alkoholi- ja tubakatarbimine

Muutused alkoholi maksustamises (P. J. Cook & Tauchen 1982; Levy & Sheflin 1985), turustamisvõimalustes (Holder & Blose 1987; Wagenaar & Holder 1991) ja lubatud tarbimise ees (Hingson *et al.* 1983; Saffer & Grossman 1987; Williams & Lillis 1986) on mõjutanud alkoholitarbimise ja alkoholist tingitud liiklusõnnetuste määra (George *et al.* 1989; O'Malley & Wagenaar 1991). Ehkki tegu on valdavalt korrelatsioonilist laadi uuringutega ja raske on viidata põhjuslikkusele, lubab seos alkoholi tarbimise, kättesaadavuse ja legaalse tarbimise ees vahel arvata, et selliste reeglite kehtestamine võib mõjusalt ennetada alaealiste alkoholi ja sigarettide tarbimist ning seega antisotsiaalset käitumist (J. D. Hawkins, Arthur & Olson 1997).

Tulirelva ost, müük ja omamine

Mõned uuringud on näidanud tulirelvadega seotud reeglistiku positiivseid tulemusi antisotsiaalse käitumise vähendamisel (Brewer *et al.* 1995). Üldiselt on tulemused tulirelvade ostu-müügi mõju kohta siiski vastuolulised. Osa uuringuid kinnitab, et tulirelvade omamist, müüki ja ostuvõimalusi piiravad regulatsioonid aitavad ära hoida vägivaldseid ja relva abil sooritatud kuritegusid (Loftin *et al.* 1991; Sloan *et al.* 1988), osa uurimusi aga selliseid järeldusi ei toeta (Jung & Jason 1988; McDowall, Lizotte & Wiersema 1991). Imselt on vastuolu tingitud asjaolust, et piirkonniti ei rakendatud reeglistikku piisavalt hästi (Catalano *et al.* 1999). Mõnevõrra vastuolulisi tulemusi saadi ka relvakandmise koha ja mooduste reeglite osas (Jung & Jason 1988; O'Carroll *et al.* 1991) – selliste regulatsioonide efektiivsus sõltub kogukonnas kehtivatest normidest ja kohalikust jõustamisest.

Meediasekkumised

Üks mõningaid positiivseid tulemusi andnud kogukonna tasandi ennetusstrateegiaid on meedia kasutamine avalikkuse hoiakute muutmiseks, kogukonna elanike harimiseks ja teiste kogukonnas aset leidvate sekkumiste toetamiseks. Kuigi meediasekkumisi pole tänini otseselt suunatud alaealiste delinkventse käitumisega seotud hoiakute muutmiseks, viitavad sekkumised sellele, et meedia võib olla paljulubav vahend delinkventse käitumise ennetamisel.

Meediasekkumist on kasutatud eelkõige eraldi või kombineerituna teiste sekkumise komponentidega tubaka- ja alkoholikasutamise mõjutamisel. Hindamised on näidanud, et ükski rakendatuna on meediakampaaniate mõju piiratud (Schilling & McAlister 1990), enam mõju on saadud siis, kui kampaania on osa kooli- ja kogukonnapõhisest sekkumisprogrammist (Flynn *et al.* 1992; Pentz, Brannon *et al.* 1989; Perry *et al.* 1992; Vartiainen *et al.* 1990), samuti on meediakampaaniad suurendanud osalust vanemate koolitusprogrammides (J. D. Hawkins, Catalano & Kent 1991).

Laiaulatuslik kogukondlik sekkumine

Kogukonnapõhises ennetuses võidab üha enam populaarsust laiaulatuslik lähenemine eri sekkumistele. See tuleneb järjest suurenevast teadlikkusest antisotsiaalse ja kuritegeliku käitumise kujunemist mõjutavatest riskiteguritest. Kuna on ilmne, et riskitegurid ilmnevad indiviidi ümbritseva keskkonna eri tasanditel, on vaja ka eri tasandi riskiteguritele suunatud mudeleid (perekondlikud, indiviidi, eakaaslaste, kooli ja kogukonnaga seotud tegurid). Selliste mudelite puhul on tähtis, et samaaegselt riskitegurite vähendamisega suurendatakse ja tugevdatakse kaitsetegureid. Siin ongi oluline roll kogukonnapõhistel sekkumistel, mis on suunatud eri tegurite mõjutamisele keskkonna eri tasanditel (J. D. Hawkins *et al.* 1997).

Laiaulatusliku kogukondliku sekkumise heaks näiteks on koolipõhiste sekkumiste juures kajastatud *Midwestern Prevention Project* (Pentz, MacKinnon *et al.* 1989), mis keskendus käitumisnormide või käitumisele seatavate ootuste kehtestamisele. Olgugi et peamiseks sekkumiskeskonnaks on selle programmi puhul kool, võib seda laadi programme liigitada ka mitmetasandilise kogukondliku sekkumiste hulka. Kõnealune programm on osutunud efektiivseks uimastikasutamise vähendamisel. Kuriteoennetusprogrammide liigitus sõltubki suuresti sellest, mis vaatenurgast ja millistest definitsioonilistest aspektidest lähtuda.

Teiseks näiteks on *Minnesota Heart Health Program Class of 1989 Study* teismeliste suitsetamise ja alkoholitarbimise ennetamiseks. Kolm aastat kestnud suitsetamisvastast õppekava kätkenud programm viidi klassikomplektile läbi 6.–8. klassis. Samal ajal viidi läbi kogukonnas tervist edendavaid tegevusi kardiovaskulaarsete haiguste vältimiseks; programmi raames kasutati tervise edendamise seitset strateegiat alates noorukite harimisest kuni massimeedia kampaaniateni kogukonnas. Tulemused olid positiivsed suitsetamise vähendamisel kooliõpilaste seas (Perry *et al.* 1992; 1993). Kuigi hindamisuuringute aluseks ei olnud kõige kvaliteetsem uurimisdisain (kasutati sobitatud paaride meetodit uuritavate ja kontrollrühma moodustamisel), viitavad tulemused sellele, et kombineeritud kooli- ja kogukonnapõhine sekkumine võib anda häid tulemusi suitsetamise vähendamisel keskastme õpilaste seas.

Äsjakirjeldatud programmile järgnes samuti mitmetasandiline programm *Project Northland* (Perry *et al.* 1996), mis haarab üksikuid õpilasi, nende eakaaslasi, lapsevanemaid ja kogukonna liikmeid. Programm on suunatud noorukite alkoholitarvitamise vähendamisele ja on andnud positiivseid tulemusi (Perry *et al.* 2002).

Hooliva kogukonna strateegia

Nagu selgitatud, võivad erinevad sekkumised (kogukonnapõhine mentorlus, kamba-liikmelisuse ja kambaprobleemide ennetamine, muutused reeglistikus ja meediasekkumised) olla mõjusad riskitegurite vähendamisel, kaitsetegurite suurendamisel ja seeläbi noorukite antisotsiaalse käitumise ärahoidmisel. Parima tulemuse nimel tuleb eri strateegiaid rakendada samaaegselt ja koordineeritult. Üks suurimaid väljakutseid kogukonnatasandi sekkumistele on laialatuslike, koordineeritud ja mitmekomponendiliste strateegiate disainimine, elluviimine ja hindamine. Et sekkumine oleks tõhus, peavad kogukonnaliikmed kavandatavat sekkumist aktsepteerima. Selleks on vaja omavalitsuse juhtimistuumiku ja kogukonna arvamusiidrite ning mitmesuguste rühmade esindajate osalust sekkumisstrateegia väljatöötamisel.

Alaealiste kuritegeliku käitumise riskitegurite vähendamisele ja kaitsetegurite suurendamisele suunatud laiaulatusliku kogukonna sekkumise jaoks on välja töötatud hoolivate kogukondade mudel (*Communities That Care, CTC*) (J. D. Hawkins, Catalano & Associates 1992). See on efektiivse kogukonna mobiliseerimise strateegia, mis tugineb kogukonnapõhistest sekkumistest saadud tulemustele ja ennetuse põhimõtetele. Strateegia koosneb kolmest etapist (J. D. Hawkins *et al.* 1997).

- Esimeses etapis korraldatakse kogukonna võtmeisikutele poolepäevane projekti tutvustus. Kui nad otsustavad projekti elluviimise kasuks, määravad nad kogukonna liikmetest koosneva ennetuskogu.
- Teises etapis koolitatakse ennetuskogu läbi viima kogukonna riskide ja ressursside hindamist. Seda tehakse kuuekuulise perioodi vältel ning andmeid kogutakse kogukonna noorukite tervise ja käitumise riski- ja kaitsetegurite kohta. Selle alusel moodustab ennetuskogu riskitegurite pingerea, millele ennetamine suunatakse. Seejärel kujundab ennetuskogu kogukondliku strateegia, mis on mõeldud valitud riskitegurite vähendamiseks ja kaitsetegurite suurendamiseks, valides sekkumised programmide seast, mille puhul on saadud kvaliteetsete hindamisuuringutega positiivseid tulemusi, st sekkumised on osutunud efektiivseks.

- Lõpuks viib ennetuskogu ennetusstrateegia ellu ja hindab seda, kasutades kogukonna-liikmetest moodustatud operatiivrühma. Esialgne riskide hindamise andmestik on aluseks riskide vähenemise hindamisele järgnevatel aastatel.

CTC eeliseks on asjaolu, et selle strateegia rakendamisega aktiveeritakse nii omavalitsuse liidrid kui ka kogukonna eri sektorite esindajad rohujuure tasandil, kes võtavad vastutuse ennetusstrateegia planeerimisel. Ehkki esimese *CTC*-d testiva eksperimentaaluuringu tulemused pole veel teada, on uurimused näidanud, et adekvaatne koolitus *CTC* alal, kogukonna liidrite ja ennetuse planeerimise kogude osalemine strateegia väljatöötamisel on reeglina toonud edu järgmistes aspektides (J. D. Hawkins 1999):

- uurimistööle tugineva lähenemise kasutamine ennetuse planeerimisel;
- riski- ja kaitsetegureid puudutavate andmete kogumine oma kogukonnas ja saadud andmete analüüsimine;
- andmete kasutamine otsuste tegemisel, valimaks uurimistööle tuginevaid, kogukonna unikaalsetele riski- ja kaitseteguritele suunatud tegevuskavu ja programme.

Kõnealune lähenemine, mis kätkeb nii kogukonna mobiliseerimise kui epidemioloogia-põhise sotsiaalse planeerimise kombineerimist, aitab omavalitsustel arendada tõenduspõhiseid ennetussüsteeme, mis koordineerivad mitmeid ennetusstrateegiaid eri tasandil ja on suunatud spetsiifilistele kogukonnas esinevatele riski- ja kaitseteguritele (J. D. Hawkins *et al.* 1997).

Et kogukond kujutaks endast igakülgseks ja tervislikuks arenguks turvalist keskkonda, peavad kogukonnaliikmed võtma vastutuse kogukonna riskide kindlaksmääramise, nende reastamise ja nendele reageerimise eest ning hoolitsema, et viidaks ellu riskitegurite vähendamise strateegiaid, mis toetavad sotsiaalset integratsiooni ja seotust kogukonnas.

Kokkuvõte kogukonnapõhisest kuriteoennetusest

Kogukonnapõhine ennetus on valdkond, mis omandab kuriteoennetuses üha suuremat kaalu. Kahjuks näitab tõendusmaterjal, et kogukondlikud sekkumised ei ole eriti mõjusad antisotsiaalse ja delinkventse käitumise ennetamisel ja vähendamisel. Samas on tõendusmaterjal saadud madalakvaliteediliste hindamisuuringute abil, mis tähendab, et kvaliteetsete lisauuringutega võib saada märksa usaldusväärsemaid tulemusi.

Teatav mõju on kambaprobleemide ennetamise programmidel, kogukonnapõhisel mentorlusel ja koolijärgsel huvitegevusel. Ehkki kambaliikmelisuse ennetus pole valdavalt efektiivseks osutunud, on sellistestki programmist üks osutunud paljutöotavaks. Samuti on positiivseid tulemusi andnud regulatiivsed sekkumised, mis piiravad alkoholi, tubaka ja tulirelvade kättesaadavust jms, ning meediasekkumised.

Kuna delinkventse käitumise riski- ja kaitsetegurid ilmnevad inimest ümbritseva keskkonna eri tasandil, on kogukondlikus kuriteoennetuses tähtis roll laiaulatuslikel strateegiatel. Koordineeritud ja mitmekomponendiliste strateegiate kujundamine, elluviimine ja hindamine on aga kogukondadele märkimisväärseks väljakutseks. Et sekkumine oleks mõjus, on vaja omavalitsuse liidrite ja eri sektorite esindajate osalust ning seeläbi ka vastutust strateegia planeerimisel ja elluviimisel. Kordumatu kogukondliku kuriteoennetussstrateegia väljatöötamisel on osutunud kasulikuks hooliva kogukonna mudel, mis kaasab ennetusse kogukonna võtmeisikud ja arvamusi liidrid.

7. KOHTULIK JA KORREKTSIOONILINE KURITEOENNETUS

Kuna viimastel aastakümnetel on koostatud palju strateegiaid ja programmide hindamisuuringuid, on võimalik saada tõendusmaterjali ennetus- ja sekkumisstrateegiate efektiivsuse kohta. Kui strateegiad kujutavad kuritegevuse vähendamiseks mõeldud pikaajalisi kuriteoennetuslikke tegevussuuniseid, millele tuginevad konkreetset sekkumised, siis programmid on kindlastest komponentidest koosnevad teenuste süsteemid, mis vastavad alaealiste õigusrikkujate vajadustele.

Traditsiooniline kuriteoennetus keskendub inimestele, kes pole õigusrikkumisi sooritanud, kohtulik ja korrektsiooniline ennetus aga juba delinkventselt käituvate noorukite korduvõigusrikkumiste ärahoidmisele. Võrdväärselt infoga mõjusate sekkumiste kohta traditsioonilises kuriteoennetuses on tähtis teada, millised strateegiad ja programmid ei ole osutunud tõhusaks või on olnud isegi kahjulikud alaealiste korduvõigusrikkumiste ärahoidmisel.

Kohtulikus ja korrektsioonilises kuriteoennetuses kasutatavad strateegiad ja sekkumised jaotuvad kriminaalpoliitilisest aspektist järgmistesse kategooriatesse: võimetukstegemine (*incapacitation*); hoiatamine (*deterrence*); kogukondlikud piirangud; struktuur, distsipliin ja väljakutse; rehabilitatsioon ning rehabilitatsiooni kombineerimine piirangutega. Oluline on märkida, et need kategooriad ei välista üksteist.

Võimetukstegemine

Võimetukstegemise korral jäetakse õigusrikkuja ilma võimest sooritada süütegusid, kasutades selleks tavaliselt vabadusekaotust vangistuse näol või surmanuhtlust.

Pikaajaline vangistus

Üks levinuimaid sekkumisi on pikaajaline vangistus, mille käigus võetakse õigusrikkujalt pikaks ajaks võime toime panna süütegusid. Sekkumise mõte seisneb selles, et kuni õigusrikkuja on vangistatud, ei saa ta sooritada kuritegusid väljaspool kinnipidamisasutust. Sellise sekkumise aluseks on hoiatamine: mida pikem karistus, seda tugevam on mõju edasiste õigusrikkumiste ärahoidmisele. Siiski ei ole pikaajaline vangistus majanduslikult tasuv ega vähenda alaealiste õigusrikkujate seas korduvkuritegevust (Howell 2003). MacKenzie (2002) märgib, et kuritegevuse vähenemine kogukonnas toimub õigusrikkujate kinnipidamise arvel, lisaks arvatakse vangistusel olevat ka kaudne mõju, hirmutades inimesi kuritegude sooritamisest eemale – nad võivad ise sattuda vanglasse. McGuire (2002), kes on üldistanud uurimuste tulemusi, väidab, et uuringud vangistuse mõjust (tuginedes ametlikule statistikale) ei näita ühest seost karistuse raskuse ja korduvkuritegude sooritamise vahel. Enamiku kurjategijate puhul on neile määratud karistusel väga väike mõju korduvõigusrikkumiste toimepanemise tõenäosusele. Samuti pole suudetud tõestada seost vanglakaristuse pikkuse ja korduvkuritegude arvu vahel. Seega võib väita, et vanglakaristuse pikkus ei mõjuta kuritegelikku käitumist. Lipsey & Wilsoni (1999) institutsionaalsete sekkumisprogrammide metaanalüüs näitas, et optimaalseks noorukite kinnipidamise pikkuseks on kuus kuud.

Noorukite paigutamine suurtesse korrektsiooniasutustesse

Noorukite kinnipidamine suurtes korrektsiooniasutustes (noortevangla, erikool) ei ole osutunud mõjusaks kuritegeliku käitumise vähendamisel; parimal juhul aeglustab see nooruki õigusrikkumiste elluviimist ja ehk ka edasiste kuritegude tõsidust (Krisberg & Howell 1999). Mõned uurimused on lausa näidanud, et noorukite kinnipidamine sedalaadi asutustes kiirendab nende delinkventsust ja kuritegelikku käitumist täiskasvanueas (Sampson & Laub 1993).

Peamiseks suurte korrektsiooniasutuste puuduseks on asjaolu, et mida rohkem on asutuses noorukeid, seda vähem on võimalusi pakkuda efektiivselt kohtlemisteenuseid. Suure hulga antisotsiaalsete noorukite koondamise korral esineb sageli probleeme, mis viivad karistusmeetmete kasutamiseni. See omakorda suurendab retsidiivsust. Ühtlasi mõjuvad suured korrektsiooniasutused halvasti noorukite vaimsele tervisele ja soodustavad suitsidaalset käitumist (McArthur 1974). Lisaks mängib olulist rolli kokkupuude teiste antisotsiaalse käitumise noorukitega ja nende negatiivne mõju institutsioonis viibivale noorukile.

Hoiatamine

Hoiatamine põhineb karistusel, mis peaks muutma kriminaalset käitumist, üritades muuta sellise käitumise tagajärjed ebameeldivaks. MacKenzie (2002) arvates peaksid sellised (kohtu kaudu rakendatavad) sekkumised olema niivõrd vastumeelsed, et „ei karistatud kurjategija (spetsiifiline hirmutusvahend) ega teised (üldine hirmutusvahend) pane tulevikus toime õigusrikkumisi“. Samas on analüüsid näidanud, et ei teadlikkus kindlast karistusest ega karistuse tõsidus vähenda enamiku alaealiste (ega täiskasvanute) retsidiivsust (Schneider 1990a, 1990b).

Nulltolerants

Nulltolerantsi aluseks on hoiatamisel põhinev sotsiaalse kontrolli poliitika, mis näeb ette karistamist iga käitumisreegli rikkumise eest. Sellised tegevussuunad ja programmid ei ole mõjusad, sest eeldavad vahetut ja tõsist karistamist iga käitumisreegli, koolis kehtiva reegli ja seaduste rikkumise korral. Samas ei ole selline lähenemine teostatav, sest teatud juhtumid nõuavad diskreetset lähenemist ning pole võimalik, et nulltolerantsi järgimist kontrollivatel institutsioonidel/isikutel oleks täielik ülevaadet kõikidest rikkumistest ja seeläbi suudaksid nad rakendada väljatöötatud meetmeid järjekindlalt. See omakorda vähendab nulltolerantsi veenvust ning õõnestab ka kehtestatud reeglite ja seaduste toimet (Howell 2003).

Programm D.A.R.E.

USA-s 1983. aastal käiku lastud *D.A.R.E.* ehk *Drug Abuse Resistance Education* on laialt rakendatav sekkumisprogramm. Sellele vaatamata ei ole *D.A.R.E.* mõjus alaealiste kuritegevuse ennetamisel ja vähendamisel (Durlak 1995). Programmile kulutatakse aastas 227 miljonit USA dollarit, sellesse on haaratud 50 000 politseinikku, kes viivad ellu *D.A.R.E.* õppekava, mille käigus teavitatakse lapsi loengu vormis uimastikasutamise kahjulikest mõjudest – kõike seda vaatamata enam kui kahekümnele hindamisuuringule, mille tulemused on valdavalt tõestanud programmi ebaefektiivsust (Clayton, Cattarello & Johnstone 1996; Rosenbaum *et al.* 1994; Rosenbaum & Hanson 1998). Programmi menu põhineb ekslikul, kuid laialdasel uskumusel, et hirmutavad strateegiad on sobivaimad ebasoovitava käitumise ärahoidmiseks (Howell 2003).

Kinnipidamisasutuste külastamise programmid

Korraldades riskirühma noorukitele ja õigusrikkujatele külastusi kinnipidamisasutustesse (noortevanglasse, erikooli), seatakse eesmärgiks hoiatada, peletada noorukid eemale kriminaalsest tegevusest (seda on ka Eestis kasutatud). Teadlikkust tõstvate programmide mõju on korduvalt hinnatud (Buckner & Chesney-Lind 1983; D. D. Cook & Spirrison 1992; Finckenaer 1982; Lewis 1983; Orchowski & Taylor 1981). Parim tõendusmaterjal pärineb Petrosino ja kolleegide (2003) süsteemsest ülevaatest: sellised programmid ei ole noorukite delinkventsuse vähendamisel efektiivsed – paremal juhul pole sel sekkumisel mingit mõju, halvemal juhul see hoopis suurendab delinkventset käitumist.

Alaealiste karistamine kinnipidamisega täiskasvanute vanglas

Nagu mainitud, ei ole alaealiste vangistamisel üldist hirmutamise efekti, mistõttu ei ole ka alaealiste kinnipidamine täiskasvanute vanglas mõjus delinkventse ja kuritegeliku käitumise vähendamisel. Uurimused on näidanud, et täiskasvanute vanglas kinni peetud alaealistel on suurem tõenäosus retsidi veeruda kui alaealistele mõeldud institutsioonidesse paigutatud noorukitel; samuti ilmneb neil enam retsidiivsuse määra suurenemist ja raskemaid õigusrikkumisi pärast vanglast vabanemist (Howell 1996). Samuti on alaealistel täiskasvanutele mõeldud kinnipidamisasutuses suurem risk vägivaldselt ohvristuda (Howell 2003).

Rahatrahv ja üldkasulik töö

Rahatrahv on maailmas laialt kasutatav kohtulik sekkumine, mis Euroopa heaoluriikides on oluliseks alternatiiviks vangistusele. Eriti levinud on trahvid, mille puhul rahalise karistuse määrab kohus süüdimõistetute keskmise päevasissetuleku alusel. Enamik rahatrahvialaseid uurimusi on keskendunud trahvisumma õiglasele ja proportsionaalsele määramisele, trahvi täitmisele ja kulude kokkuhoiule, mitte aga trahvi mõjule kuriteo ennetuses. Uurimused viitavad, et trahvil ei ole märkimisväärset mõju kuritegevuse vähendamisele (Gordon & Glaser 1991; Turner & Petersilia 1996), samas võib trahvil olla mõju, kui seda rakendada koos teiste sanktsioonidega (Gordon & Glaser, 1991). Tõsi, tõendusmaterjal ses suhtes esialgu puudub.

Levinud on sageli karistusliku iseloomuga üldkasulik töö, millega noorukid korvab ühiskonnale tekitatud kahju. Paraku on uurimused näidanud, et sel kujul ei ole üldkasulik töö mõjus vahend õigusrikkumiste vähendamisel (Howell 2003). Üldkasulikkude tööd tasuks käsitleda mitte karistusena, vaid siduda see käenduse ja rehabilitatsiooniga (Lipsey 1999).

Kogukondlikud piirangud

Karistusele alternatiivina rakendatavate kogukondlike piirangute (nn vahepealsed sanktsioonid) käigus reeglina suurendatakse kontrolli ja järelevalvet alaealiste õigusrikkujate üle nende kogukonnas viibimise ajal. Eesmärgiks on vähendada noorukite võimet ja võimalusi panna toime korduvõigusrikkumisi. Uurimistöö kinnitab valdavalt, et kogukondlikud piirangud on retsidiivsuse vähendamisel ebaefektiivsed (vt nt MacKenzie 2002).

Elektrooniline järelevalve

Elektroonilist järelevalvet on maailmas kasutatud enam kui kaks aastakümnet. Keskmise ja suurema riskiga kurjategijate seas (sh alaealised õigusrikkujad) läbi viidud uurimuste tuginenud süsteemne ülevaade näitab, et elektroonilisel järelevalvel ei ole mingit mõju retsidiivsuse vähendamisele (Renzema & Mayo-Wilson 2005). Ainult alaealiste õigusrikkujate kohta pole sellist süsteemset ülevaadet tehtud, kuid uurimused viitavad, et ka sel juhul pole sel meetmel mõju (Wiebush *et al.* 1992). Küll aga võib elektroonilisest järelevalvest kasu olla alternatiivina eeluurimise ajal kinnipidamisele või karistusena vangistuse asemel (Bailey & Ballard 2001). Sel juhul on otstarbekas uurida selle psühholoogilist mõju noorukitele. Seega võib elektroonilisel järelevalvel olla väärtus õigusrikkujate kontrollimisel, kuid see ei takista neid sooritamast uusi õigusrikkumisi.

Kriminaalhooldusametnikud koolis

Koolipõhine kriminaalhooldus/käendus on USA-s kujunenud populaarseks strateegiaks vahetel sekkumisel delinkventse ja eeldelinkventse käitumise ilmnemisel. Selle strateegia kohaselt tegutsevad kriminaalhooldusametnikud koolimajades ning lisaks käendusel olevate

noorukite järelevalvele otsib ametnik varaseid sekkumisvõimalusi riskirühma noortele. Samuti on ametnik vahelülis kooli juhtkonna ja teiste noortele teenuseid pakkuvate organisatsioonide vahel. Esialgsed uurimused viitavad, et koolipõhine käendus mõjub positiivelt koolikohustuse täitmisele, suurendab õppeedukust, vähendab väärkäitumist koolis ja parandab käendusel olevate noorukite igapäevast käitumist (Griffin 1999). Kriitikat on tekitanud vastandumismetmete rakendamine mõnedes koolipõhistes käendusprogrammides, mis ei ole kooskõlas hea tavaga. Samuti kalduvad kriminaalhooldusametnikud mõningatel juhtudel ületama oma volitusi ning rakendama ülemääraseid korrektsioonilisi meetmeid (Griffin 1999).

Kriminaalhooldus

Retsidiivsuse üsna kõrge määr alaealiste korrektsiooniasutustest vabanenud noorukite seas (USA andmed) annab tunnistust sellest, et kriminaalhooldus ei ole mõjus vahend korduvõigusrikkumiste ärahoidmisel ja delinkventsuse vähendamisel (Howell 2003). Samas võib kriminaalhooldus olla mõjus, kui seda kombineerida programmidega, mis aitavad noorukitel läbi teha ülemineku nn vangistusest iseseisvasse ellu. Selline järelehooldus näib olevat eriti tõhus koos intensiivse järelevalvega (Lipsey 1999). Kahjuks on kriminaalhooldus kas üksinda või kombineeritult intensiivse järelevalvega suunatud pigem avaliku turvalisuse suurendamisele ja seega õigusrikkujate rangele jälgimisele, mis aga viimase retsidiivsust ei vähenda.

Öine liikumiskeeld

Alaealistele rakendatav liikumiskeeld on levinud vahend õigusrikkumiste vähendamisel. Ka Eesti lastekaitseeadus (1992) keelab alla 16-aastastel viibida öösel ilma täiskasvanud saatjata avalikes kohtades. Uurimused on aga näidanud, et öine liikumiskeeld ei vähenda alaealiste raskeid ja vägivaldseid kuritegusid (Males & Macallair 1998; McDowall, Loftin & Wiersema 2000). Liikumiskeeldu rakendatakse reeglina hilisel kellaajal, kuid enamik noorukite seaduserikkumisi leiab aset päevasel ajal (Howell 2003).

Struktuur, distsipliin ja väljakutsed

Struktuuri, distsipliini ja väljakutsetega seotud programmides kasutatakse füüsilist ja/või vaimset stressi tekitavaid kogemusi, et muuta õigusrikkujaid positiivses suunas (rehabilitatsioon) või hirmutada neid hilisemast kuritegelikust käitumisest hoiduma.

Korrektsioonilaagrid

Korrektsioonilaagreid on nimetatud ka šokivangistuseks või intensiivvangistuseks. Lühiajalised intensiivsed laagrid meenutavad sõjalist väljaõpet: osalejad peavad järgima ranget päevarežiimi, mis kätkeb drilli, füüsilist treeningut ja mitmeid tseremooniaid. Laagriametnikel on sõjalised auastmed ning nii nemad kui laagris osalejad kannavad vormi. Seda meetodit rakendatakse nii täiskasvanud kui alaealistele õigusrikkujatele. Viimaste puhul on vähem tähelepanu raskel füüsilisel töö ja rohkem tähelepanu terapeutilistel elementidel (MacKenzie 2002; MacKenzie, Wilson & Kider 2001). Ülevaade hindamisuuringutest (D. B. Wilson, MacKenzie & Mitchell 2005) annab tõendust, et kõnealused sõjaväelist tüüpi laagrid ei ole mõjusad ei täiskasvanud ega alaealiste õigusrikkujate kuritegeliku käitumise vähendamisel.

Seikluskasvatuse programmid

Vabas looduses noorukitele väljakutseid esitavaid (matkamine, mägironimine) programme on pikka aega tutvustatud kui ühte võimalikku vahendit delinkventse käitumise vähendamisel.

Füüsilist väljakutset esitavate tegevuste puhul mõistavad noorukid, millised oskused neil on ning seeläbi tugevneb nende enesekindlus ja -hinnang. Teisest küljest on omaette väärtus rühmal, milles programmi ellu viiakse – ühistegevus rühmas arendab osalejate prosotsiaalseid interpersonaalseid oskusi, mida hiljem on võimalik teise konteksti üle viia. Paraku on metaanalüüsid näidanud, et seikluskasvatuse mõju kuritegeliku käitumise vähendamisele on üsna tagasihoidlik, seda eriti mitteinstitutionaliseeritud noorukite puhul (Lipsey & Wilson 1999; 2000). Viimases metaanalüüsis leidsid Wilson ja Lipsey (2000), et sellised programmid on mõjusamad juba õigusrikkumistes süüdi mõistetud alaealiste meessoost noorukite puhul (tüdrukute kohta andmed puuduvad) ning programmi mõju soodustavateks elementideks on selle lühike kestus (kuni 6 nädalat) ja terapeutiline komponent (nt pereteraapia, kognitiiv-käitumuslikud tehnikad) lisaks füüsilisele aktiivsusele.

Rehabilitatsioon

Rehabilitatsioon või ravi on suunatud õigusrikkuja muutmisele, et hoida ära edaspidist delinkventset ja kuritegelikku käitumist. Alljärgnevalt on toodud valik rehabilitatsioonilisi sekkumisi. Käsitletakse ka efektiivsete rehabilitatsiooniprogrammide põhilisi tunnusoone.

Suuri antisotsiaalse käitumisega noorukite rühmi hõlmavad programmid

Antisotsiaalse käitumisega noorukite rühmi hõlmavad programmid ei pruugi olla tõhusad, sest sellises rühmas võivad ilmneda iatrogeenilised mõjud – probleemi, mida sekkumisega lahendada või leevendada püütakse, põhjustab kavatsematult sekkumine ise. Sedalaadi tahtmatuid efekte on näidanud mitmed uurimused. Chamberlain ja Reid (1998) leidsid, et sekkumise ajal kasuperes elanud lastel oli vähem kontakte deviantsete eakaaslastega kui lastel, kes elasid sekkumise ajal koos teiste probleemsete lastega. Dishion ja tema kolleegid (1999) leidsid, et sarnaste eakaaslastega rühmateraapias osalenud riskirühma noorukite seas ilmnes pärast teraapia lõppu kontrollrühma noorukitega võrreldes enam suitsetamist ja delinkventset käitumist. Seega võivad sekkumised, kus antisotsiaalse käitumisega indiviidid paigutatakse ühte rühma, tahtmatult soodustada deviantsete sõprussuhete ja liitude kujunemist ning nii pigem suurendada antisotsiaalset käitumist. See võib olla ka peamiseks põhjuseks, miks alaealiste korrektsiooniasutused (nt erikool) ei ole efektiivsed (Henggeler *et al.* 1998). Siiski on rühmateraapia tõhus sekkumine eelkõige mitteinstitutionaliseeritud alaealiste õigusrikkujate puhul, eriti kombineerituna teiste teenustega (Lipsey & Wilson 1999). Parimad tulemused rühmateraapias saadakse siis, kui rühmas on nii antisotsiaalse käitumisega kui tavapäraseid (heade sotsiaalsete oskustega) noorukid, kusjuures sedalaadi teraapia ei näi tavalistele noortele negatiivset mõju omavat (Feldman 1992).

Alkoholi- ja uimastisõltuvuse ravi

Uurimused on näidanud, et toetusrühmad, päevane ja ambulatoorne ravi ning haiglaravi ei ole mõjusad noorukite alkoholi- ja uimastisõltuvuse ravimisel. Pole ka teada, kas sedalaadi programmid aitavad vähendada delinkventsust (Henggeler 1997). Sellised programmid ei ole piisavalt seostatud perekonna, kooli ja kogukonnaga, mis mõjutavad tugevalt alaealiste uimastitarbimist, vaid on pigem karistava iseloomuga (Howell 2003). Vaatamata üldistele ebaõnnestumistele noorukite alkoholi- ja uimastisõltuvuse ravis on ka positiivseid näiteid sekkumistest: näiteks multisüsteemne teraapia uimasteid kuritarvitavatele ja uimastisõltlastest delinkventsetele noorukitele (Henggeler, Pickrel & Brondino 1999). Alkoholi- ja uimastisõltuvuse ravile keskenduvad sekkumised ongi mõjusad juhul, kui keskendutakse mitmetele mõnuainete kuritarvitamist mõjutavatele teguritele nii perekonna kui kogukonna tasandil.

Seksuaalkurjategijate kohtlemine

Enamikule seksuaalkurjategijatest lastele ja noortele rakendatakse kas psühholoogilist teraapiat, bioloogilist ravi või käitumise modifikatsiooni, mis pole aga osutunud tõhusaks (Harris, Rice & Quinsey 1998; Katner 2002). Samas näitas hiljutine metaanalüüs, et programmidel on siiski positiivne mõju seksuaalkurjategijatele, vähendades ka üldist kuritegelikku käitumist (mis on seksuaalkurjategijatele omane) (Lösel & Schmucker 2005). Sealjuures osutusid mõjusaimaiks kognitiiv-käitumuslikud sekkumisprogrammid. Paljutõotav võib olla ka alaealiste seksuaalkurjategijate multisüsteemne teraapia (Borduin *et al.* 1990), kuid eksperimendi väikese valimi tõttu tuleb tulemuste üldistamisse esialgu suhtuda ettevaatlikult.

Tõhusate korrektsiooniliste rehabilitatsiooniprogrammide põhiprintsiibid

Tõhusad korrektsioonilised rehabilitatsiooniprogrammid hõlmavad põhiprintsiipe, mille järgmine näib olevat oluline reetsidiivsuse vähendamisel (MacKenzie 2002):

- programm peab olema hoolikalt kujundatud – et see keskenduks nendele õigusrikkujate spetsiifilistele karakteristikutele ja probleemidele, mida on võimalik kohtlemisega muuta, ning nendele, mis ennustavad indiviidi edasist kuritegelikku käitumist (nt antisotsiaalsed hoiakud ja käitumine, uimastikasutamine jmt);
- programm tuleb ellu viia osalejatele sobival moel, rakendades erialaspetsialistide välja töötatud usaldusväärseid terapeutilisi tehnikaid, mida viib ellu koolitatud personal; samuti on tähtis, et programm eeldaks õigusrikkujalt programmis osalemist sellise perioodi vältel, mis on vajalik soovitud muutuste esilekutsumiseks;
- kõige intensiivsemad programmid peavad olema suunatud kõrgeima reetsidiivse käitumise riskiga õigusrikkujatele;
- tuleb kasutada kognitiivseid ja käitumuslikke kohtlemismeetodeid (nt biheiviorism, sotsiaalse õppimise teooria, kognitiiv-käitumuslikud teooriad).

Rehabilitatsiooni ja piirangute kombineerimine

Rehabilitatsiooni ja kogukondlike piirangute kombineeritud kasutamise eesmärk on kindlustada muutused õigusrikkujas, mis vähendavad tema edasist kuritegelikku käitumist. Üks võimalik näide rehabilitatsiooni ja piirangute üheaegsest kasutamisest on järelhooldus.

Järelhooldus

Järelhoolduse kohta on saadud vastuolulisi andmeid. Kui Lipsey (1999) metaanalüüsisist ilmnes, et täiendava intensiivse kontrolliga järelhoolduse programmid on reetsidiivsuse vähendamisel tõhusad, siis Altschuleri (1999) ja tema kolleegide (Altschuler, Armstrong & MacKenzie 1999) hinnangul on hindamisuuringud andnud erinevaid tulemusi.

Üks häid tulemusi andnud järelhooldusprogramme on *The Lifeskills '95* (Josi & Sechrest 1999), mille peamiseks eesmärgiks on väikeste edusammude tugevdamine ja samal ajal tegelemine äsja kinnipidamisasutusest vabanenud noorukite hirmudega reaalse maailma ees. Programm põhineb kuuel printsiibil, mis on keskendunud kõige tähtsamatele ühiskonda taassuhestumist mõjutavatele käitumuslikele teguritele:

- parandada elementaarseid sotsialiseerumisoskusi, mis on vajalikud edukaks integreerumiseks kogukonda;
- vähendada märkimisväärselt kriminaalse tegevuse hulka ja tõsidust;
- leevendada alkoholi- ja uimastisõltuvust;
- parandada üldisi eluviisi valikuid (sotsiaalne elu, haridus, töökoolitus, tööhõive);
- vähendada vajadust kambaliikmelisuse kui toetusmehhanismi järele.

The Lifeskills '95 programm koosneb 13 nõustamismoodulist, millest igaüks kätkeb loengust ja diskussioonist koosnevat kolmetunnist programmi. Osalejatele tutvustatakse eluviisi valikuvõimalusi, et taastada nende enesekontroll oma elu üle ja alata edukusele suunatud positiivsete otsuste tegemise protsess (Degan 1994).

Josi ja Sechresti (1999) hindamisuuringu kohaselt saadi programmis osalenud noorukite puhul äärmiselt positiivseid tulemusi võrreldes kontrollrühmaga, ja seda nii vahistamiste, alkoholi- ja uimastitarbimise kui tööhõive ja töösse suhtumise osas. Samas tuleb nentida, et tegu oli lühiajaliste mõjudega (hindamine toimus 90 päeva pärast programmi) ning katse- ja kontrollrühma erinevused vähenesid aja möödudes, mis võib olla tingitud programmi lühiajalisusest (Josi & Sechrest 1999).

Kuigi järelhooldus pole andnud kvaliteetseid ja pikaajalisi positiivseid tulemusi, lubab senine uurimistöö arvata, et järelhooldus võib esile kutsuda vähemalt lühiajalisi positiivseid tulemusi. Samuti on oluline, et olemasolev alaealiste õigussüsteem ja muud rakendatavad korrektsioonilised meetmed toetaksid järelhoolduse elluviimist.

Kokkuvõte kohtulikust ja korrektsioonilisest kuriteoennetusest

Erinevalt traditsioonilisest kuriteoennetusest on kohtulik ja korrektsiooniline ennetus suunatud õigusrikkumisi toime pannud noorukite edasise kuritegeliku käitumise ennetamisele. Kohtulik ja korrektsiooniline ennetus jaguneb kuude kategooriasse: võimetukstegemine, hoiatamine, kogukondlikud piirangud, struktuur, distsipliin ja väljakutse, rehabilitatsioon ning rehabilitatsiooni kombineerimine piirangutega. Tegu on osaliselt kattuvate kategooriatega.

Suur osa kohtulikest ja korrektsioonilistest meetmetest on ebaefektiivsed või küsitava mõjuga: võimetukstegemine, hoiatamine, kogukondlikud piirangud ning struktuuri, distsipliini ja väljakutsetega seotud programmid on osutunud ebaefektiivseks. Mõnevõrra paljutõotav võib olla rehabilitatsiooni rakendamine kombineeritult kogukondlike piirangutega. Parimaks korrektsiooniliseks sekkumiseks alaealiste õigusrikkujate puhul on rehabilitatsioon, milles mängivad tähtsat rolli teatud põhiprintsiibid nagu konkreetsete õigusrikkujate vajadustele suunatud programmide spetsiifilisus, programmide elluviimise kvaliteet koos tõhusate terapeutiliste meetoditega, intensiivsete programmide suunamine suure riskiga õigusrikkujatele ning kognitiivsete ja käitumuslike kohtlemismeetodite kasutamine.

Teadlikkus nendest kohtulikest ja korrektsioonilistest sekkumistest võimaldab kriitiliselt hinnata nii kasutatavaid praktikaid kui ka planeeritavaid strateegiaid ja programme. See omakorda loob pinnase tõenduspõhiseks poliitikaks ja seeläbi tõenduspõhiseks praktikaks kuriteoennetuses. Samas on ilmne, et paljude praktikate ja programmide puhul on vajadus kõrge kvaliteetsete hindamisuuringute ja ühtlasi süsteemsete ülevaadete ning metaanalüüside järgi, mis võimaldaksid teha põhjapanevamaid järeldusi ja üldistusi strateegiate ja programmide tõhususe kohta.

8. POLIITILISI KAALUTLUSI KURITEOENNETUSES

Kuriteoennetuse valdkonnad ja tasandid

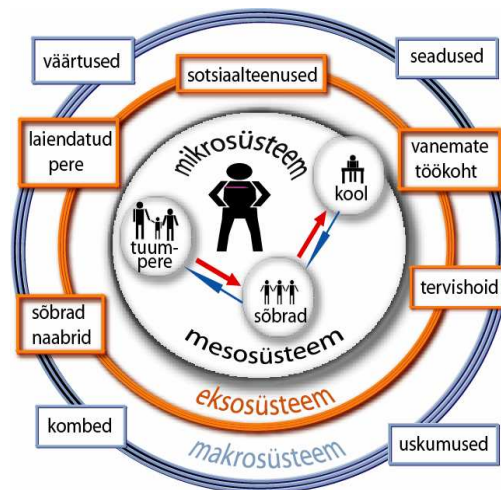
Üha enam tunnustatakse seisukohta, et tõhus poliitika ja praktika eeldab teaduslikku tõendusmaterjali. Kuriteoennetust on väga sageli vääriti mõistetud: „ennetust“ ja „karistust“ käsitletakse teineteist välistavate kontseptsioonidena, polaarseste vastanditena, ehkki kriminoloogia kinnitab muud (Sherman *et al.* 2002). Pigem on kuriteoennetus tulemus, samal ajal kui karistus on vaid üks võimalik vahend selle saavutamiseks. Kuriteoennetust defineeritakse kui mis tahes poliitikat, mille tulemuseks on vähem kuritegusid, kui oleks neid olnud ilma selle poliitikata (Sherman *et al.* 2002). Seega defineeritakse kuriteoennetust mitte kavatsuste, vaid hoopis tagajärgede kaudu.

Nagu kinnitavad delinkventse käitumise uuringud, on noorukitel endil väga väike roll selles, millised riskitegurid neid ohustavad (vt ptk 1). Nii individuaalsed, perekondlikud, eakaaslaste, kooli kui ka kogukonnaga seotud tegurid on suuresti väljaspool nooruki mõjuvälja. Laps ei saa valida perekonda, kogukonda, kooli ega seda, millised individuaalsed probleemid tal võivad kujuneda (nt psüühilised häired). Lapsed saavad valida suhtluskaaslasi ja teha valikuid, mis võivad viia individuaalsete probleemideni nagu nt alkoholi- ja uimastitarbimine. Seetõttu on otstarbekas vaadelda delinkventset käitumist ja selle riskitegureid ökosüsteemsest perspektiivist, mille kohaselt on eri kontekstidel (perekond, kogukond, kool, eakaaslased, ühiskond) erinev mõju inimese arengule. Raamistiku selleks pakub Bronfenbrenneri (1979) ökoloogiline süsteemiteooria, mis vaatleb lapse arengut teda ümbritsevates suhtesüsteemides. Ökosüsteemse teooria järgi saab lapse ja tema keskkonna suhteid ning nende vahelist mõju kujutada astmelise süsteemina, kus iga aste on järgmisega seotud – iga eelnev süsteem kuulub ühtlasi ka järgmisse. Arenguprotsessi mõjutavad suhted eri suhtesüsteemidega, aga ka laiem sotsiaalne kontekst, millesse need süsteemid kuuluvad. Bronfenbrenneri järgi koosneb keskkonna struktuur viiest üksteist mõjutavast süsteemist: mikro-, meso-, ekso-, makro- ja kronosüsteem (vt joonis 1).

Mikrosüsteem on lähim keskkond, milles inimene elab ja suhtleb kõige lähemalseisvate inimeste ja institutsioonidega nagu vanemad, eakaaslased ja kool. Seega moodustab mikrosüsteemi last ümbritsev ruumiline ja sotsiaalne (suhtlus)keskkond (Bronfenbrenner 1979). Mesosüsteem on mikrosüsteemi laiendus koduvälistele institutsioonidele, mille tegevuses inimene aktiivselt osaleb. Kui mikrosüsteem kätkeb suhteid ja interaktsiooni, mis lapsel on vahetu keskkonnaga, siis mesosüsteem seob eri struktuurid lapse mikrosüsteemis (Berk 2000). Sisuliselt moodustab mesosüsteem süsteemi mikrosüsteemidest. Eksosüsteem viitab laiemale sotsiaalsele süsteemile, milles laps otseselt ei tegutse, kuid milles aset leidvad sündmused mõjutavad keskkonnas toimuvat. Eksosüsteemi elementideks on näiteks õe-venna kooliklass, vanemate töö ja tööga rahulolu, vanemate sotsiaalsed suhted väljaspool kodu, aga ka kõik sotsiaalsed teenused, mida on võimalik perele kogukonnas pakkuda. Makrosüsteem on keskkonna kõige kaugem tasand, mis ümbritseb mikro-, meso- ja eksosüsteemi, hõlmates ühiskonnale ja kultuurile omaseid väärtusi, ideoloogiaid ja seadusi. Seega kujutab makrosüsteem ideoloogiliste ja majanduslike süsteemide kogumit, mis omakorda moodustuvad peret mõjutavatest etnilis-kultuurilistest, religioossetest ja sotsiaalmajanduslikest teguritest. Makrosüsteemis on esindatud nii ühiskonnasisesed kui ka -välised seaduspärasused.

Ökoloogilise süsteemiteooria raames on inimarengu üheks oluliseks dimensiooniks aeg (Bronfenbrenner & Morris 1998). Kronosüsteem on ökoloogilise mudeli oluline komponent, mis keskendub inimese arengu käigus ilmnevate muutuste ja jätkuvuste mõjule kogu elu vältel (Bronfenbrenner 1986, 1997). Kronosüsteem kajastab ühiskonnas toimuvate sündmuste mõju indiviidile elukaare jooksul. Seega on tegu ajapõhise dimensiooniga, mis võib muuta tegevusi kõigil teistel tasanditel alates mikrosüsteemist kuni makrosüsteemini.

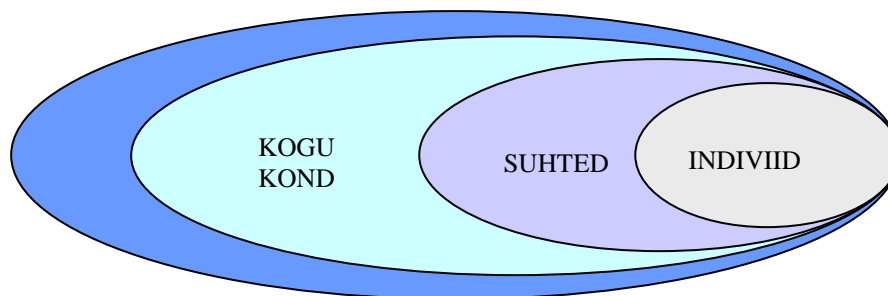
Joonis 1. Keskkonnasüsteemid ja nende suhted ökoloogilises süsteemiteoorias (Bronfenbrenner 1979)

Inimese arengu ja delinkventse käitumise riskitegurite vaatlus ökosüsteemses raamistikus toob välja mitmed valdkonnad nagu perekond, tervis, haridus, kogukond jmt, millele oleks otstarbekas kuriteoennetus suunata. Sel moel oleks võimalik katkestada ahelreaktsioon, mis viib noorukid antisotsiaalse käitumiseni. Kuna delinkventse käitumise kujunemisel mängivad tähtsat rolli paljud tegurid, ei ole oodata erilist mõju ennetusprogrammidele, mis keskenduvad ainult ühe valdkonna mõjutamisele. Mida rohkem riskivaldkondi ennetusprogramm katab, seda paljutõotavam see programm mõjususe aspektist on. Seega on kõige efektiivsemad pikaajalised ja süsteemsed, eri riskitegurite mõjutamisele keskenduvad strateegiad. Samuti on tähtis, et strateegiad oleksid laiaulatuslikud, kätkeades nii universaalseid kui spetsiifilisi sekkumisi noorukite ja nende perekondade toetamiseks.

Kuriteoennetuses on ilmselgelt vaja lähenemist, mis suudaks haarata mõjutegureid kõigil süsteemitasanditel (M. Fitzgerald, Stevens & Hale 2004) (vt joonis 2). Sellist paindlikku ja laiahaardelist lähenemist pakub rahvatervise mudel, mis erineb mõneski aspektis kriminaalõiguslikust lähenemisest. Viimane keskendub ressursinappuse tõttu peaaesjalikult õigusrikkumisi toime pannud noorukitele, seades eesmärgiks vähendada nende korduvõigusrikkumisi. Rahvatervise mudelile tuginev lähenemine seab eesmärgiks antisotsiaalse ja delinkventse käitumise ning psühhopaatoloogia ulatuse ja esinemissageduse kindlakstegemise. Samuti keskendub selline ennetus riski- ja kaitsetegurite väljaselgitamisele ning vastavalt nende vähendamisele edendamisele. Rahvatervise mudeli eeliseks on see, et keskendutakse eri tasandi ennetusele, haarates nii universaalseid populatsioone, selekteeritud riskirühma populatsioone kui ka indikeeritud delinkventse käitumisega populatsioone.

Joonis 2. Sekkumiste valdkonnad alaealiste kuriteoennetuses (rahvatervise mudeli alusel)

Allikas: M. Fitzgerald jt (2004); adaptatsioon WHO (2002) vägivalda mõistmise ökoloogilisest mudelist

Niisiis tuleb sekkumine suunata enam kui ühe delinkventsusega seotud probleemi lahendamisele. Samuti on oluline arvesse võtta asjaolu, et lahendused delinkventsuse vähendamiseks ei peitu ainult riskide vähendamises, vaid ka kaitsetegurite tugevdamises. Silmas tuleb pidada ka konkreetse rühma iseärasusi, kellele sekkumine on suunatud, ja valdkonda, mille raames sekkumine ellu viiakse. Rahvatervise mudelile tugineva lähenemise põhjal tähendab see probleemide samaaegset lahendamist eri tasanditel, et ära hoida probleeme igal konkreetsetel tasandil. Sekkumiste tasandid on järgmised:

- *Esmane ennetus* on tavaliselt pikaajaline, sisaldades mitmesuguseid teenuseid lastele ja peredele (nt kõrge kuritegevusega piirkondades), et parandada nende elukvaliteeti. See tasand kätkeb ka universaalseid lähenemisi, mille eesmärgiks on kuritegeliku käitumise ärahoidmine enne selle ilmnemist.
- *Teisene ennetus* keskendub teadaolevatele riskirühmadele (nt käitumishäiretega lapsed), et hoida ära nende seost delinkventsusega. Teisese ennetuse alla kuuluvad selekteeritud riskirühma populatsioonidele suunatud sekkumised.
- *Kolmandane ennetus* on suunatud kohtulikult karistatud õigusrikkujatele vähendamaks korduvõigusrikkumiste arvu. Siia kuuluvad indikeeritud delinkventse käitumisega noorukitele suunatud sekkumised.

Laiaulatuslik strateegia kuriteoennetuses

Alaealiste delinkventsuse käsitlemine nõuab strateegiat, mis sobituks rahvatervise mudeliga. Üks selliseid strateegiaid on rasketele, vägivaldsetele ja kroonilistele õigusrikkujatele mõeldud laiaulatuslik strateegia (J. J. Wilson & Howell 1993). See koosneb kahest peamisest komponendist – delinkventsuse ennetamisest ja astmelistest sanktsioonidest, mis on ühendatud sujuva teenuste ja sanktsioonide kontiinumiga (vt joonis 8.2.1).

Joonis 3. Laiaulatusliku strateegia raamistik: järjepidev teenuste ja sanktsioonide kontiinum

Probleeme käitumine > nominaalne väärkäitumine > delinkventsus > raske, vägivaldne ja krooniline kuritegevus			
Ennetus Sihtrühm: riskirühma noorukid			Astmelised sanktsioonid Sihtrühm: delinkventsed noorukid
Programmid kõikidele noortele	Programmid > riskirühma > noortele	Vahetud (kohesed) > sekkumised	Vahepealsed > Kogukonna- > Erikoolid > Järelhooldus sanktsioonid arest
Noorukite delinkventsuse ennetamine, keskendudes riskirühma noortele suunatud ennetusprogrammidele			Delinkventsetele õigusrikkujatele suunatud meetmete parendamine kriminaalsüsteemis astmeliste sanktsioonide süsteemi ja kohtlemis-alternatiivide kontiinumi kaudu

Allikas: Wilson & Howell (1993)

Strateegia ennetuskomponent on suunatud riskirühma noortele ja astmeline sanktsioonide komponent on suunatud delinkventsetele noorukitele, kes on juba seotud õigussüsteemiga. On oluline märkida, et teenuste ja sanktsioonide jada on paralleelne kuritegeliku karjääriga. Sel moel on võimalik pakkuda kõikehaarav valik programme, mis on suunatud delinkventse karjääri igale astmele (Howell 2001).

Tabelis 9 on toodud laiaulatusliku strateegia võtmeprintsiibid, mis moodustavad raamistiku riski- ja delinkventse käitumise ennetamiseks ja vähendamiseks

Tabel 9. Laiaulatusliku strateegia printsiibid (Chinn 1996; J. J. Wilson & Howell 1995)

Laiaulatusliku strateegia printsiibid (USA)	Ennetuse tasandid
Perekondade tugevdamine	Esmane
Põhiliste sotsiaalsete institutsioonide toetamine (koolid, kirikud, muud kogukonnapõhised organisatsioonid)	Esmane
Ennetusstrateegiade edendamine, eriti kohalikke kogukondi kaasavate ja riskirühma noorukitele suunatud sekkumiste vahendusel	Teisene
Kohene sekkumine delinkventse käitumise ilmnemise korral	Teisene
Astmeliste sanktsioonide laialdase valiku sisseseadmine	Kolmandane
Raskete, vägivaldsete ja krooniliste alaealiste õigusrikkujate väikse segmendi identifitseerimine ja kontrollimine	Kolmandane

Strateegia elluviimine hõlmab kõikide kogukonna sektorite osalemist kohalike vajaduste kindlaksmääramisel ning neile vajadustele vastavate programmide planeerimist ja teostamist (Krisberg & Howell 1999; J. J. Wilson & Howell 1993).

Tegu on USA riikliku strateegiaga, mis ei pruugi nii tõhusalt sobida mõnele teisele maale. Samas pakub taoline strateegia raamistiku, mida on võimalik mugandada teiste maade jaoks. See, mis on sobilik iga konkreetse maa jaoks, sõltub strateegia hõlmavusest (mitte niivõrd üksikutest komponentidest), alavaldkondadest ja rühmadest, millele tegevus on suunatud, aga ka elluviimise tõhususest (M. Fitzgerald *et al.* 2004).

Laiaulatuslik kuriteoennetuse strateegia peaks kõikjal põhinema mõjusatel lähenemistel ja sekkumisprogrammidel. Mõju saab aga hinnata vaid teaduslikult ning sekkumiste mõju kohta ongi olemas rohkesti tõendusmaterjali. Vaatamata sellele ei leia tõenduspõhine poliitika kuriteoennetuses ja kriminaalõiguses sugugi enesestmõistetavat rakendust. Pigem lähtutakse maailmas kriminaalpoliitika aktuaalsete küsimuste lahendamisel kolleegidelt kuulnud infost, soositud sekkumisprogrammide ja poliitilistest ideoloogiatest. Ühest küljest peaks olema seadusetegijate ja poliitikute kohustus (maksimumajaks ees) rahastada esmajärjekorras neid programme, mille kohta on olemas usaldusväärne teaduslik tõendusmaterjal programmi tõhususe kohta kuritegevuse ennetamisel. Teisest küljest peavad teadlased püüdma hinnata praktikaid ja olemasolevat teaduslikku materjali kuriteoennetusprogrammide kohta ning esitada asjakohast infot poliitiliste otsuste tegijatele arusaadavas vormis. Nende kahe osapoole koostöö on oluliseks lähtekohaks riikliku ja omavalitsuse tasandi poliitiliste tegevusplaanide muutmisel ja praktikate kujundamisel.

Laiaulatusliku strateegia aspektist on tähtis silmas pidada, et sekkuda ei ole kunagi liiga vara ega liiga hilja. Kunagi ei ole liiga vara, sest:

- varajane sekkumine lapse- ja teismeeas võib vähendada tõenäosust, et riskirühma kuuluvast alaealisest kujuneb raske vägivaldne õigusrikkuja;
- osalust noortekampades on võimalik ära hoida;
- ennetavad sekkumised peaksid põhinema rahvatervise lähenemisel ja olema suunatud teadaolevatele raske ja vägivaldse delinkventsuse riskiteguritele;
- parim sekkumine integreerib eri teenuseid, mida pakuvad ennetusega tegelevad organisatsioonid, koolid, sotsiaalhoolekanne, noorte arendusprogrammid, lastekaitsega tegelevad ametid, usuorganisatsioonid ja alaealiste komisjonid;
- varane ennetus või sekkumine on oluline. See võib esineda mitmel kujul nagu rasedate naiste ja teismeliste vanemate kodukülastused, vanemlustreeningud, interpersonaalsete oskuste treening lastele eelkoolieas jmt (Howell 2003).

Kunagi ei ole liiga hilja, sest:

- sobivate sekkumiste kasutamine, eriti interpersonaalsete oskuste treening ja kognitiiv-käitumuslik kohtlemine võivad vähendada raskete õigusrikkujate korduvõigusrikkumisi;
- vajaduste hindamiseks mõeldud sobilike instrumentide kasutamine aitab alaealiste õigusrikkujatega tegelejatel sobitada õigusrikkujate kohtlemise vajadusi ja programme;
- astmelised sanktsioonid ja rehabilitatsiooniprogrammid koos sobilike kohtlemistega, mis sobituvad õigusrikkuja käitumisprobleemidega, võivad vähendada korduvõigusrikkumisi;
- multimodaalsed, mitmeid probleeme – seaduserikkumisi, uimastite kuritarvitamist, kooli- ja perekonnaprobleeme – haaravad programmid kaasavad alaealiste komisjonid, vaimse tervise süsteemi, koolid ja sotsiaalsüsteemi;
- järelhooldus vähendab korduvõigusrikkumiste sooritamise tõenäosust (Howell 2003).

Ettepanekud kuriteoennetuse tõhustamiseks Eestis

Järgnevad mõned autori ettepanekud tõenduspõhise kuriteoennetuse arendamiseks.

- Võtta kasutusele riskide hindamise instrumendid, et teha vahet rasketel ja vägivaldsetel ning neil õigusrikkujatel, kellest ei saa kunagi kroonilisi kurjategijad. See võimaldab ressursse sihipärasemalt kasutada, rakendades sekkumisi ja sanktsioone eelkõige potentsiaalsetele kroonilistele kurjategijatele.
- Lõpetada ebaefektiivsete praktikate ja programmide rahastamine ja elluviimine.
- Suunata tähelepanu soospetsiifilistele programmidele alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel ja vähendamisel. (Ehkki tüdrukute delinkventne käitumine on üldjoontes sarnane poiste omaga ja sekkumistel on sarnane mõju, on teatud programme kasulik rakendada tüdrukutele, nt vanemlustreeningud teismelistele vallasemadele, reproduktiivtervise alased programmid seksuaalselt aktiivsetele teismelistele tüdrukutele jmt.)
- Hinnata olemasolevaid praktikaid ja rakendatavaid sekkumisi eksperimentaaluuringutega ning vaadelda nende mõju tõenduspõhise praktika kontekstis. Samuti on otstarbekas viia läbi eri praktikate ja sekkumiste tasuvusanalüüs.
- Toetada ja edendada esmast ennetust kuriteoennetuses.
- Parandada lastele ja peredele teenuseid pakkuvate institutsioonide ja organisatsioonide integreeritust ja koostööd.
- Välja töötada laiaulatuslikku strateegiat kätkev riiklik tegevuskava alaealiste õigusrikkumiste vähendamiseks, mis haarab eri ennetustasandeid.
- Ellu viia ülalmainitud tegevuskava ja regulaarselt hinnata tegevuskava raames rakendatavate sekkumiste mõjusust.

Sammud riikliku tegevuskava suunas

Et kuriteoennetus oleks tõhus ja saaks rakendada laiaulatuslikku strateegiat delinkventse ja kuritegeliku käitumise ennetamiseks ja vähendamiseks, on vaja poliitilist tugiraamistikku. Selle raamistiku loob kuriteoennetust ellu viivate institutsioonide jaoks riiklik tegevuskava.

Järgnevalt on toodud Maailma Terviseorganisatsiooni vägivallaennetuse juhiste tugi-nevad riiklikud tegevused, mis viiksid lõpptulemusena riikliku tegevuskavani (WHO 2004).

1. OSA: TEGEVUSED ANDMEKOGUMISE MAHU SUURENDAMISEKS

- 1.1. Olemasolevate infoallikate väljaselgitamine ja kriitiline arvustamine
- 1.2. Olemasolevate poliitikate ja seaduste audit andmekogumise toetamiseks
- 1.3. Esialgse probleemi profiili arendamine
- 1.4. Infoalase töörühma moodustamine
- 1.5. Täpsema probleemi profiili loomine
- 1.6. Andmekogumise protsessi, poliitikate ja sekkumiste hindamine
- 1.7. Andmekogumise süsteemi modifitseerimine hindamistulemuste alusel

2. OSA: TEGEVUSED DELINKVENTSUSE/KURITEGEVUSE UURIMISEKS

- 2.1. Delinkventsuse/kuritegevuse uurimise vajaduse esiletõstmine
- 2.2. Delinkventsuse/kuritegevuse alase riikliku uurimistöö „päevakorra“ arendamine
- 2.3. Riikliku uurimistöö alaste tegevussuundade raamistiku määratlemine ja delinkventsuse/kuritegevuse alase uurimistöö integreerimine sellesse raamistikku
- 2.4. Delinkventsuse/kuritegevuse alase uurimistöö keskuse loomine ja toetamine
- 2.5. Vajalike mehhanismide sisseseadmine tagamaks teadlastele ligipääsu uurimistööks olulistele infoallikatele
- 2.6. Uurimistulemuste levitamiseks vajalike mehhanismide sisseseadmine
- 2.7. Delinkventsuse/kuritegevuse alase uurimistöö integreerimine üliõpilaste (bakalaureuseastmest doktorantuurini) teadustööga ülikoolides

3. OSA: TEGEVUSED ESMASE ENNETUSE EDENDAMISEKS

- 3.1. Olemasolevate esmase ennetuse programmide kaardistamine
- 3.2. Esmase ennetuse näidisprogrammide toetamine ja hindamine
- 3.3. Riigile ennetuskogemuste levitamine
- 3.4. Esmase ennetuse propageerimine
- 3.5. Esmase ennetuse integreerimine kohalikku ja riiklikku juhtimisse
- 3.6. Jätksuutlikkuse mehhanismide ülesehitamine

4. OSA: TEGEVUSED SOTSIAALSE JA SOOLISE VÕRDSUSE JA ÕIGLUSE PROPAGEERIMISEKS

- 4.1. Tõhusate sotsiaalsete ja sooliste tegevussuundade (poliitika) propageerimine
- 4.2. Ülevaate koostamine olemasoleva sotsiaalpoliitika kohta
- 4.3. Ülevaate koostamine olemasoleva soolise poliitika kohta
- 4.4. Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamine programmides ja ministeeriumide tegevussuundades (poliitikas)
- 4.5. Pakutud sotsiaalsete ja sooliste tegevussuundade (poliitika) allutamine sotsiaalse mõju hindamisele

5. OSA: TEGEVUSED OHVRITE TOETAMIS- JA HOOLEKANDETEENUSTE TUGEVDAMISEKS

- 5.1. Teenuste kvaliteedi paranduste propageerimine
- 5.2. Situatsiooni analüüsi ja poliitika auditi läbiviimine
- 5.3. Meditsiiniliste esmaabiteenuste ja traumahoolduse parandamine
- 5.4. Kogukonna kaasamine spetsiaalteenuste kavandamisel

6. OSA: TEGEVUSED RIIKLIKU TEGEVUSKAVA ARENDAMISEKS

- 6.1. Sidusrühmade väljaselgitamine ja nendega konsulteerimine
- 6.2. Riikliku delinkventsuse/kuritegevuse situatsiooni analüüsi eelnõu koostamine
- 6.3. Riikliku nõuandva konverentsi/nõupidamise kokkukutsumine
- 6.4. Tegevusplaani redigeerimine ja lõpetamine
- 6.5. Heakskiidu saamine tegevuskavale
- 6.6. Tegevuskava elluviimine, elluviimise jälgimine ja aruandlus

Seega on mõjusaks kurieoennetuseks vaja välja töötada riiklik tegevuskava, mis loob raamistiku kriminaalpoliitika arenguks, ressursside mobiliseerimiseks ja jaotamiseks, sekkumisprogrammide väljatöötamiseks ja elluviimiseks ning personali koolitamiseks. Riikliku tegevuskava koostamisel ja teostamisel on oluline nii poliitikute, teadlaste kui praktikute teadlikkus kuritegeliku käitumise riskiteguritest ning mõjusast ennetamisest ja sekkumistest. Selline teadlikkus ja koordineeritud koostöö on aluseks tõendus põhisele praktikale kurieoennetuses.

Kokkuvõte poliitilistest kaalutlustest kurieoennetuses

Delinkventset käitumist ja selle riskitegureid on otstarbekas vaadelda ökosüsteemsest perspektiivist, mille kohaselt on eri kontekstidel (pere, kogukond, kool, eakaaslased, ühiskond) erinev mõju inimese arengule. Ennetusstrateegiad peaksid keskenduma samaaegselt eri tasanditele ning riskitegurite vähendamisele ja kaitsetegurite suurendamisele.

Võttes kuriteoennetuse aluseks rahvatervise mudeli, saab haarata mõjutegureid kõikidel indiviidi ümbritseva keskkonna tasanditel, keskendudes nii esmasele, teisele kui ka kolmandasele ennetusele. Mainitud lähenemise eelis kriminaalõigusliku ees on see, et nii on võimalik ennetusalane tegevus suunata eri populatsioonidele ühiskonnas.

Alaealiste delinkventsuse probleemi käsitlemine nõuab laiaulatuslikku strateegiat, mis sobitaks rahvatervise mudeliga. Üheks võimaluseks on rakendada (kohandada) USA-s välja töötatud rasketele, vägivaldsetele ja kroonilistele alaealistele õigusrikkujatele mõeldud laiaulatuslik strateegia, mis haarab eri ennetustasandeid ning koosneb delinkventsuse ennetamisest ja astmelistest sanktsioonidest.

Iga maa laiaulatuslik kuriteoennetuse strateegia peaks põhinema mõjusatel lähenemistel ja sekkumisprogrammidel. Tõendus põhised kriminaalpoliitilised otsused eeldavad nii teadlaste, praktikute kui ka otsustajate tõhusat koostööd, mis loob soodsa pinnase riiklike ja kohalike poliitiliste tegevusplaanide muutmiseks ja mõjusa praktika kujundamiseks.

Tõhusa kuriteoennetuse teostumiseks on vaja poliitilist tugiraamistikku ehk teisisõnu riiklikku tegevuskava, millele tugineks kuriteoennetust ellu viivate organisatsioonide tegevus.

KOKKUVÕTE

Käesolev ülevaade käsitleb individuaalseid, perekondlikke, eakaaslaste, kooli ja naabruskonnaga seotud riskitegureid, mis mõjutavad antisotsiaalse ja delinkventse käitumise arengut. Samuti leiavad ülevaates käsitlemist perekonna-, kooli- ja kogukonnapõhised sekkumisprogrammid ning kohtulikud ja korrektsioonilised strateegiad ja sekkumised. Ühtlasi leiab kajastamist mainitud sekkumisprogrammide mõjusust.

On rida individuaalseid, perekonna, eakaaslaste, kooli ja naabruskonnaga seotud tegureid, mis mõjutavad alaealiste delinkventse käitumise arengut. Riskitegurite rohkus tõendab, et ennetusalaste tegevuskavade kavandamisel ja väljatöötamisel tuleb arvesse võtta mitmeid valdkondi, millele kuriteoennetuse käigus tuleks tegevus suunata. Lisaks riskiteguritele tuleb arvestada ka kaitseteguritega, mille suurendamine peaks kujunema samuti kuriteoennetuse üheks võtmelemendiks.

Et kavandada ja ellu viia tõenduspõhist poliitikat ning seeläbi tõenduspõhist praktikat kuriteoennetuses, on tähtis hinnata teaduslikku tõendusmaterjali sekkumisprogrammide mõju kohta. Peamisteks infoallikateks ses suhtes on erineva kvaliteediga uuringud. Uuringute kvaliteedi kindlaksmääramiseks on välja töötatud rida teaduslike standardeid, millest üheks levinumaks on Marylandi teaduslike meetodite skaala, mis liigitab sekkumisprogrammid nelja kategooriatesse: toimiv, mittetoimiv, paljutöötav ja teadmata mõjuga. Sellise jaotuse tulemusena on võimalik võrrelda programmide mõju eri keskkondades.

Perepõhiste sekkumisprogrammide analüüs näitas, et laste käitumisprobleemide, delinkventsuse ja teiste seotud negatiivsete tulemuste ärahoidmisel on tõhusad kodukülastuse programmid, vanemate õpetamine kombineeritult laste päevahoiu/eelkooliga, koolipõhine laste ja lastevanemate koolitus, multisüsteemne teraapia ja funktsionaalne pereteraapia. Need programmid on osutunud mõjusaks agressiivse ja delinkventse käitumise vähendamisel. Paljutöötavaks perepõhiste sekkumiste kategooriaks on kliiniku-/haiglapõhine vanemate ja laste koolitus.

Koolipõhistest sekkumistest on mõjusaimad need, mis keskenduvad koolide juhtimisele ja distsipliinile ning käitumisnormide kehtestamisele, aga ka instruksioonilised sekkumised, mis kognitiiv-käitumuslikele meetoditele tuginedes õpetavad lastele sotsiaalseid oskusi. Kõige ebaefektiivsemaks sekkumisteks osutusid koolipõhises ennetuses instruksioonilised programmid, kus ei rakendata kognitiiv-käitumuslike meetodeid; nõustamine, sotsiaaltöö ja teised terapeutilised sekkumised ning rekreatsiooni / vaba aja veetmise programmid.

Kogukonnapõhise ennetuse puhul ilmnes, et teatav mõju on kambaprobleemide ennetamise programmidel, kogukonnapõhisel mentorlusel ja koolijärgsel huvitegevusel. Samuti on positiivseid tulemusi andnud alkoholi- ja tubakapoliitika muutmine ning meediasekkumised. Vaatamata mõnevõrra nõrgale tõendusmaterjalile kätkevad kogukonnapõhised sekkumised märkimisväärset potentsiaali mitmetasandiliste sekkumiste elluviimiseks, ja seda nii riiklikul kui omavalitsuse tasandil. Et sekkumine oleks mõjus, on vaja eelkõige omavalitsuse liidrite ja kogukondlike sidusrühmade esindajate osalust ning seeläbi ka vastutust ennetusstrateegia planeerimisel ja elluviimisel.

Kohtuliku ja korrektsioonilise ennetuse puhul on märkimisväärselt paljud meetmed ebaefektiivsed või küsitava mõjuga: karistus, hoiatamine, kogukondlikud piirangud ning struktuuri, distsipliini ja väljakutsetega seotud programmid on osutunud ebaefektiivseks. Mõnevõrra paljutöötavaks võib osutada rehabilitatsiooni rakendamine kombineeritult kogukondlike piirangutega. Parimaks korrektsiooniliseks sekkumiseks alaealiste õigusrikkujate puhul on rehabilitatsioon. Teadlikkus nendest lähenemistest võimaldab kriitiliselt hinnata nii käigusolevaid praktikaid kui ka planeeritavaid strateegiaid ja programme. Viimane loob omakorda pinnase tõenduspõhiseks poliitikaks ja seeläbi tõenduspõhiseks praktikaks kuriteoennetuses.

Võttes arvesse individuaalsete, perekondlike, eakaaslaste, kooli ja kogukonnaga seotud riskitegurite rohkust delinkventse käitumise kujunemisel, on otstarbekas delinkventset käitumist ja selle riskitegureid vaadelda ökosüsteemsest perspektiivist, mille kohaselt on eri kontekstidel (perekond, kogukond, kool, eakaaslased, ühiskond) erinev mõju inimese arengule. Eri valdkondade ja tasandite haaramiseks kuriteoennetuses on otstarbekas aluseks võtta rahvatervise mudel, mis hõlmab nii esmast, teisest kui ka kolmandast ennetust. See võimaldab suunata tegevuse eri populatsioonidele ühiskonnas. Lisaks mitmetasandilisusele on oluline strateegiate laiaulatuslikkus. Igale riigile omane laiaulatuslik ja tõenduspõhine kuriteoennetuse strateegia eeldab teadlaste, poliitikute ja praktikute koordineeritud koostööd.

Tõenduspõhise kuriteoennetuse arendamine nõuab ka riskide hindamise instrumente, mis võimaldaks vahet teha rasketel ja vägivaldsetel ning nendel õigusrikkujatel, kellest ei saa kunagi kroonilisi kurjategijad. Õigusrikkujate eristamine võimaldab ressursse sihipärasemalt kasutada, rakendades sekkumisi ja sanktsioone eelkõige potentsiaalsetele kroonilistele kurjategijatele. Samuti tuleb lõpetada ebaefektiivsete praktikate ja programmide rahastamine. Tähelepanu oleks vaja suunata soospetsiifilistele programmidele, võttes arvesse teatud aspekte tüdrukute õigusrikkumiste ennetamisel (nt vanemlike oskuste õpetamine teismelistele vallasemadele, reproduktiivtervise alased sekkumised seksuaalselt aktiivsetele teismeliste tüdrukutele). Tähtis on ka hinnata olemasolevate praktikate ja rakendatavate sekkumiste mõjusust tõenduspõhise praktika kontekstis ning viia läbi nende tasuvusanalüüs. Lisaks esmase ennetuse edendamisele tuleks parendada lastele ja peredele teenuseid pakkuvate institutsioonide ja organisatsioonide koostööd. Tähtis on välja töötada laiaulatuslikku strateegiat kätkev riiklik tegevuskava alaealiste õigusrikkumiste vähendamiseks.

Mõjus kuriteoennetus eeldab poliitilise tugiraamistiku olemasolu riikliku tegevuskava näol, millele tugineks ennetust ellu viivate organisatsioonide tegevus ja edasine kriminaalpoliitika areng alaealiste antisotsiaalse ja delinkventse käitumise ennetamisel.

SUMMARY

This review focuses on individual, family, peer, school and neighbourhood risk factors of antisocial and delinquent behaviour. It also examines a variety of family-based, school-based and community-based programmes for crime prevention as well strategies and programmes in the courts and corrections. In addition, scientific knowledge on effectiveness of crime prevention in these institutional settings is discussed.

The review suggests that risk factors for juvenile delinquency are situated in the individual child, the family, the peer group, the school, and the neighbourhood where the child lives. It is likely that early on child's life the most important risk factors are individual and family factors. Later risk factors are peer and school influences and community factors. Abundant evidence on risk factors implies that there are numerous target areas for prevention. In addition to targeting multiple risk areas, it is important to take into consideration protective factors that can inform us better about what types of interventions are likely to work. Preventive interventions should focus on enhancing protective factors while reducing risk factors.

In order to plan and implement evidence-based policy and practice in crime prevention, it is essential to evaluate available research evidence on effectiveness of intervention programmes. The main sources of information on programme effectiveness are studies that tend to differ in methodological quality. There have been many attempts to devise scales of methodological quality. However, one of the latest scales that has ever-expanding usage in social sciences is The Maryland Scientific Methods Scale. It aims to communicate to scholars, policymakers and practitioners in the simplest possible way that studies evaluating the effects of interventions differ in methodological quality. The scale enables to classify all programmes into one of four categories: what works, what does not work, what is promising, and what is unknown. These classification systems make it possible to compare the effectiveness of programmes in different settings.

Current knowledge about the effectiveness of family-based crime prevention programmes suggested that the following categories of programmes were effective in preventing child behaviour problems, delinquency, and other related outcomes: home visitation, parent education plus day care/preschool, school-based child training plus parent training, multi-systemic therapy and functional family therapy. These programmes were effective in reducing aggression, delinquency and other types of childhood antisocial behaviour. Mixed results from evaluation studies suggested that clinic-based child training plus parent training was promising. The family-based programme category of home/community parent training was judged to be ineffective.

Studies of the effects of school-based prevention on alcohol and other drug use, delinquent and criminal behaviour, withdrawal from school and conduct problems suggested that the most effective categories of school-based prevention programme categories were managing schools and discipline, establishing norms for behaviour and instructing students with a focus on social competency skill development and using cognitive-behavioural or behavioural methods. The most ineffective categories in school-based prevention were instructional methods that did not use cognitive-behavioural or behavioural methods, counselling and social work as well providing recreational and leisure activities. Evaluation studies indicated that managing classes and regrouping students have also not proven to be most effective in reducing different outcome measures in school-based prevention programmes.

Available evidence on the effectiveness of community-based prevention programmes suggested that the following approaches were deemed to be promising enough to merit further replication and evaluation: gang intervention programmes focused on reducing cohesion among juvenile gangs and individual gang member, community-based mentoring, and after-school recreation. Policy change and media interventions have also demonstrated positive

results in reducing alcohol and drug abuse. In spite of rather weak evidential status and the challenges inherent in evaluating community-wide preventive interventions, the research suggested that community interventions hold a lot of potential for employing multiple strategies at multiple levels simultaneously in a coordinated fashion. In order to address the specific risk and protective factor profiles of each community it is essential that community leadership as well as grass root community sectors take ownership of the prevention planning strategy and its implementation.

Current knowledge about the effectiveness of crime prevention in the courts and corrections suggested that many of the widely used strategies and interventions are not effective or there is not enough research to draw conclusion about the effectiveness of many interventions. Intervention categories such as incapacitation, deterrence, and community restraints as well as structure, discipline and challenge programmes tended to be ineffective. However, juvenile aftercare demonstrated some positive signs and can be classified as promising. The most effective intervention for known delinquents was rehabilitation. Knowledge about these approaches in prevention enables to critically evaluate ongoing practices as well as potential programmes. The evaluation is essential in evidence-based policy making and practice in crime prevention.

Given all of the factors at work and the different ways in which these impact on particular areas, groups, and individuals, it is beneficial to look at these factors and their impact from the ecological systems perspective that emphasizes the potential influence of many contexts in which adolescents develop. From that perspective an approach is needed which is capable of addressing the factors at work at all of the different contextual levels of adolescent's environment. Crime prevention is a policy to be based on the public health model, which means addressing problems simultaneously at three different levels of prevention: primary, secondary and tertiary. Thus, public health approaches to delinquency can potentially focus on universal, selected or indicated populations. In addition to targeting multiple levels in crime prevention, it is important to take into consideration the comprehensiveness of the prevention strategies that are linked by a seamless continuum of services and sanctions. In order to develop a comprehensive and evidence-based national crime prevention plan of action a coordinated cooperation between scholars, policymakers and practitioners is needed.

The author suggests several policy change proposals that would help to develop evidence-based crime prevention in Estonia. It is necessary to make use of available risk assessment instruments to sort the low-risk offenders out from the remainder that would help to manage the crime prevention resources cost-effectively. In an evidence-based society, government crime prevention policy and local practice should be based on interventions with demonstrated effectiveness in preventing crime and offending. Therefore the government should stop using what does not work and what is harmful. Since most of the intervention programmes have been tested on boys, more gender specific programming is needed to prevent girls becoming juvenile offenders. It is also essential to evaluate ongoing routine practice and intervention programmes as well as their cost-effectiveness in the context of evidence-based practice. In addition to promoting primary prevention it is important to improve the integration and cooperation of organisations providing services to children and families. In order to prevent and reduce juvenile offending a comprehensive national action plan including different levels of prevention is needed. The implementation of the plan of action has to be monitored and effectiveness of implemented prevention strategies needs to be evaluated.

In all, the review implies that the national plan of action is needed. The plan of action can make a major contribution to establishing crime prevention programmes and setting in place the societal conditions that can lead to significant reductions in the levels of crime and improved services for those affected. The comprehensive national action plan also provides a framework for future developments in crime prevention policy.

LISA.

Loendid efektiivsetest ja paljutöotavatest sekkumistest

Tabel 1. Kodukülastuse programmid kui efektiivsed sekkumised perekonnapõhises kuriteoennetuses

Autor Nimi Asukoht	Vanus kohtlemise ajal	Tüüp	Manipuleeritud riskitegurid	Sekkumise kontekst	Kohtlemise liik	Kohtlemise kestus	Järeldamine* ja tulemused**	TMS***
Larson (1980), Montreal, Kanada	Prenataalne	Selektiivne (madala sotsiaalmajadusliku staatusega emad)	Sotsiaalne keskkond	Kodu	E1 ja E2 = vanemate õpetamine, vanemate toetus (E1 lisaks ka sünnituseelsed kodukülastused ja sünnitusjärgsed haiglakülastused)	1,5 aastat	Vahetud tulemused: (E1 vs E2, K): laste vigastused +	4
Olds jt (1997; 1986; 1998), Prenatal/Early Infancy Project, Elmira, USA	Prenataalne	Selektiivne (emadel oli vähemalt üks sotsiaaldemograafiline riskitegur)	Vanemlus, pereplaneerimine	Kodu	E1 = vanemate õpetamine, vanemate toetus, kogukonna toetus, pereplaneerimine; E2 = E1 miinus sünnitusjärgsed kodukülastused; K = 2 tingimisel ei saadud kodukülastusi (läbivaatus ja tasuta transport haiglasse)	2 aastat	Vahetud tulemused (E1 vs K): kõrge riskiga emadel lapse väärkohtlemine + ; 13 aastat hiljem (E1 vs K): emadel lapse väärkohtlemine ja hooletussejätmine +; kõrge riskiga emadel arreteerimiste ja süüdi-mõistmiste arv +; kõrge riskiga emade lastel arreteerimiste arv +	5
Barth jt (1988), Child Parent Enrichment Project, USA	Prenataalne	Selektiivne (lapse väärkohtlemise riskiga emad)	Sotsiaalne toetus	Kodu	Vanemate õpetamine, vanemate toetus	6 kuud	Vahetud tulemused: lapse temperament +, lapse väärkohtlemine +	5
Strayhorn & Weidman (1991), USA	3,7 (keskmiselt)	Selektiivne (madal sotsiaalmajaduslik staatus ja vähemalt üks käitumuslik või emotsionaalne probleem lapsel)	Vanemlus	Kodu	E = vanemate rühmakoolitus; K = info vanemluse kohta	5 kuud	Tulemused umbes 1a pärast: hüperaktiivsus +	5
Kitzman jt (1997), Prenatal/Early Infancy Project'i linnareplikatsioon, Memphis, USA	Prenataalne	Selektiivne (emadel oli vähemalt kaks sotsiaaldemograafilist riskitegurit)	Vanemlus, pereplaneerimine	Kodu	E = vanemate õpetamine, vanemate toetus, kogukonna toetus, pereplaneerimine; K = tasuta transport ja lapse skriining	2 aastat	Vahetud tulemused: lapse füüsilised vigastused ja suu kaudu manustamine +, lapse käitumisprobleemid 0	5

Allikas: Farrington & Welsh (2002)

Märkused:

E = katserühm; K = kontrollrühm; vs = versus

* Aeg pärast programmi lõppemist, mille järel hinnatakse programmi mõju.

** 0 = kohtlemisel puudus mõju, + = soovitud (positiivne) kohtlemise mõju, - = soovimatu (negatiivne) kohtlemise mõju.

*** 5 = kõige kõrgem, 1 = kõige madalam.

Tabel 2. Vanemate õpetamise ja päevahoiu/eelkooli programmid kui efektiivsed sekkumised perekonnapõhises kuriteoennetuses

Autor Nimi Asukoht	Vanus kohtlemise ajal	Tüüp	Manipuleeritud riskitegurid	Sekkumise kontekst	Kohtlemise liik	Kohtlemise kestus	Järeldamine* ja tulemused**	TMS***
Schweinhart & Weikart (1980); Schweinhart jt (1993). Perry Preschool Project. Ypsilanti, USA	3-4a	Selektiivne (madal sotsiaalmajanduslik staatus ja lapsed riskiga koolis ebaõnnestuda)	Kognitiivne areng	Eelkool Kodu	Intellektuaalne rikastamine eelkoolis, vanemate õpetamine	1-2 aastat	9-10a pärast (vanus 14-15): delinkventsus + 22a pärast (vanus 27): arreteerimised +	5
Field jt (1980); Stone jt (1988). Mailman Center for Child Development USA	Sünd	Selektiivne (väga madala sotsiaal-majandusliku staatusega emad)	Vanemlus, sotsiaal-majanduslik staatus	Kodu Lasteaed	Vanemate õpetamine, vanemlus-koolitus, tööhõive	6 kuud	Vahetud tulemused: lapse temperament + 4-7a pärast (vanus 5-8): lapse käitumisprobleemid 0	5
Johnson & Breckenridge (1982); Johnson & Walker (1987), Houston Parent-Child Development Center, USA	1-3a	Selektiivne (madal sotsiaalmajanduslik staatus)	Vanemlus, kognitiivne areng	Kodu Päeva-hoid	Vanemluskoolitus, vanemate õpetamine	2 aastat	1-4a pärast: lapse destruktiiivne käitumine + 5-8a pärast: lapse antisotsiaalne käitumine +	5
Lally jt (1988), Syracuse University Family Development Research Project, USA	Sünd	Selektiivne (emadel madal sotsiaalmajanduslik staatus ja teised sotsiaaldemograafilised riskitegurid)	Haridus, toitumine, perekeskkond	Kodu Päeva-hoid	Vanemluskoolitus, õpetamine, toitumine, tervis ja julgeolek, ema-lapse suhe	5 aastat	Vahetu tulemus: sotsiaal-emotsionaalne funktsioneerimine + Kümne aasta pärast (vanus 15): delinkventsus +	4
IHDP (1990) McCarton jt (1997), IHDP, USA	Sünd	Selektiivne (madal sünnikaal ja enneaegne sünnid)	Vanemlus, kognitiivne areng	Kodu Lapse arengu keskus	Lastehoid, vanemate õpetamine, vanemate toetus	3 aastat	Vahetu tulemus (vanus 3): käitumisprobleemid + Viie aasta pärast (vanus 8): käitumisprobleemid 0	5
Webster-Stratton (1998), PARTNERS, USA	4,7 (keskmine)	Selektiivne (keskmisest kõrgem risk käitumisprobleemide arenguks)	Vanemlus, akadeemilised oskused	Klassi-ruum (Head Start kes-kused)	E = Head Start (akadeemilised oskused) pluss vanemluskoolitus ja õpetajate koolitus, K = Head Start	8-9 nädalat	Vahetud tulemused: lapse käitumisprobleemid kodus (vaatlus) ja koolis + Ühe aasta pärast: lapse käitumisprobleemid (vaatlus) +	4

Allikas: Farrington & Welsh (2002)

Märkused:

E = katserühm; K = kontrollrühm; IHDP = Infant Health and Development Program, vs = versus

* Aeg pärast programmi lõppemist, mille järel hinnatakse programmi mõju.

** "0" = kohtlemisel puudus mõju, "+" = soovitud (positiivne) kohtlemise mõju, "-" = soovimatu (negatiivne) kohtlemise mõju.

*** 5 = kõige kõrgem, 1 = kõige madalam.

Tabel 3. Koolipõhised laste/vanemate koolitusprogrammid kui efektiivsed sekkumised perekonnapõhises kuriteoennetuses

Autor Nimi Asukoht	Vanus kohtlemise ajal	Tüüp	Manipuleeritud riskitegurid	Sekkumise kontekst	Kohtlemise liik	Kohtlemise kestus	Järeldamine* ja tulemused**	TMS***
Kolvin jt (1981), Newcastle upon Tyne and Gateshead, England	Nooremad: 7–8 Vanemad: 11–12	Indikeeritud (nooremad: märgid sotsiaalsest või psüühilisest häirest või õpiprobleemidest; vanemad: psüühilised häired)	Akadeemiline koolitus, vanemlus	Kool	Nooremad: E1 = vanemate nõustamine ja õpetajate konsultatsioon E2 = rühmateraapia E3 = eraldi õpi-toad õpiraskustega lastele Vanemad: E1 = vanemate nõustamine ja õpetajate konsultatsioon E2 = rühmateraapia E3 = käitumise modifikatsioon	3–15 kuud (1–5 koolisemestrit)	20–32 kuu pärast: nooremad: antisotsiaalne käitumine (E1, E2, E3 vs K) 0 vanemad: antisotsiaalne käitumine (E1, E2, E3 vs K) +	5
Hawkins jt (1999; 1992), Seattle Social Development Project, WA, USA	6	Selektiivne (kõrge kuritegevuse määraga piirkonnad)	Kiindumus perekonnas, seotus kooliga	Kool	Modifitseeritud õpetamispraktika klassiruumis, vanemlustree-ning, sotsiaalsete oskuste treening lapsele	4–6 aastat (1.–6. klass)	Viis kuud pärast nelja-aastast kohtlemist: delinkventsus + Kuus aastat pärast kohtlemist: delinkventsus (vägivald) +	4
Tremblay jt (1995; 1992), Montreal Longitudinal Experimental Study, Kanada	7 (keskmiselt)	Indikeeritud (druptiivsed poisid, madala sotsiaalmajandusliku staatusega perekonnad)	Sotsiaalne käitumine, Vanemlus	Kool	Vanemlustreening, sotsiaalsete oskuste treening	2 kooliaastat (20 kuud)	Vahetu tulemus: (E vs K/ vaatlus): agressiivne käitumine + 6a pärast (E vs K/ vaatlus): delinkventsus +	5
Pepler jt (1995), Earls court Social Skills Group Program, Toronto, Kanada	6–12 (keskmine vanus 9,2)	Selektiivne (agressiivsed käitumis-probleemid)	Käitumuslik ja sotsiaalkognitiivne funktsioneerimine	Kool	Sotsiaalsete oskuste treening, vanemate rühmad	12–15 nädalat	Vahetu tulemus: eksternaliseeritud käitumisprobleemid (õpetaja hinnangul) +	5
Reid jt (1999a), Linking the Interest of Families and Teachers Program, USA	1. ja 5. klass	Universaalne	Vanemlus, sotsiaalne keskkond (kool, eakaaslased, perekond)	Kool	Vanemate rühmatreening, sotsiaalsete ja probleemi-lahendamise treening lastele	10 nädalat	Vahetu tulemus: lapse füüsiline agressioon (mänguväljakul) + 1a pärast: lapse käitumisprobleemid (klassiruumis) +	4

Allikas: Farrington & Welsh (2002)

Märkused:

E = katserühm; K = kontrollrühm; vs = versus

* Aeg pärast programmi lõppemist, mille järel hinnatakse programmi mõju.

** "0" = kohtlemisel puudus mõju, "+" = soovitud (positiivne) kohtlemise mõju, "-" = soovimatu (negatiivne) kohtlemise mõju.

*** 5 = kõige kõrgem, 1 = kõige madalam.

Tabel 4. Multisüsteemne teraapia (MST) kui efektiivne sekkumine perekonnapõhises kuriteoennetuses

Autor Nimi Asukoht	Vanus kohtlemise ajal	Tüüp	Manipuleeritud riskitegurid	Seksmise kontekst	Kohtlemise liik	Kohtlemise kestus	Järeldamine* ja tulemused**	TMS***
Henggeler jt (1992; 1993), USA	15,2 a (keskmine)	Indikeeritud (rasked õigusrikkumised)	Intrapersonaalsed (nt kognitiivsed), süsteemsed (perekond, eakaaslased, kool)	Kodu, kool, kogukond (vaba aja keskus, projekti kontor)	E = MST (fookus intrapersonaalsetel ja süsteemsetel teguritel), K = kohtu poolt määratud teenused)	E = 13,4 nädalat (keskmiselt) K = i.p.s.	Vahetu tulemus: arreteerimised + 2,1 aasta pärast: arreteerimised +	5
Borduin jt (1995), Missouri Delinquency Project, USA	14,8 a (keskmine)	Indikeeritud (vähemalt 2 arreteerimist)	Intrapersonaalsed, süsteemsed	Kodu, kool, kogukond	E = MST K = individuaal-teraapia (fookus personaalsetel, perekondlikel ja akadeemilistel probleemidel)	E = 23,9 tundi (keskmiselt) K = 28,6 tundi (keskmiselt)	Vahetu tulemus: käitumisprobleemid (ema hinnangul) + Nelja aasta pärast: arreteerimised +	5
Schoenwald jt (1996), USA	15,7a (keskmine)	Indikeeritud (õigusrikkumised ja uimastite kuritarvitamine või sõltuvus)	Intrapersonaalsed, süsteemsed	Kodu, kool, kogukond	E = MST K = kriminaal-hooldus (käendus) ja uimastite kuritarvitamise ravi	E = 130 päeva (keskmiselt) K = i.p.s.	Kuu kuu pärast: institutsionaliseerimise aeg +	5
Henggeler jt (1997), USA	10,4-17,6a (keskmine 15,2a)	Indikeeritud (vägivaldne ja krooniline õigusrikkumiste sooritamine)	Intrapersonaalsed, süsteemsed	Kodu, kool, kogukond	E = MST K = kriminaal-hoolduse tingimused, nt nõustamine uimastite osas	E = 116,6-122,6 päeva K = 6 kuud (miinimum)	Vahetu tulemus: käitumisprobleemid + 1,7 aastat pärast: delinkventsus 0	5
Henggeler jt (1999), USA	13a (keskmine)	Indikeeritud (määratud erakorraline psühhiaatriline hospitaliseerimine)	Intrapersonaalsed, süsteemsed	Kodu	E = MST (44% ka hospitaliseeriti) K = psühhiaatriline hospitaliseerimine	E = 123 päeva (keskmiselt) K = i.p.s. (esialgse hospitaliseerimise osas)	Vahetu tulemus: käitumisprobleemid (hooldaja ja õpetaja hinnangul) + Arreteerimised 0	5

Allikas: Farrington & Welsh (2002)

Märkused:

E = katserühm; K = kontrollrühm; i.p.s. = info pole saadaval

* Aeg pärast programmi lõppemist, mille järel hinnatakse programmi mõju.

** "0" = kohtlemisel puudus mõju, "+" = soovitud (positiivne) kohtlemise mõju, "-" = soovimatu (negatiivne) kohtlemise mõju.

*** 5 = kõige kõrgem, 1 = kõige madalam.

Tabel 5. Kliiniku-/haiglapõhised vanemate ja laste koolitused kui paljutöotavad sekkumised perekonnapõhises kuriteoennetuses

Autor Nimi Asukoht	Vanus kohtlemise ajal	Tüüp	Manipuleeritud riskitegurid	Sekkumise kontekst	Kohtlemise liik	Kohtlemise kestus	Järeldõõtmise* ja tulemused**	TMS***
Webster-Stratton jt (1988), USA	3-8a (keskmine 4,5a)	Indikeeritud (lapse väärsti käitumine)	Vanemlus	Kliinik	E1 = individuaalselt rakendatav videopõhine modelleerimine E2 = rühmisküsimustega videopõhine modelleerimine E3 = rühmisküsimus (kõik versioonid vanemluse treeningust)	10–12 nädalat	Vahetu tulemus (E1, E2, E3 vs K): lapse käitumisprobleemid +	5
Dishion jt (1992), Dishion & Andrews (1995), Adolescent Transition Program, USA	10-14a (keskmine 12a)	Selektiivne (kõrge riskiga lapsed)	Vanemlus, enesekontroll	Kliinik	E = vanemate treening, lapse eneseregulatsioon ja prosotsiaalne käitumine K = ei saanud vanemluse treeningut	12 nädalat	Vahetu tulemus: lapse antisotsiaalne käitumine + (statistiliselt siiski mitteoluline) 1a pärast: lapse käitumisprobleemid (ema hinnangul) 0	4
Kazdin jt (1992), USA	7-13a (keskmine 10,3a)	Indikeeritud (tõsise antisotsiaalse käitumisega lapsed suunatud sekkumisse)	Vanemlus, probleemi-lahendamine	Kliinik	E1 = probleemi-lahenduse oskuste treening E2 = vanemluse toimetuleku-treening E3 = mõlemad ülaltoodud treeningud	6–8 kuud (keskmiselt 7,1 kuud)	Vahetu tulemus (E3 vs E1, E2): käitumisprobleemid +	5
Spaccarelli jt (1992), USA	6,1a (keskmine)	Selektiivne (iseeneslik suunamine sekkumisse tingituna murest lapse käitumis-probleemide osas)	Vanemlus	Kliinik	E1 = vanemate treening ja probleemilahendamise treening E2 = vanemate treening ja lisadiskussioon	16 tundi (E1 = 8 2tunnist sessiooni; E2 = i.p.s.)	Vahetu tulemus (E1, E2 vs K): lapse käitumisprobleemid +	5
Webster-Stratton & Hammond (1997)	4-8a (keskmine 68,9 kuud)	Indikeeritud (lapse väärsti käitumine)	Vanemlus	Kliinik	E1 = vanemate treening E2 = lapse treening E3 = lapse treening/ vanemate treening	22–24 nädalat	Vahetu tulemus (E1, E2, E3 vs K): lapse käitumisprobleemid +	5

Allikas; Farrington & Welsh (2002)

Märkused:

E = katserühm; K = kontrollrühm; i.p.s. = info pole saadaval, vs = versus

* Aeg pärast programmi lõppemist, mille järel hinnatakse programmi mõju.

** “0” = kohtlemisel puudus mõju, “+” = soovitud (positiivne) kohtlemise mõju, “-” = soovimatu (negatiivne) kohtlemise mõju.

*** 5 = kõige kõrgem, 1 = kõige madalam.

Tabel 6. Koolide juhtimise ja distsipliiniga toimetuleku programmid kui efektiivsed sekkumised koolipõhises kuriteoennetuses

Nimi Autor	Õpilased	TMS skoor*	Järelmõõtmine (kuud)**	Tulemused***	Efekti suurus****
Classroom Change Promoting Achievement through Cooperative Learning (PACT) Weinstein jt (1991)	9. kl õpilased (n = 312);, kes olid suunatud madalaima tasemega inglise keele klassi keskmise suurusega linnakeskkoolis	3	12	Koolist väljalangevus/popitegemine + Antisotsiaalne/agressiivne käitumine +	.30
Project Pathe (ülekoollideline sekkumine) Gottfredson (1986; 1990)	9.–12. kl õpilased (n = 1548), Charleston County, USA	4	0	Kuritegevus + Alkoholi/uimastite tarvitamine + Koolist väljalangevus/popitegemine - Antisotsiaalne/agressiivne käitumine +	.15* .15* -.10* .21*
School Safety Program Kenney & Watson (1996)	11.kl õpilased (n = 451), 2 kooli, Charlotte, NC, USA	3	0	Kuritegevus +*	.65*
Mitmeaastane mitme kooliga programm väärkäitumise vähendamiseks Gottfredson jt (1993)	6.–8.kl õpilased (n = 5719), Charleston, SC, USA	4	0	Antisotsiaalne/agressiivne käitumine -*	-.03
Project CARE Gottfredson (1987)	7.–8.kl õpilased (n = 1157), valdavalt afro-ameerika päritolu õpilased vaesunud Baltimore'i kogukondadest (sisemine kontrollrühm)	3	0	Kuritegevus + Antisotsiaalne/agressiivne käitumine +	.12 .11
Project CARE Gottfredson (1987)	7.–8.kl õpilased (n = 1873), valdavalt afro-ameerika päritolu õpilased vaesunud Baltimore'i kogukondadest (väline kontrollrühm)	4	0	Kuritegevus +* Antisotsiaalne/agressiivne käitumine +*	.31* .18*
Project Pathe (ülekoollideline sekkumine) Gottfredson (1986; 1990)	6.–8.kl õpilased (n = 1467), Charleston County, SC, USA	4	0	Kuritegevus +* Alkoholi/uimastite tarvitamine +* Koolist väljalangevus/popitegemine 0 Antisotsiaalne/agressiivne käitumine +*	.31* .33* .00 .16*
Comer School Development Program (SDP). Cook jt (1998)	5.–8.kl õpilased (n = 1685), Chicago kesklinna koolid	4	0	Alkoholi/uimastite tarvitamine +* Antisotsiaalne/agressiivne käitumine +*	
Comer School Development Program (SDP). Comer jt (1989)	3.–5.kl õpilased (n = 267), madala sotsiaalmajandusliku staatusega piirkondade koolides käivad mustanahalised	3	0	Koolist väljalangemine/popitegemine +*	

Allikas: Gottfredson jt (2002)

Märkused:

* 5 = kõige kõrgem, 1 = kõige madalam.

** Aeg pärast programmi lõppemist, mille järel hinnatakse programmi mõju.

*** Statistiliselt oluline positiivne tulemus "+*", statistiliselt oluline negatiivne tulemus "-*", statistiliselt mitteoluline positiivne tulemus "+" ja statistiliselt mitteoluline negatiivne tulemus "-". "0" tähistab muutuste puudumist.

**** Efekti suurus (katse- ja kontrollrühma keskmiste tulemuste vahe jagatuna kontrollrühma tulemuste standardhälbega), mis näitab, kas uudne sekkumine annab paremaid tulemusi võrreldes traditsiooniliselega. Efekti suurust mõõdetakse standardhälvetes. Positiivne efekti suurus viitab uudse sekkumise paremusele ning mida suurem see näitaja on, seda efektiivsem uudne sekkumine on.

“*” Statistiliselt oluline efekti suurus.

Tabel 7. Käitumisnormide või käitumisele seatavate ootuste kehtestamisele suunatud programmid kui efektiivsed sekkumised koolipõhises kuriteoennetuses

Nimi Autor	Õpilased	TMS skoor*	Järel-mõõtmine (kuud)**	Tulemused***	Efekti suurus****
Safe Dates Program Foshee jt (1998; 1996)	8.–9. kl õpilased (n = 2344), 5 riigikooli ühes Põhja-Carolina maakonnas (maapiirkonnas)	5	1	Kuritegevus +*	
Here's Looking at You, 2000 Stevens jt (1996)	5.–7. kl õpilased (n = 581) New Hampshire maapiirkonna linnades neljast koolipiirkonnast	4	27	Alkoholi/uimastite tarvitamine +*	
Highly Role Specified Alcohol Prevention Program (HRS). Wilhelmsen jt (1994)	7. kl õpilased (n = 637), Bergen, Norra	4	1	Alkoholi/uimastite tarvitamine +*	.17*
Midwestern Prevention Project Johnson jt (1990), Pentz jt (1990), Pentz, Dwyer jt (1989), MacKinnon jt (1991)	6.–7. kl õpilased (n = 1608), valdavalt valged noorukid 8st Kansas City koolist	4	27	Alkoholi/uimastite tarvitamine +*	.17*
Midwestern Prevention Project MacKinnon jt (1991), Pentz, Dwyer jt (1989), Pentz, MacKinnon jt (1989), Pentz jt (1990)	6.–7. kl õpilased (n = 5065) 42st Kansas City koolist	4	3	Alkoholi/uimastite tarvitamine +*	.22*
Project Model Health Moberg & Piper (1990)	8. kl õpilased (n = 265) Madisoni äärelinna aladelt, USA	4	15,5	Alkoholi/uimastite tarvitamine +*	.25
Resistance Training and Normative Education Hansen & Graham (1991)	7. kl õpilased (n = 1480) Los Angelese ja Orange'i maakonnast, USA	4	12	Alkoholi/uimastite tarvitamine + Antisotsiaalne/agressiivne käitumine +*	.16 .57*
Normative Education Hansen & Graham (1991)	7. kl õpilased (n = 1506) Los Angelese ja Orange'i maakonnast, USA	4	12	Alkoholi/uimastite tarvitamine +* Antisotsiaalne/agressiivne käitumine +*	.31* .57*
Project Northland Perry jt (1996)	6.–8. kl õpilased (n = 2351) 24st alamkeskklassi ja keskklassi piirkonnast	3	0	Alkoholi/uimastite tarvitamine +*	.18*
Start Taking Alcohol Risks Seriously (STARS). Werch jt (1996)	6.–8. kl õpilased (n = 104) kesklinna riigikoolidest, Jacksonville, USA	5	1	Alkoholi/uimastite tarvitamine +*	.24
Bullying Prevention. Olweus & Alsaker (1991), Olweus (1991; 1992)	5.–7. kl õpilased (n = 2500), Bergen, Norra	3	0	Kuritegevus + Antisotsiaalne/agressiivne käitumine +	
PeaceBuilders Krug jt (1997)	Kuni 5. kl õpilased (n = 3899) 9st koolist kõrge kuritegevusega piirkondadest	4	0	Antisotsiaalne/agressiivne käitumine +*	

Allikas: Gottfredson jt (2002)

Märkused:

* 5 = kõige kõrgem, 1 = kõige madalam.

** Aeg pärast programmi lõppemist, mille järel hinnatakse programmi mõju.

*** Statistiliselt oluline positiivne tulemus "+*", statistiliselt oluline negatiivne tulemus "-*", statistiliselt mitteoluline positiivne tulemus "+" ja statistiliselt mitteoluline negatiivne tulemus "-". "0" tähistab muutuste puudumist.

**** Efekti suurus (katse- ja kontrollrühma keskmiste tulemuste vahe jagatuna kontrollrühma tulemuste standardhälbega), mis näitab, kas uudne sekkumine annab paremaid tulemusi võrreldes traditsiooniliselega. Efekti suurus mõõdetakse standardhälvetes. Positiivne efekti suurus viitab uudse sekkumise paremusele ning mida suurem see näitaja on, seda efektiivsem uudne sekkumine on.

***** Statistiliselt oluline efekti suurus.

Tabel 8. Kognitiiv-käitumuslikele või käitumuslikele instruksioonilistele meetoditele tuginevad enesekontrolli ja sotsiaalse kompetentsuse õpetamise programmid kui efektiivsed sekkumised koolipõhises kuriteoennetuses

Nimi, autor	lühikirjeldus	tulemused	Hinnang
Life Skills Training (LST) Botvin jt (1998)	Uimastienetusprogramm, 6.–7. kl õpilastele, 3-aastane programm (15 sessiooni esimesel aastal, 10 teisel ja 5 kolmandal), suunatud üldiste toimetulekuoskuste, sotsiaalsete oskuste ja uimastitarvitamisega seotud info ja oskuste arendamisele.	Tubaka, alkoholi ja marihuaana kasutamise vähenemine 50–75%, pikaajalised tulemused: plüdroogide kasutamise vähenemine kuni 65%, inhalantide, vähenemine narkootikumide ja hallutsinogeenide kasutamise osas	Töötab
Promoting Alternative THinking Strategies (PATHS) Greenberg jt (1998)	Laiaulatuslik programm emotsionaalse ja sotsiaalse kompetentsuse edendamiseks agressiooni ja käitumisprobleemide vähendamiseks nooremate õpilaste hulgas. Välja on töötatud õppekava, mille elluviijaks on õpetaja, samas on võimalik ka vanemaid kaasata. Tegu on mitme-aastase programmiga (16 sessiooni 7. klassis, 8 täiendavalt 8. ja 9. klassis).	Enesekontrolli suurendamine, emotsioonide parem mõistmine ja äratundmine, suurenenud frustratsioonitaluvus, efektiivsete konfliktilahendamise strateegiate kasutamise suurendamine, mõtlemis- ja planeerimisoskuste parendamine, ängistuse/depressiivsete sümptomite vähenemine erivajadustega õpilaste osas, käitumisprobleemide vähenemine jmt	Töötab
ALERT Ellickson & Bell (1990)	Uimastienetusprogramm, mille sisuks on sotsiaalse vastupanu õppekava, mis koosneb 8st tunnist 7. klassis (nädalase vahega toimuvad sessioonid) ja 3st täiendavast tunnist 8. klassis.	Aitab ära hoida ja vähendada marihuaana ja tubaka kasutamist, vähendab alkoholi kuritarvitamist ja “padujoomist”, samuti alkoholi kasutamise seotud riskikäitumist nagu nt kaklustesse sattumine.	Töötab
I Can Problem Solve, (Interpersonal Cognitive Problem Solving Program). Shure & Spivack (1980; 1982), Shure (1997)	Eel- ja algkooliealistele mõeldud universaalne programm, mis on suunatud lapse sotsiaalse kohanemise, prosotsiaalse käitumise suurendamisele ja impulsiivsuse ja inhibitsiooni vähendamisele. Programm koosneb umbes 45-tunnisest koolitusest, mis viiakse läbi 3 kuu jooksul ja on mõeldud 6–10-liikmelisele lasterühmale.	Väheneb laste impulsiivne ja inhibeeritud käitumine klassiruumis, paranesid probleemilahendamise oskused. Pikaajalised tulemused viitasid paranenud käitumisele klassiruumis ja parematele probleemilahendamise oskustele ka 3–4 aastat pärast programmi lõppu. Programmis osalenud olid ka paremad suhted eakaaslastega.	Paljutootav
Preventive Treatment Program (PTP) Tremblay jt (1996; 1991; 1992)	Varajases eas käitumisprobleemidega poistele mõeldud programm antisotsiaalse käitumise ennetamiseks. Mõeldud lastele vanuses 7–9. Programm sisaldab nii vanemate koolitust (17 sessiooni) kui individuaalset sotsiaalsete oskuste koolitust lastele (19 sessiooni).	On ilmnenud lühi ja pikaajalised positiivsed tulemused. Programmis osalenud poistel on ilmnenud vähem õigusrikkumisi, parem kohandumine koolis, vähem kaklust, kooliprobleeme ja istumajäämist. Hilisemas eas (15a) vähem osalust kampades, delinkventset käitumist ja delinkventseid sõpru.	Paljutootav
Good Behaviour Game (GBG) Kellam jt (1994)	Klassiruumi juhtimise strateegia agressiivse/distruptiivse käitumise vähendamiseks klassiruumis ning hilisema kuritegeliku käitumise ärahoidmisele. Tegemist on universaalse programmiga, mis on sobilik alg- ja keskastme õpilastele.	Õpetaja hinnangul esines programmis osalenud lastel (kontrollrühmaga võrreldes) vähem agressiivset ja häbelikku käitumist, paranes õpilaste sotsiaalne staatus eakaaslaste seas, väheneb agressiivne käitumine.	Paljutootav
Fast Track Conduct Problems Prevention Research Group (1992)	1.–6. klassi lapsi haarav laiaulatuslik pikaajaline ennetusprogramm riskirühma laste seas krooniliste ja tõsiste käitumisprobleemide ennetamiseks. Tegu on multidimensionaalse programmiga, mis kätkeb erinevaid komponente nagu vanemate koolitus, kodukülastused, sotsiaalsete oskuste treening lastele, akadeemiline tuutorlus laste lugemisostkuste parandamiseks ning klassiruumi sekkumine, mis tugineb PATHS õppekavale (vt ülal).	Programmis osalenud laste puhul ilmnis õpetajate ja vanemate hinnangul parem käitumine eakaaslaste ja täiskasvanutega, vähenenud agressiivne, disruptiivne ja vastuhakkav käitumine klassiruumis, vähem vanemlikku füüsilist karistust probleemse käitumisega toimetulekul, sobilikum distsipliinimeetmed ja suurem emade ja laste vaheline soojus ja osalus, suurem emade osalus koolitegevustes jmt.	Paljutootav
Linking the Interest of Families and Teachers (LIFT). Eddy jt (2000), Reid jt (1999b)	Kõrge alaealiste kuritegevusega riskipiirkondades elavatele 1. ja 5. klassi õpilastele ja nende vanematele mõeldud koolipõhine sekkumine käitumisprobleemide ennetamiseks. Klassiruumi tegevus kätkeb 20 ühetunnist sessiooni, mis viiakse läbi 10 nädala jooksul loengu ja rollimängude formaadis; eakaaslastele suunatud tegevus kätkeb endas Good Behaviour Game (vt ülal) modifikatsiooni komponenti ja vanemate koolitus koosneb kuuest kohtumiste seeriast lapse koolis, kus neile õpetatakse efektiivsed distsipliini ja järelevalve võtteid.	Programmis osalenud laste puhul (võrreldes kontrollrühmaga) ilmnis märkimisväärset vähenemist agressiivses käitumises mänguväljakul, vähenes emadepoolne eemaletõukav käitumine laste suhtes, õpetajate hinnangul suurenesid õpilaste sotsiaalsed oskused klassiruumi käitumises.	Paljutootav
The Behavioural Monitoring and Reinforcement Program (BMRP), varem tuntud kui Preventive Intervention. Bry & George (1979; 1980), Bry (1982)	7. klassi õpilastele mõeldud kaheaastane sekkumisprogramm, mis on suunatud alaealiste delinkventsuse, uimastitarvitamise ja koolis ebaõnnestumise ennetamisele. Programm sisaldab õpilaste tegevuste monitoriingut, sobiliku käitumise tunnustamist ja kommunikatsiooni suurendamist õpetajate, õpilase ja lapsevanemate vahel.	Programmis osalenud õpilastel ilmnisid (kontrollrühmaga võrreldes) programmi lõppedes paremad hinded ja osalus koolitöös (vähem puudumisi), üheaastase järelmõõtmise tulemustel ilmnis, et programmis osalenutel esines vähem enesekohast delinkventset käitumist, uimastitarvitamist, kooliprobleeme ja töötust. Viieaastane järelmõõtmine näitas, et programmis osalenutel oli vähem kohtutoimikuid võrrelduna kontrollrühmaga.	Paljutootav

Allikas: Gottfredson jt (2002)

Tabel 9. Kampadevahelise ja individuaalsete kambaliikmete vahelise kohesiooni ehk ühtekuuluvuse vähendamisele suunatud paljutöötavad kogukondlikud programmid

Nimi, autor, asukoht	Vanus sekkumise ajal	Sekkumise kontekst	Sekkumise kestus ja liik	Valimi suurus	Järeldõõtmise aeg* ja tulemused**	TMS***
The Midcity Project, Boston Miller (1962)	12–21	Tänav, kodu, kogukond	Kestus 3 aastat; eraldiseisvad töötajad, kogukonna organisatsioon, pereteenused, töö kampadega, huvitegevus, tööpakkumiste suunamine	377 kambaliiget (E = 205 7st kambast, K = 172 liiget 11st kambast)	Vahetud tulemused: aktsepteerimatu käitumine 0, koolile suunatud käitumine +, illegaalsed teod 0 (tüdrukute puhul +, lihtsamat laadi õigusrikkumised +), kohtusse ilmumised 0	3
Group Guidance Project, Los Angeles Klein (1968)	12–20	Tänav, kodu, kogukond	Kestus 4 aastat; eraldiseisvad töötajad, individuaalne- ja perenõustamine, deisoleerimine, rühma juhendamine, kogukonna organisatsioon, huvitegevused	576 liiget 4st kambast	Vahetud tulemused: delinkventsus – (eriti vanuses 12–15)	2
Latino Hills Project, Los Angeles Klein (1968; 1971)	12–20	Tänav	Kestus 18 kuud; eraldiseisvad töötajad, huvitegevused, tööhõive, haridus, individuaalteraapia	100 kambaliiget	Vahetud tulemused: kamba ühtekuuluvus +; delinkventsus +; Kuue kuu möödudes: kamba ühtekuuluvus + delinkventsus +; Kahe aasta möödudes: kamba ühtekuuluvus 0 delinkventsus 0	2
Chicago Youth Development Project, Chicago Gold & Mattick (1974)	10–19	Tänav, kogukonnakeskus	Kestus 6 aastat; eraldiseisvad töötajad, kogukonna organisatsioon, vanemate koolitus, huvitegevus, nõustamine	4 linnosa E = 2 K = 2	Vahetud tulemused: Haridus 0; arreteerimiste määr 0; tööhõive 0	3
Gang Violence Reduction Project, Los Angeles Torres (1981)	i.p.s.	Tänav	Kestus 4 aastat; kriisisekkumine, vaherahu-kohtumised; vaenuvahendus, huvitegevus, tööpakkumiste suunamine	7 kampa	Vahetud tulemused: mõrvade määr (antud kampade seas) +, kampadevaheline vägivald (antud kampade seas) +	2
Crisis Intervention Services Project, Chicago Spergel (1986)	14–29	Tänav, kogukond	Kestus 10 kuud; eraldiseisvad töötajad, kriisisekkumine, konflikti vahendamine, kommunikatsioon, nõustamine, teenuste juurde suunamine, kogukonna organisatsioon, arendavad tegevused (nt grafitikustutamise projektid)	2 Chicago piirkonda E = 1 K = 1	Vahetud tulemused: Tõsised kampade poolt sooritatud kuriteod + (alaealiste puhul), vähemtõsised kuriteod 0, tõsised kuriteod (täiskasvanud) -	3
Aggression Replacement Training (ART), New York Goldstein & Glick (1994)	i.p.s.	Kogukonna-põhised organisatsioonid	Kestus 4 kuud; 32 ART sessiooni (oskuste omandamine, vihakontroll, moraaliharidus)	65 liiget 10st kambast (E = 38, K = 27)	Tulemused 4 kuu möödudes: interpersonaalsed oskused +, vihakontroll 0, tööga kohandumine +, retsidivism +	3
Gang Violence Reduction Project, Chicago, IL Spergel & Grossman (1997)	17–24	Tänav, kogukond	Kestus 4 aastat; eraldiseisvad töötajad, kogukonna mobiliseerimine, tööpakkumiste suunamine, kriis-nõustamine, hariduslikud programmid, huvitegevus, agentuuridevaheline koordineerimine	252 liiget 4st kambast (E = 125 liiget 2st kambast, K = 127 liiget 2st kambast)	Vahetud tulemused: kampade kuritegevus +	3
Boston Gun Project, Boston Kennedy jt (1996), Braga jt (1999)	24 ja nooremad	Tänav, kool	Kestus 2 aastat; suhtlemine kampadega relvarahu strateegia osas, hirmutamine (eemaletõrjumine) multiagentuursete sekkumistega, eraldiseisvad töötajad, sotsiaalteenused, uimastisõltuvuse ravi	1 linn (Boston)	Vahetud tulemused: keskmine alaealiste mõrvaohvrite arv kuus +; Bostoni-sisene analüüs (enne ja pärast): keskmine alaealiste mõrvaohvrite arv kuus +, relvarünnakute keskmine arv kuus +, kambavägivald +	3

Allikas: Welsh & Hoshi (2002)

Märkused:

E = katserühm; K = kontrollrühm; i.p.s. = info pole saadaval

* Aeg pärast programmi lõppemist, mille järel hinnatakse programmi mõju

** “0” = kohtlemisel puudus mõju, “+” = soovitud (positiivne) kohtlemise mõju, “-” = soovimatu (negatiivne) kohtlemise mõju.

*** 5 = kõige kõrgem, 1 = kõige madalam.

Tabel 10. Kogukonnapõhised paljutöotavad mentorlusprogrammid

Nimi ,autor, asukoht	Vanus sekkumise ajal	Sekkumise kontekst	Sekkumise kestus ja liik	Valimi suurus	Järeldõotmise aeg* ja tulemused**	TMS***
Companionship Therapy, Berkeley, CA Goodman (1972)	10–11	Kogukond, kodu	Kestus 2a; tuutorlus ja mentorlus, vestlus, iganädalased kohtumised ja tegevused	162 last (E = 88, K = 74) Märke: kontroll-rühmas kõrge väljalangevus	Vahetud tulemused: enesehinnang 0, suhted eakaaslastega 0 (delinkventsuse näitaja puudus)	2
The Buddy System, Hawaii Fo & O'Donnell (1974)	11–17	Kogukond, kool	Kestus 12 nädalat; esimene sekkumine 6 nädalat: E1 = suhe, E2 = sotsiaalne heakskiit; E3 = sotsiaalne ja materiaalne toetus; K = osaluse puudumine; teine sekkumine 6 nädalat: E1 = E2 = E3 = sotsiaalne ja materiaalne toetus, K = osaluse puudumine	42 last (E1 = 11, E2 = 9, E3 = 15, K = 7)	Vahetud tulemused (peale esimest sekkumist) (E2 ja E3 vs K): popitegemise määr +, akadeemiline edukus 0, (E3 vs K): probleemne käitumine (nt kaklemine) + Vahetud tulemused (peale teist sekkumist) (E1, E2 ja E3 vs K): popitegemine +, akadeemiline edukus 0, (E3 vs K): probleemne käitumine (nt kaklemine) +	5
The Buddy System, Hawaii Fo & O'Donnell (1975)	10–17	Kogukond, kool	Kestus 12 kuud; mentorlus, huvitegevused	442 last (E = 264, K = 178)	Vahetud tulemused: kriminaalne tegevus (eelneva kogemusega noorukid)+, kriminaalne tegevus (eelneva kogemusega noorukid) -	5
Companionship Therapy, San Diego, CA Dicken jt (1977)	6–13	Kogukond, kodu	Kestus 1 koolisemester; mentorlus, seltsiliseks olemine, sotsiaalsed-ja huvitegevused	66 last (E = 43, K = 23)	Vahetud tulemused: käitumine õpetaja hinnangul 0, käitumine vanemate hinnangul +	3
Big Brothers/Big Sisters Program, USA Tierney & Grossman (1995)	10–16 (90% 10–14a)	Agentuur	Kestus 12 kuud; mentorlus, huvitegevused, suhtlemine	959 last 8 keskuses (E = 487, K = 472)	Tulemused 6 kuu möödudes: uimastikasutamise alustamine +, alkohoolikasutamise alustamine +, antisotsiaalsed tegevused +, akadeemiline edukus +	5
Quantum Opportunities Program (QOP), USA Hahn (1990)	15	Kogukonna-põhine agentuur, kodu	Kestus 4a; haridus, teenusega seonduvad tegevused, oskuste arendamine, üldkasulik töö	250 noorukit 5 keskuses (E = 125, K = 125)	Tulemused 3 kuu möödudes: arreteerimised +, õpiedukus +, keskkoolist väljalangemise määr +	4

Allikas: Welsh & Hoshi (2002)

Märkused:

E = katserühm; K = kontrollrühm; i.p.s. = info pole saadaval; vs = versus

* Aeg pärast programmi lõppemist, mille järel hinnatakse programmi mõju.

** "0" = kohtlemisel puudus mõju, "+" = soovitud (positiivne) kohtlemise mõju, "-" = soovimatu (negatiivne) kohtlemise mõju.

*** 5 = kõige kõrgem, 1 = kõige madalam.

Tabel 11. Koolijärgsed rekreatsiooni (huvitegevuse) programmid kui paljutöötavad kogukonnapõhised programmid

Nimi, autor, asukoht	Vanus sekumise ajal	Sekumise kontekst	Sekumise kestus ja liik	Valimi suurus	Järeldõõtmise aeg* ja tulemused**	TMS***
Boys Club, Louisville, KT Brown & Dodson (1959)	5–17	Keskused (mitte elamu-keskused)	Kestus 9a; huvitegevused, sport, rühmatöö väikestes rühmades, konstruktiivsed tegevused	3 keskust: E1, K = 2	Vahetud tulemused: delinkventsuse määr +a	3
Participate & Learn Skills, Ottawa, Kanada Jones & Offord (1989)	5–15	Riigimajutus	Kestus 32 kuud; kooliga mitteseonduvad tegevused, oskuste arendamine	905 last (E = 417, K = 488)	Vahetud tulemused: arreteerimised + Tulemused 6 kuu möödudes: minapilt +, prosotsiaalsed oskused +, kogukonna integratsioon +	3
Boys & Girls Clubs (BGC), USA Schinke jt (1992)	Eelpuberteet, puberteet	riigimajutus	Kestus i.p.s.; E1 = BGC (huvitegevus, haridus, juhtimine, juhendamine ja nõustamine, E2 = BGC + uimastienetus, K = osaluse puudumine	15 keskust: E1 = 5, E2 = 5, K = 5	Vahetud tulemused (E1 ja E2 vs K): uimastitegevus +, vanemate osalus noorukite tegevuses +, vandaliseeritud elamuüksused +; (E1 vs K kahes keskuses): arreteerimised +	4

Allikas: Welsh & Hoshi (2002)

Märkused:

E = katserühm; K = kontrollrühm; i.p.s. = info pole saadaval; vs = versus

* Aeg pärast programmi lõppemist, mille järel hinnatakse programmi mõju.

** “0” = kohtlemisel puudus mõju, “+” = soovitud (positiivne) kohtlemise mõju, “-” = soovimatu (negatiivne) kohtlemise mõju.

*** 5 = kõige kõrgem, 1 = kõige madalam.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Achenbach, T. M. (1978). The child behaviour profile: I. Boys aged 6-11. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 46, 478-488.
- Alexander, J. F., Barton, C., Gordon, D., Grotmeter, J., Hansson, K., Harrison, R., Mears, S., Mihalic, S., Parsons, B. V., Pugh, C., Schulman, S., Waldron, H. & Sexton, T. (1998). *Blueprints for Violence Prevention, Book Three: Functional Family Therapy*. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence.
- Alexander, J. F., Barton, C., Schiavo, R. S. & Parsons, B. V. (1976). Systems-behavioural intervention with families of delinquents: Therapist characteristics, family behaviour and outcome. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 44, 656-664.
- Alexander, J. F. & Parsons, B. V. (1973). Short-term behavioural intervention with delinquent families: Impact of family process and recidivism. *Journal of Abnormal Psychology*, 81(219-225).
- Allen, J. P., Kuperminc, G., Philliber, S. & Herre, K. (1994). Programmatic prevention of adolescent problem behaviours: The role of autonomy, relatedness, and volunteer service in the Teen Outreach Program. *American Journal of Community Psychology*, 22(5), 617-638.
- Altschuler, D. M. (1999). Intermediate sanctions and community treatment for serious and violent juvenile offenders. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 367-385). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Altschuler, D. M., Armstrong, T. L. & MacKenzie, D. L. (1999). *Reintegration, supervised release, and intensive aftercare* (Juvenile Justice Bulletin). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Antman, E. M., Lau, J., Kupelnick, B., Mosteller, F. & Chalmers, T. C. (1992). A comparison of results of meta-analyses of randomized control trials and recommendations of clinical experts. Treatments for myocardial infarction. *JAMA*, 268(2), 240-248.
- Aos, S., Barnoski, R. & Lieb, R. (1998). *Watching the bottom line: Cost-effective interventions for reducing crime in Washington*. Olympia, WA: Washington State Institute for Public Policy.
- Aos, S., Phipps, P., Barnoski, R. & Lieb, R. (2001). *The comparative costs and benefits of programs to reduce crime: Version 4.0*. Olympia, WA: Washington State Institute for Public Policy.
- APA. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Bailey, K. A. & Ballard, J. D. (2001). Community programs for juveniles and the use of electronic monitoring. *Journal of Offender Monitoring*, 14(3-4), 19, 29.
- Barth, R. P., Hacking, S. & Ash, J. R. (1988). Preventing child abuse: An experimental evaluation of the Child Parent Enrichment Project. *Journal of Primary Prevention*, 8, 201-217.
- Battin-Pearson, S., Thornberry, T. P., Hawkins, J. D. & Krohn, M. D. (1998). *Gang membership, delinquent peers, and delinquent behaviour* (Juvenile Justice Bulletin). Washington, DC: Gang membership, delinquent peers, and delinquent behaviour.
- Battistich, V., Schaps, R., Watson, M. & Solomon, D. (1996). Prevention effects of the Child Development Project: Early findings from an ongoing multisite demonstration trial. *Journal of Adolescent Research*, 11(1), 12-35.
- Bell, R. M., Ellickson, P. L. & Harrison, E. R. (1993). Do drug prevention effects persist into high-school? How Project ALERT did with ninth graders. *Preventive Medicine*, 22, 463-483.
- Berk, L. E. (2000). *Child development* (5th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Borduin, C. M., Henggeler, S. W., Blaske, D. M. & Stein, R. (1990). Multisystemic treatment of adolescent sexual offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 35(105-113).
- Borduin, C. M., Mann, B. J., Cone, L. T., Henggeler, S. W., Fucci, B. R., Blaske, D. M. & Williams, R. A. (1995). Multisystemic treatment of serious juvenile offenders: Long-term prevention of criminality and violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63(4), 569-578.
- Bottoms, A. (1973). Crime and delinquency in immigrant and minority groups. In P. Watson (Ed.), *Psychology and race* (pp. 432-452). London: Penguin Books Ltd.
- Botvin, G. J. & Griffin, K. W. (2005). Prevention science, drug abuse prevention, and Life Skills Training: Comments on the state of the science. *Journal of Experimental Criminology*, 1(1), 63-78.

- Botvin, G. J., Mihalic, S. F. & Grotzinger, J. (1998). *Blueprints for Violence Prevention, Book five: Life Skills Training*. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence.
- Bowling, A. (2003). *Research methods in health: Investigating health and health services* (2nd ed.). Maidenhead: Open University Press.
- Braga, A. A., Kennedy, D. M. & Piehl, A. M. (1999). *Problem-oriented policing and youth violence: An evaluation of the Boston Gun Project*. Cambridge, MA: John F. Kennedy School of Government, Harvard University.
- Brewer, D. D., Hawkins, J. D., Catalano, R. F. & Neckerman, H. J. (1995). Preventing serious, violent, and chronic juvenile offending: A review of evaluations of selected strategies in childhood, adolescence, and the community. In J. C. Howell, B. Krisberg, J. D. Hawkins & J. J. Wilson (Eds.), *A sourcebook: Serious, violent, and chronic juvenile offenders* (pp. 61–141). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Recent advances in research on the ecology of human development. In R. K. Silberman, K. Eyferth & G. Rudinger (Eds.), *Development as action in context: Problem behaviour and normal youth development* (pp. 287–309). Heidelberg: Springer-Verlag.
- Bronfenbrenner, U. (1997). Ecology of the family as a context for human development. In J. L. Paul, M. Churton, H. Rosselli-Kostoryz, W. C. Morse, K. Marfo, C. Lavelly & D. Thomas (Eds.), *Foundations of special education* (pp. 49–83). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing Company.
- Bronfenbrenner, U. & Morris, P. A. (1998). The ecology of developmental process. In R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology: Vol 1. Theoretical models of human development* (5th ed., pp. 993–1028). New York: John Wiley & Sons.
- Brooks-Gunn, J., Duncan, G., Klebanov, P. K. & Sealander, N. (1993). Do neighborhoods influence child and adolescent development? *American Journal of Sociology*, 99(2), 353–395.
- Bronstein, P. J., Emshoff, J. G., Hill, G. & Stoil, M. J. (1997). Assessment of methodological practices in the evaluation of alcohol and drug (AOD) abuse prevention. *Journal of Health and Social Policy*, 9, 1–19.
- Brown, R. J. & Dodson, D. W. (1959). The effectiveness of a boy's club in reducing delinquency. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 322, 47–52.
- Bry, B. H. (1982). Reducing the incidence of adolescent problems through preventive intervention: One- and five-year follow-up. *American Journal of Community Psychology*, 10, 265–276.
- Bry, B. H. & George, F. E. (1979). Evaluating and improving prevention programs: A strategy from drug abuse. *Evaluation and Program Planning*, 2, 127–136.
- Bry, B. H. & George, F. E. (1980). The preventive effects of early intervention on the attendance and grades of urban adolescents. *Professional Psychology*, 11, 252–260.
- Buckner, J. C. & Chesney-Lind, M. (1983). Dramatic cures for juvenile crime: An evaluation of a prisoner-run delinquency prevention program. *Criminal Justice and Behaviour*, 10(2), 227–247.
- Burch II, J. H. & Chemers, B. M. (1997). *A comprehensive response to America's youth gang problem* (Fact sheet #40). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Burch, J. & Kane, C. (1999). *Implementing the OJJDP comprehensive gang model* (Fact sheet #112). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Burke, J. D., Loeber, R. & Lahey, B. B. (2003). Course and outcomes. In C. A. Essau (Ed.), *Conduct and oppositional defiant disorder: Epidemiology, risk factors, and treatment* (pp. 61–94). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Campbell, S. B., Shaw, D. S. & Gilliom, M. (2000). Early externalizing behaviour problems: Toddlers and preschoolers at risk for later maladjustment. *Development and Psychopathology*, 12, 467–488.
- Carey, G. & Goldman, D. (1997). The genetics of antisocial behaviour. In D. M. Stoff, J. Breiling & J. D. Maser (Eds.), *Handbook of antisocial behaviour* (pp. 243–254). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Caspi, A., Lynam, D. R., Moffitt, T. E. & Silva, P. A. (1993). Unraveling girls' delinquency: Biological, dispositional, and contextual contributions to adolescent misbehaviour. *Developmental Psychology*, 29, 19–30.
- Catalano, R. F., Arthur, M. W., Hawkins, J. D., Berglund, L. & Olson, J. J. (1999). Comprehensive community and school-based interventions to prevent antisocial behaviour. In R. Loeber & D. P.

- Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 248–283). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Catalano, R. F., Hawkins, J. D., Herrenkohl, T., Farrington, D. P., Brewer, D. & Harachi, T. W. (1998). A review of predictors of youth violence. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 106–146). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Center for the Study and Prevention of Violence. (2005). *Blueprints model programs selection criteria*. Retrieved December 3rd, 2005, from <http://www.colorado.edu/cspv/blueprints/model/criteria.html>
- Chalmers, T. C., Smith, H., Blackburn, B., Silverman, B., Schroeder, B., Reitman, D. & Ambroz, A. (1981). A method for assessing the quality of a randomized control trial. *Controlled Clinical Trials*, 2(1), 31–49.
- Chamberlain, P. & Reid, J. B. (1998). Comparison of two community alternatives to incarceration for chronic juvenile offenders. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 624–633.
- Chinn, K. L. (1996). National trends in juvenile violence. *Corrections Today*, 58(4), 70–103.
- Christ, M. A. G., Lahey, B. B., Frick, P. J., Russo, M. F., McBurnett, K., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M. & Green, S. M. (1990). Serious conduct problems in the children of adolescent mothers: Disentangling confounded correlations. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 58, 840–844.
- Clayton, R. R., Cattarello, A. M. & Johnstone, B. (1996). The effectiveness of Drug Abuse Resistance Education (Project DARE): 5-year follow-up results. *Preventive Medicine*, 25, 307–318.
- Cleckley, H. (1976). *The mask of sanity* (5th ed.). St Louis, MO: Mosby Co.
- Cnaan, R. A. & Enosh, G. (2001). Randomized controlled trials. In B. A. Thyer (Ed.), *The handbook of social work research methods* (pp. 177–191). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Coie, J. D. & Miller-Johnson, S. (2001). Peer factors and interventions. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Child delinquents. Development, intervention, and service needs* (pp. 191–210). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Comer, J. P., Haynes, N. M. & Hamilton-Lee, M. (1989). School power: A model for improving black student achievement. In W. D. Smith & E. W. Chunn (Eds.), *Black education: A quest for the equity and excellence* (pp. 187–200). New Brunswick, NY: Transaction Publishers.
- Conduct Problems Prevention Research Group. (1992). A developmental and clinical model for the prevention of conduct disorder: The FAST Track Program. *Development and Psychopathology*, 4, 509–527.
- Connor, D. F. (2004). *Aggression and antisocial behaviour in children and adolescents: Research and treatment*. New York: The Guilford Press.
- Cook, D. D. & Spirrison, C. L. (1992). Effects of a prisoner-operated delinquency deterrence program: Mississippi's project Aware. *Journal of Offender Rehabilitation*, 17(3–4), 89–99.
- Cook, P. J. & Tauchen, G. (1982). The effect of liquor taxes on heavy drinking. *Bell Journal of Economics*, 13, 379–390.
- Cook, T. D. & Campbell, D. T. (1979). *Quasi-experimentation: Design and analysis issues for field settings*. Chicago: Rand McNally.
- Cook, T. D., Hunt, H. D. & Murphy, R. F. (1998). *Comer's School Development Program in Chicago: A theory-based evaluation*. Chicago, IL: Institute for Policy Research, Northwestern University.
- Cookson, J. T. (1999). Parental supervision and family structure: Effects on adolescent problem behaviours. *Journal of Divorce and Remarriage*, 32(1–2), 107–122.
- Coughlin, C. & Vuchinich, S. (1996). Family experience in preadolescence and the development of male delinquency. *Journal of Marriage and the Family*, 58(May), 491–501.
- Crick, N. & Grotpeter, J. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66(3), 710–722.
- Cronin, J. (1996). *An evaluation of a school-based community service program: The effects of Magic Me*. Ellicott City, MD: Gottfredson Associates, Inc.
- Crow, M. L. (1971). A comparison of three group counseling techniques with sixth graders. *Elementary School Guidance and Counseling*, 6(1), 37–42.
- Dahlberg, L. L. (1998). Youth violence in the United States: Major trends, risk factors and prevention approaches. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 259–272.

- Degan, W. (1994). *Lifeskills post-parole treatment program*. Sanger, CA: Operation New Hope.
- Dicken, C., Bryson, R. & Kass, N. (1977). Companionship therapy: A replication in experimental community psychology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45, 637–646.
- Dishion, T. J. & Andrews, D. W. (1995). Preventing escalation in problem behaviours with high-risk young adolescents: Immediate and 1-year outcomes. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63(4), 538–548.
- Dishion, T. J., Andrews, D. W. & Crosby, L. (1995). Antisocial boys and their friends in early adolescence: Relationship characteristics, quality, and interactional process. *Child Development*, 66(1), 139–151.
- Dishion, T. J., McCord, J. & Poulin, F. (1999). When interventions harm: Peer groups and problem behaviour. *American Psychologist*, 54, 755–764.
- Dishion, T. J., Patterson, G. R. & Griesler, P. C. (1994). Peer adaptations in the development of antisocial behaviour. In L. R. Huesmann (Ed.), *Aggressive behaviour: Current perspectives* (pp. 61–95). New York: Plenum.
- Dishion, T. J., Patterson, G. R. & Kavanagh, K. A. (1992). An experimental test of the coercion model: Linking theory, measurement and intervention. In J. McCord & R. E. Tremblay (Eds.), *Preventing antisocial behaviour: Interventions from birth through adolescence* (pp. 253–282). New York: Guilford.
- Durlak, J. A. (1995). *School-based prevention programs for children and adolescents*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Eddy, J. M., Reid, J. B. & Fetrow, R. A. (2000). An elementary school-based prevention program targeting modifiable antecedents of youth delinquency and violence: Linking the Interests of Families and Teachers (LIFT). *Journal of Emotional and Behavioural Disorders*, 8(3), 165–176.
- Edovald, T. (2004a). Tõenduspõhise praktika printsiipide rakendamise võimalikkusest sotsiaaltöös. *Sotsiaaltöö*, 2, 33–35.
- Edovald, T. (2004b). Tõenduspõhise praktika rakendamisest sotsiaaltöös I. *Sotsiaaltöö*, 4, 8–9.
- Edovald, T. (2004c). Tõenduspõhise praktika rakendamisest sotsiaaltöös II. *Sotsiaaltöö*, 6, 38–39.
- Edovald, T. (2005a). Kas alaealiste õigusrikkumisi on võimalik ära hoida? *Sotsiaaltöö*, 2, 14–19.
- Edovald, T. (2005b). Tõenduspõhise praktika rakendamisest sotsiaaltöös III. *Sotsiaaltöö*, 1, 31–34.
- Edovald, T. (2005c). Tõenduspõhise praktika rakendusest sotsiaaltöös IV. *Sotsiaaltöö*, 6, 44–47.
- Edwards, D. L., Schoenwald, S. K., Henggeler, S. W. & Strother, K. B. (2001). A multi-level perspective on the implementation of multisystemic therapy (MST): Attempting dissemination with fidelity. In G. A. Bernfeld, D. P. Farrington & A. W. Leschied (Eds.), *Offender rehabilitation in practice: implementing and evaluating effective programs* (pp. 97–120). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.
- Egley, A. & Arjunan, M. (2002). *Highlights of the 2000 National Youth Gang Survey* (Fact sheet #04). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinrad, T. L., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Reiser, M., Murphy, B. S., Losoya, S. H. & Guthrie, I. K. (2001). The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing problem behaviour. *Child Development*, 72(4), 1112–1134.
- Elkin, J. I. W., Weissberg, R. P. & Cowen, E. L. (1988). Evaluation of a planned short-term intervention for schoolchildren with focal adjustment problems. *Journal of Clinical Child Psychology*, 17(2), 106–115.
- Ellickson, P. L. & Bell, R. M. (1990). Drug prevention in junior high: A multi-site longitudinal test. *Science*, 247, 1299–1305.
- Ellickson, P. L., Bell, R. M. & McGuigan, K. (1993). Preventing adolescent drug use: Long-term results of a junior high program. *American Journal of Public Health*, 83(6), 856–861.
- Ellickson, P. L., McCaffey, D. F., Ghosh-Dastidar, B. & Longshore, D. (2003). New inroads in preventing adolescent drug use: Results from a large-scale trial of Project ALERT in middle schools. *American Journal of Public Health*, 93(11), 1830–1836.
- Ellickson, P. L., Tucker, J. S. & Klein, D. J. (2003). Ten-year prospective study of public health problems associated with early drinking. *Pediatrics*, 111(5), 949–955.
- Elliott, D. & Mihalic, S. (2004). *Revised editor's introduction for Blueprints for Violence Prevention Program series*. Unpublished manuscript.

- Elliott, D., Wilson, W. J., Huizinga, D., Sampson, R. J., Elliott, A. & Rankin, B. (1996). The effects of neighborhood disadvantage on adolescent development. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 33, 389–426.
- Elliott, D. S. & Menard, S. (1996). Delinquent friends and delinquent behaviour: Temporal and developmental patterns. In J. D. Hawkins (Ed.), *Delinquency and crime. Current theories* (pp. 28–67): Cambridge University Press.
- Eron, L. D. & Huesmann, L. R. (1987). Television as a source of maltreatment of children. *School Psychology Review*, 16, 195–202.
- Esbensen, F.-A. (2004). *Evaluating G.R.E.A.T.: A school-based gang prevention program* (Research for policy). Washington, DC: National Institute of Justice.
- Esbensen, F.-A. & Huizinga, D. (1993). Gangs, drugs, and delinquency in a survey of urban youth. *Criminology*, 31, 565–587.
- Esbensen, F.-A. & Osgood, D. W. (1997). *National evaluation of G.R.E.A.T.* (Research in brief). Washington, DC: National Institute of Justice.
- Esbensen, F.-A. & Osgood, D. W. (1999). Gang Resistance Education and Training (GREAT): Results from the national evaluation. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 36(2), 194–225.
- Farrington, D. P. (1986). Stepping stones to adult criminal careers. In J. Olweus, J. Block & M. Radke-Yarrow (Eds.), *Development of antisocial and prosocial behaviour* (pp. 359–384). San Diego, CA: Academic Press.
- Farrington, D. P. (1989). Early predictors of adolescent aggression and adult violence. *Violence and Victims*, 4, 79–100.
- Farrington, D. P. (1995). The development of offending and antisocial behaviour from childhood: Key findings from the Cambridge Study in delinquent development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36(6), 929–964.
- Farrington, D. P. (1996). The explanation and prevention of youthful offending. In J. D. Hawkins (Ed.), *Delinquency and crime. Current theories* (pp. 68–148). Cambridge: Cambridge University Press.
- Farrington, D. P., Gottfredson, D. C., Sherman, L. W. & Welsh, B. C. (2002). The Maryland Scientific Methods Scale. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh & D. L. MacKenzie (Eds.), *Evidence-based crime prevention* (pp. 13–21). London: Routledge.
- Farrington, D. P. & Welsh, B. C. (2002). Family-based crime prevention. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh & D. L. MacKenzie (Eds.), *Evidence-based crime prevention* (pp. 22–55). London: Routledge.
- Feldman, R. A. (1992). The St.Louis experiment: Effective treatment of antisocial youths in prosocial peer groups. In J. McCord & R. E. Tremblay (Eds.), *Preventing antisocial behaviour: Interventions from birth through adolescence* (pp. 233–252). New York: Guilford Press.
- Felner, R. D. & Adan, A. M. (1988). The School Transitional Environmental Project: An ecological intervention and evaluation. In R. H. Price, E. L. Cowen, R. P. Lorion & J. Ramos-McKay (Eds.), *14 ounces of prevention: A casebook for practitioners* (pp. 111–122). Washington, DC: American Psychological Association.
- Felner, R. D., Ginter, M. & Primavera, J. (1982). Primary prevention during school transitions: Social support and environmental structure. *American Journal of Community Psychology*, 10(3), 277–290.
- Fergusson, D. M. & Horwood, L. J. (1995). Early disruptive behaviour, IQ, and later school achievement and delinquent behaviour. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23, 183–199.
- Fergusson, D. M. & Horwood, L. J. (1999). Prospective childhood predictors of deviant peer affiliations in adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(4), 581–592.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J. & Lynskey, M. T. (1992). Family change, parental discord, and early offending. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 33, 1059–1075.
- Field, T. M., Widmayer, S. M., Stringer, S. & Ignatoff, E. (1980). Teenage, lower-class black mothers and their preterm infants: An intervention and developmental follow-up. *Child Development*, 51, 426–436.
- Finckenauer, J. O. (1982). *Scared Straight and the Panacea Phenomenon*. Englewoods Cliffs, New York: Prentice-Hall.
- Fischer, K. (2002). *Statistilised meetodid epidemioloogias. TÜ Tervishoiuinstituut. Loengukonspekt*. Retrieved January 3rd, 2005, from

- http://biomedicum.ut.ee/arth/avaleht/oppetoolid/epidemioloogia_ja_bi/statistilised_meetod/statmepi1-p.pdf
- Fitzgerald, M., Stevens, A. & Hale, C. (2004). *A review of the knowledge on juvenile violence: Trends, policies and responses in the EU member states*. Retrieved 30 August, 2005, from http://europa.eu.int/comm/justice_home/eucpn/docs/review_knowledge_juvenile_violence_en.pdf
- Fitzgerald, R. (2003). *An examination of sex differences in delinquency* (research paper). Ottawa, Ontario: Canadian Centre for Justice Statistics, Statistics Canada.
- Flynn, B. S., Worden, J. K., Secker-Walker, R. H., Badger, G. J., Geller, B. M. & Costanza, M. C. (1992). Prevention of cigarette smoking through mass media intervention and school programs. *American Journal of Public Health*, 82, 827–834.
- Fo, W. S. O. & O'Donnell, C. R. (1974). The buddy system: Relationship and contingency conditioning in a community intervention program for youth with nonprofessionals as behaviour change agents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 163–169.
- Fo, W. S. O. & O'Donnell, C. R. (1975). The buddy system: Effect of community intervention on delinquent offences. *Behaviour Therapy*, 6, 522–524.
- Foshee, V. A., Bauman, K. E., Arriaga, X. B., Helms, R. W., Koch, G. G. & Linder, G. F. (1998). An evaluation of Safe Dates, an adolescent dating violence prevention program. *American Journal of Public Health*, 88(1), 45–50.
- Foshee, V. A., Linder, G. F., Bauman, K. E., Langwick, S. A., Arriaga, X. B., Heath, J. L., McMahon, P. M. & Bangdiwala, S. (1996). The Safe Dates Project: Theoretical basis, evaluation design, and selected baseline findings. *American Journal of Preventive Medicine*, 12(5), 39–47.
- Frick, P. J., Cornell, A. H., Barry, C. T., Bodin, S. D. & Dane, H. E. (2003). Callous-unemotional traits and conduct problems in the prediction of conduct problem severity, aggression, and self-report delinquency. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31(4), 457–479.
- Fritsch, E. J., Caeti, T. J., Taylor, C. & Robert, W. (1999). Gang suppression through saturation patrol, aggressive curfew, and truancy enforcement: A quasi-experimental test of the Dallas anti-gang initiative. *Crime & Delinquency*, 45(1), 122–140.
- Garmezy, N. (1985). Stress-resistant children: The search for protective factors. In J. E. Stevenson (Ed.), *Research in developmental psychopathology* (pp. 213–233). Elmsford, NY: Pergamon.
- George, W. H., Crowe, L. C., Abwender, D. & Skinner, J. B. (1989). Effects of raising the drinking age to 21 years in New York State on self-reported consumption by college students. *Journal of Applied Social Psychology*, 19, 623–635.
- Gibbs, L. E. (1989). Quality of study rating form: An instrument for synthesizing evaluation studies. *Journal of Social Work Education*, 25(1), 55–66.
- Giordano, P. C. & Cernkovich, S. A. (1997). Gender and antisocial behaviour. In D. M. Stoff, J. Breiling & J. D. Maser (Eds.), *Handbook of antisocial behaviour* (pp. 496–510): John Wiley & Sons, Inc.
- Gold, M. & Mattick, H. W. (1974). *Experiments on the streets: The Chicago youth development project*. Ann Arbor, MI: Institute for Social Research.
- Goldstein, A. P. & Glick, B. (1994). *The prosocial gang: Implementing aggression replacement training*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Goodman, G. (1972). *Companionship therapy: Studies in structured intimacy*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Gordon, M. A. & Glaser, D. (1991). The use and effects of financial penalties in municipal courts. *Criminology*, 29(4), 651–676.
- Gorman-Smith, D. & Tolan, P. H. (1998). The role of exposure to community violence and developmental problems among inner-city youth. *Development and Psychopathology*, 10, 101–116.
- Gottfredson, D. C. (1986). An empirical test of school-based environmental and individual interventions to reduce the risk of delinquent behaviour. *Criminology*, 24(4), 705–731.
- Gottfredson, D. C. (1987). An evaluation of an organization development approach to reducing school disorder. *Evaluation Review*, 11(6), 739–763.
- Gottfredson, D. C. (1990). Changing school structures to benefit high-risk youths. In P. E. Leone (Ed.), *Understanding troubled and troubling youth* (pp. 246–271). Newbury Park, CA: Sage Publications.

- Gottfredson, D. C., Gottfredson, G. D. & Hybl, L. G. (1993). Managing adolescent behaviour: A multiyear, multischool study. *American Educational Research Journal*, 30(1), 179–215.
- Gottfredson, D. C., Wilson, D. B. & Najaka, S. S. (2002). School-based crime prevention. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh & D. L. MacKenzie (Eds.), *Evidence-based crime prevention* (pp. 56–164). London: Routledge.
- Gottfredson, G. D. (1987). Peer group interventions to reduce the risk of delinquent behaviour: A selective review and a new evaluation. *Criminology*, 25(3), 671–714.
- Greenberg, M. T., Kusche, C. & Mihalic, S. F. (1998). *Blueprints for Violence Prevention, Book ten: Promoting Alternative Thinking Strategies (PATHS)*. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence.
- Greenhalgh, T. (1997). How to read a paper: getting your bearings (deciding what the paper is about). *British Medical Journal*, 315(243–246).
- Griffin, P. (1999). Juvenile probation in the schools. *NCJJ in Focus*, 1(1), 1–10.
- Guyatt, G. H., Sackett, D. L., Sinclair, J. C., Hayward, R., Cook, D. J. & Cook, R. J. (1995). User's guides to the medical literature. IX. A method for grading health care recommendations. *JAMA*, 274(22), 1800–1804.
- Hahn, A. (1990). Extending the time of learning. In D. J. Besharov (Ed.), *America's disconnected youth: Toward a preventive strategy* (pp. 233–265). Washington, DC: Child Welfare League of America Press.
- Hahn, A., Leavitt, T. & Aaron, P. (1994). *Evaluation of the Quantum Opportunities Program (QOP): Did the program work?: A report on the post secondary outcomes and cost-effectiveness of the QOP*. Unpublished manuscript, Waltham, MA, Brandeis University.
- Hansen, W. B. & Graham, J. W. (1991). Preventing alcohol, marijuana, and cigarette use among adolescents: Peer pressure resistance training versus establishing conservative norms. *Preventive Medicine*, 20, 414–430.
- Hare, R. D. (1996). Psychopathy: A clinical construct whose time has come. *Criminal Justice and Behaviour*, 23, 25–54.
- Harrell, A. V., Cavanagh, S. E. & Sridharan, S. (1998). *Impact of the Children at Risk Program: Final report: Vol.2*. Washington, DC: The Urban Institute.
- Harrell, A. V., Cavanagh, S. E., Harmon, M. A., Koper, C. S. & Sridharan, S. (1997). *Impact of the Children At Risk Program: Comprehensive final report: Vol.1*. Washington, DC: The Urban Institute.
- Harrington, R. C., Cartwright-Hatton, S. & Stein, A. (2002). Annotation: Randomised trials. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(6), 695–704.
- Harris, G. T., Rice, M. E. & Quinsey, V. L. (1998). Appraisal and management of risk in sexual aggressors: Implications for criminal justice policy. *Psychology, Public Policy, and Law*, 4, 73–115.
- Hausman, A., Pierce, G. & Briggs, L. (1996). Evaluation of comprehensive violence prevention education: Effects on student behaviour. *Journal of Adolescent Health*, 19, 104–110.
- Hawkins, D. F., Laub, J. H., Lauritsen, J. L. & Cothorn, L. (2000). *Race, ethnicity, and serious and violent juvenile offending* (Juvenile Justice Bulletin). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Hawkins, J. D. (1999). Preventing crime and violence through Communities That Care. *European Journal on Crime Policy and Research*, 7, 443–458.
- Hawkins, J. D., Arthur, M. W. & Olson, J. J. (1997). Community interventions to reduce risks and enhance protection against antisocial behaviour. In D. M. Stoff, J. Breiling & J. D. Maser (Eds.), *Handbook of antisocial behaviour*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F. & Associates. (1992). *Communities That Care*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F. & Kent, L. A. (1991). Combining broadcast media and parent education to prevent teenage drug abuse. In L. Donohew, H. E. Sypher & W. J. Bukoski (Eds.), *Persuasive communication and drug abuse prevention* (pp. 283–342). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., Kosterman, R., Abbott, R. D. & Hill, K. G. (1999). Preventing adolescent health-risk behaviours by strengthening protection during childhood. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 153, 226–234.

- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., Morrison, D. M., O'Donnell, J., Abbott, R. D. & Day, L. E. (1992). The Seattle Social Development Project: Effects of the first four years on protective factors and problem behaviours. In J. McCord & R. E. Tremblay (Eds.), *Preventing antisocial behaviour: Interventions from birth through adolescence* (pp. 139–161). New York: Guilford.
- Hawkins, J. D., Herrenkohl, T., Farrington, D. P., Brewer, D., Catalano, R. F. & Harachi, T. W. (1999). A review of predictors of youth violence. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 106–146). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hawkins, J. D., Von Cleve, E. & Catalano, R. F. (1991). Reducing early childhood aggression: Results of a primary prevention program. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 30(2), 208–217.
- Henggeler, S. W. (1997). The development of effective drug abuse services for youth. In D. M. Fox & A. I. Leshner (Eds.), *Treating drug abusers effectively* (pp. 253–279). New York: Basil Blackwell.
- Henggeler, S. W., Clingempeel, W. G., Brondino, M. J. & Pickrel, S. G. (2002). Four-year follow-up of multisystemic therapy with substance-abusing and substance-dependent juvenile offenders. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 41(7), 868–874.
- Henggeler, S. W. & Lee, T. (2003). Multisystemic treatment of serious clinical problems. In A. E. Kazdin & J. R. Weisz (Eds.), *Evidence-based psychotherapies for children and adolescents* (pp. 301–322): The Guilford Press.
- Henggeler, S. W., Melton, G. B., Brondino, M. J., Scherer, D. G. & Hanley, J. H. (1997). Multisystemic therapy with violent and chronic juvenile offenders and their families: The role of treatment fidelity in successful dissemination. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65(5), 821–833.
- Henggeler, S. W., Melton, G. B. & Smith, L. A. (1992). Family preservation using multisystemic therapy: An effective alternative to incarcerating serious juvenile offenders. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60(6), 953–961.
- Henggeler, S. W., Melton, G. B., Smith, L. A., Schoenwald, S. K. & Hanley, J. H. (1993). Family preservation using multisystemic treatment: Long-term follow-up to a clinical trial with serious juvenile offenders. *Journal of Child and Family Studies*, 2, 283–292.
- Henggeler, S. W., Pickrel, S. G. & Brondino, M. J. (1999). Multisystemic treatment of substance abusing and dependent delinquents: Outcomes, treatment fidelity, and transportability. *Mental Health Services Research*, 1, 171–184.
- Henggeler, S. W., Pickrel, S. G., Brondino, M. J. & Couch, J. L. (1996). Eliminating (almost) treatment dropout of substance abusing or dependent delinquents through home-based multisystemic therapy. *American Journal of Psychiatry*, 153(3), 427–428.
- Henggeler, S. W., Rowland, M. D., Randall, J., Ward, D. W., Pickrel, S. G., Cunningham, P. B., Miller, S. L., Edwards, J., Zealberg, J. J., Hand, L. D. & Santos, A. B. (1999). Home-based multisystemic therapy as an alternative to the hospitalization of youths in psychiatric crisis: Clinical outcomes. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 1331–1339.
- Henggeler, S. W., Schoenwald, S. K., Borduin, C. M., Rowland, M. D. & Cunningham, P. B. (1998). *Multisystemic treatment of antisocial behaviour in children and adolescents*. New York: Guilford Press.
- Herrenkohl, T. I., Hawkins, D. J., Chung, I.-J., Hill, K. G. & Battin-Pearson, S. (2001). School and community risk factors and interventions. In R. Loeber & D. P. Farrington (eds.), *Child delinquents. Development, intervention, and service needs* (pp. 211–246). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hetherington, M. E. (1989). Coping with family transition: Winners, losers, and survivors. *Child Development*, 60, 1–14.
- Hetherington, M. E., Cox, M. & Cox, R. (1985). Long-term effects of divorce and remarriage on the adjustment of children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 24, 518–530.
- Hewitt, L. E. & Jenkins, R. L. (1946). *Fundamental patterns of maladjustment: The dynamics of their origins*. Springfield: State of Illinois.
- Hingson, R., Heeren, T., Howland, J. & Winter, M. (1983). Reduced BAC limits for young people: Impact on night fatal crashes. *Alcohol, Drugs and Driving*, 7(2), 117–127.

- Hinshaw, S. P. (1987). On the distinction between attentional deficits/hyperactivity and conduct problems/aggression in child psychopathology. *Psychological Bulletin*, *101*, 443–463.
- Hinshaw, S. P., Lahey, B. B. & Hart, E. L. (1993). Issues of taxonomy and comorbidity in the development of conduct disorder. *Development and Psychopathology*, *5*, 31–49.
- Hinshaw, S. P. & Zupan, B. A. (1997). Assessment of antisocial behaviour in children and adolescents. In D. M. Stoff, J. Breiling & J. D. Maser (Eds.), *Handbook of Antisocial Behaviour* (pp. 36–50). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Hirschi, T. (2004). *Causes of delinquency* (3rd ed.). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Hirschi, T. & Hindelang, M. J. (1977). Intelligence and delinquency: A revisionist review. *American Sociological Review*, *42*, 571–587.
- Holder, H. D. & Blose, J. O. (1987). Impact of changes in distilled spirits availability on apparent consumption: A time series analysis of liquor-by-the-drink. *British Journal of Addiction*, *82*, 623–631.
- Hollin, C. R. (1992). *Criminal behaviour: A psychological approach to explanation and prevention*. London: The Falmer Press.
- Howell, J. C. (1995). Gangs and youth violence. In J. C. Howell, B. Krisberg, J. D. Hawkins & J. J. Wilson (Eds.), *A sourcebook: Serious, violent, and chronic juvenile offenders* (pp. 261–274). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Howell, J. C. (1996). Juvenile transfer to the criminal justice system: State-of-the-art. *Law & Policy*, *18*, 17–60.
- Howell, J. C. (1998). *Youth gangs: An overview* (Juvenile Justice Bulletin). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Howell, J. C. (1999). Promising programs for youth gang violence prevention and intervention. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 284–312). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Howell, J. C. (2001). Juvenile justice programs and strategies. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Child delinquents: Development, intervention, and service needs* (pp. 305–321). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Howell, J. C. (2003). *Preventing and reducing juvenile delinquency: A comprehensive framework*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Howell, J. C. & Decker, S. H. (1999). *The youth gangs, drugs, and violence connection* (Juvenile Justice Bulletin). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Howell, J. C. & Hawkins, J. D. (1998). Prevention of youth violence. In M. Tonry & M. H. Moore (Eds.), *Crime and justice: A review of research: Vol.24. Youth violence* (pp. 263–315). Chicago: University of Chicago Press.
- IHDP (Infant Health and Development Program). (1990). Enhancing the outcomes of low-birth-weight, premature infants: A multi-site, randomized trial. *Journal of the American Medical Association*, *263*, 3035–3042.
- Ingoldsby, E. M. & Shaw, D. S. (2002). Neighborhood contextual factors and early-starting antisocial pathways. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *5*(1), 21–55.
- Jensen, G. J. & Eve, R. (1976). Sex differences in delinquency: An examination of popular sociological explanations. *Criminology*, *13*(4), 427–448.
- Johnson, C. A., Pentz, M. A., Weber, M. D., Dwyer, J. H., Baer, N., MacKinnon, D. P., Hansen, W. B. & Flay, B. R. (1990). Relative effectiveness of comprehensive community programming for drug abuse prevention with high-risk and low-risk adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *58*(4), 447–456.
- Johnson, D. L. & Breckenridge, J. N. (1982). The Houston Parent-Child Development Center and the primary prevention of behaviour problems in young children. *American Journal of Community Psychology*, *10*, 305–316.
- Johnson, D. L. & Walker, T. (1987). Primary prevention of behaviour problems in Mexican-American children. *American Journal of Community Psychology*, *15*, 375–385.
- Jones, M. B. & Offord, D. R. (1989). Reduction of anti-social behaviour in poor children by nonschool skill development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *30*, 737–750.
- Josi, D. & Sechrest, D. K. (1999). A pragmatic approach to parole aftercare: Evaluation of a community reintegration program for high-risk youthful offenders. *Justice Quarterly*, *16*, 51–80.

- Jung, R. S. & Jason, L. A. (1988). Firearm violence and the effects of gun control legislation. *American Journal of Community Psychology*, 16(515–524).
- Junger-Tas, J. (1997a). Ethnic minorities and criminal justice in the Netherlands. In M. Tonry (Ed.), *Crime and justice: A review of research* (Vol. 21). Chicago: University of Chicago Press.
- Junger-Tas, J. (1997b). The interethnic generalizability of social control theory: An empirical test. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 34(1), 79–112.
- Jüni, P., Witschi, A., Bloch, R. & Egger, M. (1999). The hazards of scoring the quality of clinical trials for meta-analysis. *JAMA*, 282(11), 1054–1060.
- Kazdin, A. E., Siegel, T. C. & Bass, D. (1992). Cognitive problem-solving skills training and parent management training in the treatment of antisocial behaviour in children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60, 733–747.
- Katner, D. R. (2002). A defense perspective of treatment programs for juvenile sex offenders. *Juvenile Correctional Mental Health Report*, 2(2), 17–30.
- Keenan, K., Loeber, R., Zhang, Q., Stouthamer-Loeber, M. & Van Kammen, W. B. (1995). The influence of deviant peers on the development of boys' disruptive and delinquent behaviour: A temporal analysis. *Development and Psychopathology*, 7, 715–726.
- Kellam, S. G., Rebok, G. W., Ialongo, N. & Mayer, L. S. (1994). The course and malleability of aggressive behaviour from early first grade into middle school: Results of a developmental epidemiologically-based preventive trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 259–282.
- Kempf-Leonard, K., Chesney-Lind, M. & Hawkins, D., F. (2001). Ethnicity and gender issues. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Child delinquents. Development, intervention, and service needs* (pp. 247–269). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Kennedy, D. M., Piehl, A. M. & Braga, A. A. (1996). Youth violence in Boston: Gun markets, serious youth offenders, and a use-reduction strategy. *Law and Contemporary Problems*, 59, 147–196.
- Kenney, D. J. & Watson, T. S. (1996). Reducing fear in the schools: Managing conflict through student problem solving. *Education and Urban Society*, 28(4), 436–455.
- Kitzman, H., Olds, D. L., Henderson, C. R., Hanks, C., Cole, R., Tatelbaum, R., McConnochie, K. M., Sidora, K., Luckey, D. W., Shaver, D., Engelhardt, K., James, D. & Barnard, K. (1997). Effects of prenatal and infancy home visitation by nurses on pregnancy outcomes, childhood injuries and repeated childbearing: A randomized controlled trial. *Journal of the American Medical Association*, 278, 644–652.
- Klein, M. (1968). *From association to guilt: The group guidance project in juvenile gang intervention*. Los Angeles, CA: University of Southern California.
- Klein, M. (1971). *Street gangs and street workers*. Englewood Cliffs, NY: Prentice-Hall.
- Klitenberg, B. A., Andersson, T., Magnusson, D. & Stattin, H. (1993). Hyperactive behaviour in childhood as related to subsequent alcohol problems and violent offending: A longitudinal study of male subjects. *Personality and Individual Differences*, 15(4), 381–388.
- Kolvin, I., Garside, R. F., Nicol, A. R., MacMillan, A., Welstenholme, F. & Leitch, I. M. (1981). *Help starts here: The maladjusted child in the ordinary school*. London: Tavistock.
- Kolvin, I., Miller, F. J. W., Fleeting, M. & Kolvin, P. A. (1988). Social and parenting factors affecting criminal-offence rates: Findings from the Newcastle Thousand Family Study (1947–1980). *British Journal of Psychiatry*, 152, 80–90.
- Krisberg, B. & Howell, J. C. (1999). The impact of the juvenile justice system and prospects for graduated sanctions in a comprehensive strategy. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 346–366). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Krug, E. G., Brener, N. D., Dahlberg, L. L., Ryan, G. W. & Powell, K. E. (1997). The impact of an elementary school-based violence prevention program on visits to the school nurse. *American Journal of Preventive Medicine*, 13(6), 459–463.
- L'Abbe, K. A., Detsky, A. S. & O'Rourke, K. (1987). Meta-analysis in clinical research. *Annals of Internal Medicine*, 107, 224–233.
- Lahey, B. B. & Loeber, R. (1997). Attention-deficit/hyperactivity disorder, oppositional defiant disorder, conduct disorder and adult antisocial behaviour: A life span perspective. In D. M. Stoff, J. Breiling & J. D. Maser (Eds.), *Handbook of antisocial behaviour* (pp. 51–59). New York: John Wiley and Sons, Inc.

- Lahey, B. B., Loeber, R., Burke, J., Rathouz, P. J. & McBurnett, K. (2002). Waxing and waning in concert: Dynamic comorbidity of conduct disorder with other disruptive and emotional problems over 7 years among clinic-referred boys. *Journal of Abnormal Psychology, 111*(4), 556–567.
- Lahey, B. B., Moffitt, T. E. & Caspi, A. (Eds.). (2003). *Causes of conduct disorder and juvenile delinquency*. New York: The Guilford Press.
- Lally, J. R., Mangione, P. L. & Honig, A. S. (1988). The Syracuse University Family Development Research Program: Long-range impact of and early intervention with low-income children and their families. In D. R. Powell (Ed.), *Parent education as early childhood intervention: Emerging directions in theory, research and practice* (pp. 79–104). Norwood, NJ: Ablex.
- Landenberger, N. A. & Lipsey, M. W. (2005). The positive effects of cognitive-behavioural programs for offenders: A meta-analysis of factors associated with effective treatment. *Journal of Experimental Criminology, 1*(4), 451–476.
- Larson, C. P. (1980). Efficacy of prenatal and postpartum home visits on child health and development. *Pediatrics, 66*, 191–197.
- Larzelere, R. E. & Patterson, G. R. (1990). Parental management: Mediator of the effect of socioeconomic status on early delinquency. *Criminology, 28*(2), 301–324.
- Lastekaitseeadus. (1992). *Riigi Teataja, 28*(370).
- Lattimore, C. B., Mihalic, S. F., Grotper, J. K. & Taggart, R. (1998). Quantum opportunities Program. In D. S. Elliott (Ed.), *Blueprints for Violence Prevention* (Vol. 4). Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence, Institute of Behavioural Science, University of Colorado.
- Lewis, R. V. (1983). Scared Straight – California style: Evaluation of the San Quentin Squires Program. *Criminal Justice and Behaviour, 10*(2), 209–226.
- Levy, D. & Sheflin, N. (1985). The demand for alcoholic beverages: An aggregate time-series analysis. *Journal of Public Policy and Marketing, 4*, 47–54.
- Lipsey, M. W. (1992). Juvenile delinquency treatment: A meta-analytic inquiry into the variability of effects. In T. D. Cook, H. Cooper, D. S. Cordray, H. Hartmann, L. V. Hedges, R. J. Light, T. A. Louis & F. Mosteller (Eds.), *Meta-analysis for explanation* (pp. 83–127). New York: Russell Sage Foundation.
- Lipsey, M. W. (1995). What do we learn from 400 research studies on the effectiveness of treatment with juvenile delinquents? In J. McGuire (Ed.), *What works: reducing reoffending: guidelines from research and practice* (pp. 63–78). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.
- Lipsey, M. W. (1999). Can rehabilitative programs reduce the recidivism of juvenile offenders? An inquiry into the effectiveness of practical programs. *Virginia Journal of Social Policy and the Law, 6*, 611–641.
- Lipsey, M. W., Chapman, G. L. & Landenberger, N. A. (2001). Cognitive-behavioural programs for offenders. In D. P. Farrington & B. C. Welsh (Eds.), *What works in preventing crime? Systematic reviews of experimental and quasi-experimental research* (Vol. 578, The Annals of The American Academy of Political Social Sciences, pp. 144–157). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Lipsey, M. W. & Derzon, J. H. (1999). Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 86–105). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Lipsey, M. W. & Wilson, D. B. (1999). Effective intervention for serious juvenile offenders: A synthesis of research. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 313–345). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Lipton, D., Pearson, F. S., Cleland, C. M. & Yee, D. (2002). The effectiveness of cognitive-behavioural treatment methods on recidivism. In J. McGuire (Ed.), *Offender rehabilitation and treatment: effective programmes and policies to reduce re-offending* (pp. 79–112). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.
- Liu, J. (2004). Childhood externalizing behaviour: Theory and implications. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 17*(3), 93–103.
- Loeber, R. (1990). Development and risk factors of juvenile antisocial behaviour and delinquency. *Clinical Psychology Review, 10*, 1–41.
- Loeber, R., Farrington, D. P., Stouthamer-Loeber, M. & Van Kammen, W. B. (1998a). *Antisocial behaviour and mental health problems*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

- Loeber, R., Farrington, D. P., Stouthamer-Loeber, M. & Van Kammen, W. B. (1998b). Multiple risk factors for multiproblem boys: Co-occurrence of delinquency, substance use, attention deficit, conduct problems, physical aggression, covert behaviour, depressed mood, and shy/withdrawn behaviour. In R. Jessor (Ed.), *New perspectives on adolescent risk behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Loeber, R. & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency. In M. Tonry & N. Morris (Eds.), *Crime and justice: and annual review of research* (Vol. 7, pp. 29–149). Chicago: University of Chicago Press.
- Loftin, C., McDowall, D., Wiersema, B. & Cottey, T. I. (1991). Effects of restrictive licencing of handguns on homicide and suicide in the District of Columbia. *New England Journal of Medicine*, 325, 1615–1620.
- Loney, B. R. & Lima, E. N. (2003). Classification and assessment. In C. A. Essau (Ed.), *Conduct and oppositional defiant disorders: Epidemiology, risk factors, and treatment* (pp. 3–31). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- LoSciuto, L., Rajala, A. K., Townsend, T. N. & Taylor, A. S. (1996). An outcome evaluation of Across Ages: An intergenerational mentoring approach to drug prevention. *Journal of Adolescent Research*, 11(1), 116–129.
- Lösel, F. (1995). The efficacy of correctional treatment: A review and synthesis of meta-evaluations. In J. McGuire (Ed.), *What works: reducing reoffending: guidelines from research and practice* (pp. 79–111). Chichester: John Wiley and Sons Ltd.
- Lösel, F. & Schmucker, M. (2005). The effectiveness of treatment for sexual offenders: A comprehensive meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology*, 1(1), 117–146.
- Lynam, D. R., Moffitt, T. E. & Stouthamer-Loeber, M. (1993). Explaining the relation between IQ and delinquency: Class, race, test motivation, school failure, or self-control? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 102, 187–196.
- Macdonald, G. (2003). Systematic-reviews and meta-analysis. In M. Davies (Ed.), *The Blackwell Encyclopaedia of Social Work* (pp. 341–342). London: Blackwell Publishing Ltd.
- MacKenzie, D. L. (2002). Reducing the criminal activities of known offenders and delinquents: Crime prevention in the courts and corrections. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh & D. L. MacKenzie (Eds.), *Evidence-based crime prevention* (pp. 330–404). London: Routledge.
- MacKenzie, D. L., Wilson, D. B. & Kider, S. B. (2001). Effects of correctional boot camps on offending. In D. P. Farrington & B. C. Welsh (Eds.), *What works in preventing crime? Systematic reviews of experimental and quasi-experimental research* (Vol. 578, The Annals of The American Academy of Political Social Sciences, pp. 126–143). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- MacKinnon, D. P., Johnson, C. A., Pentz, M. A., Dwyer, J. H., Hansen, W. B., Flay, B. R. & Wang, E. Y. (1991). Mediating mechanisms in a school-based drug prevention program: First-year effects of the Midwestern Prevention Project. *Health Psychology*, 10(3), 164–172.
- Maguin, E., Hawkins, J. D., Catalano, R. F., Hill, K. G., Abbott, R. D. & Herrenkohl, T. (1995). *Risk factors measured at three ages for violence at age 17–18*. Paper presented at the American Society for Criminology, Boston.
- Maguin, E. & Loeber, R. (1996). Academic performance and delinquency. In M. Tonry (Ed.), *Crime and justice: A review of research* (Vol. 20, pp. 145–264). Chicago: University of Chicago Press.
- Males, M. A. & Macallair, D. (1998). *The impact of juvenile curfew laws in California*. San Fransisco, CA: Justice Policy Institute, Center on Juvenile and Criminal Justice.
- Malvin, J. H., Moskowitz, J. M., Schaeffer, G. A. & Schaps, E. (1984). Teacher training in affective education for the primary prevention of adolescent drug abuse. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 10(2), 223–235.
- McArthur, A. V. (1974). *Coming out cold: Community reentry from a state reformatory*. Lexington, MA: Lexington.
- McCarton, C. M., Brooks-Gunn, J., Wallace, I. F., Bauer, C. R., Bennett, F. C., Bernbaum, J. C., Broyles, R. S., Casey, P. H., McCormick, M. C., Scott, D. T., Tyson, J., Tonascia, J. & Meinert, C. L. (1997). Results at age 8 years of early intervention for low-birth-weight premature infants: The Infant Health Development Program. *Journal of the American Medical Association*, 277, 126–132.
- McCord, J. (1978). A thirty-year follow-up of treatment effects. *American Psychologist*, 33, 284–289.

- McDowall, D., Lizotte, A. J. & Wiersema, B. (1991). General deterrence through civilian gun ownership: An evaluation of the quasi-experimental evidence. *Criminology*, 29, 541–559.
- McDowall, D., Loftin, C. & Wiersema, B. (2000). The impact of youth curfew laws on juvenile crime rates. *Crime & Delinquency*, 46, 76–91.
- McGill, D. E., Mihalic, S. F. & Grotmeter, J. K. (1998). *Blueprints for Violence Prevention, Book two: Big Brothers Big Sisters of America*. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence.
- McPartland, J. M. & Nettles, S. M. (1991). Using community adults as advocates or mentors for at-risk middle school students: A two-year evaluation of Project RAISE. *American Journal of Education*, 99, 568–586.
- Mihalic, S., Fagan, A., Irwin, K., Ballard, D. & Elliott, D. (2002). *Blueprints for violence prevention replication: Factors for implementation success*. Boulder: Center for the Study and Prevention of Violence, Institute of Behavioural Science, University of Colorado at Boulder.
- Mihalic, S., Irwin, K., Elliott, D., Fagan, A. & Hansen, D. (2001). *Blueprints for violence prevention* (Juvenile Justice Bulletin). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Miller, W. B. (1962). The impact of a "total-community" delinquency control project. *Social Problems*, 10, 168–191.
- Moberg, D. P. & Piper, D. L. (1990). An outcome evaluation of Project Model Health: A middle school health promotion program. *Health Education Quarterly*, 17(1), 37–51.
- Moffitt, T. E. (1990). Juvenile delinquency and attention deficit disorder: Boys' developmental trajectories from age 3 to age 15. *Child Development*, 61(3), 893–910.
- Moffitt, T. E. (1993). The neuropsychology of conduct disorder. *Development and Psychopathology*, 5, 135–151.
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M. & Silva, P. A. (2001). *Sex differences in antisocial behaviour. Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin longitudinal study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moher, D., Jadad, A. R., Nichol, G., Penman, M., Tugwell, P. & Walsh, S. (1995). Assessing the quality of randomized controlled trials: An annotated bibliography of scales and checklists. *Controlled Clinical Trials*, 16(1), 62–73.
- Montgomery, P. (2003). The critical appraisal of systematic reviews and meta-analyses. On *Power Point Presentation*. University of Oxford: Department of Social Policy and Social Work.
- Moskowitz, J. M., Schaps, E. & Malvin, J. H. (1982). Process and outcome evaluation in primary prevention: The Magic Circle Program. *Evaluation Review*, 6(6), 775–788.
- Moskowitz, J. M., Schaps, E., Schaeffer, G. A. & Malvin, J. H. (1984). Evaluation of a substance abuse prevention program for junior high school students. *The International Journal of the Addictions*, 19(4), 419–430.
- Myers, M. G., Stewart, D. G. & Brown, S. A. (1998). Progression from conduct disorder to antisocial personality disorder following treatment for adolescent substance abuse. *American Journal of Psychiatry*, 155(4), 479–485.
- Nagin, D. & Tremblay, R. E. (1999). Trajectories of boys' physical aggression, opposition, and hyperactivity on the path to physically violent and nonviolent juvenile delinquency. *Child Development*, 70(5), 1181–1196.
- Nagin, D. S., Farrington, D. P. & Moffitt, T. E. (1995). Life-course trajectories of different types of offenders. *Criminology*, 33(1), 111–139.
- Newson, J., Newson, E. & Adams, M. (1993). The social origins of delinquency. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 3, 19–29.
- Oberwittler, D. (2004). A multilevel analysis of neighbourhood contextual effects on serious juvenile offending. *European Journal of Criminology*, 1(2), 201–235.
- O'Carroll, P. W., Loftin, C., Waller, J. B., McDowall, D., Bukoff, A., Scott, R. O., Mercy, J. A. & Wiersema, B. (1991). Preventing homicide: An evaluation of the efficacy of a Detroit gun ordinance. *American Journal of Public Health*, 81, 576–581.
- Olds, D. L., Eckenrode, J., Henderson, C. R., Kitzman, H., Powers, J., Cole, R., Sidora, K., Morris, P., Pettitt, L. M. & Luckey, D. (1997). Long-term effects of home visitation on maternal life course and child abuse and neglect: Fifteen-year follow-up of a randomized controlled trial. *Journal of the American Medical Association*, 278, 637–643.

- Olds, D. L., Henderson, C. R., Chamberlin, R. & Tatelbaum, R. (1986). Preventing child abuse and neglect: A randomized trial of nurse home visitation. *Pediatrics*, 78, 65–78.
- Olds, D. L., Henderson, C. R., Cole, R., Eckenrode, J., Kitzman, H., Luckey, D., Pettitt, L. M., Sidora, K., Morris, P. & Powers, J. (1998). Long-term effects of nurse home visitation on children's criminal and antisocial behaviour: 15-year follow-up of a randomized controlled trial. *Journal of the American Medical Association*, 280, 1238–1244.
- Olds, D. L., Henderson, C. R., Phelps, C., Kitzman, H. & Hanks, C. (1993). Effects of prenatal and infancy nurse home visitation on government spending. *Medical Care*, 31, 155–174.
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based intervention program. In D. J. Pepler & K. H. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 411–418). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Olweus, D. (1992). Bullying among schoolchildren: Intervention and prevention. In R. D. Peters, R. J. McMahon & V. L. Quinsey (Eds.), *Aggression and violence throughout the life span* (pp. 100–125). Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Olweus, D. & Alsaker, F. D. (1991). Assessing change in cohort longitudinal study with hierarchical data. In D. Magnusson, L. R. Bergman, G. Rudinger & B. Torestad (Eds.), *Problems and methods in longitudinal research: Stability and change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Olweus, D., Limber, S. & Mihalic, S. F. (1999). *Blueprints for Violence Prevention, Book nine: Bullying Prevention Program*. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence.
- O'Malley, P. M. & Wagenaar, A. C. (1991). Effects of minimum drinking age laws on alcohol use, related behaviours and traffic crash involvement among American Youth: 1976–1987. *Journal of Studies on Alcohol*, 52, 478–491.
- Orchowski, S. & Taylor, K. (1981). *The Insiders Juvenile Crime Prevention Program*. Richmond: Virginia Department of Corrections.
- Ornstein, A. C. & Levine, D. U. (2000). *Foundations of education* (7th ed.). Boston: Houghton Mifflin.
- Ouston, J. (1984). Delinquency, family background, and educational attainment. *British Journal of Criminology*, 24, 2–26.
- Oxman, A. D. (1993). Meta-statistics: Help or hindrance? *ACP Journal Club*, 118, 1–13.
- Oxman, A. D. & Guyatt, G. H. (1993). The science of reviewing research. *Annals of the New York Academy of Science*, 703, 125–133.
- Patterson, G. R. (1984). Siblings: Fellow travelers in coercive family process. In R. Blanchard & D. Blanchard (Eds.), *Advances in the study of aggression* (Vol. 1, pp. 174–215). San Diego, CA: Academic Press.
- Patterson, G. R. (1986). The contribution of siblings to training for fighting: A microsocial analysis. In D. Olweus, J. Block & M. Radke-Yarrow (Eds.), *Development of antisocial behaviour and prosocial behaviour* (pp. 235–261). San Diego, CA: Academic Press.
- Patterson, G. R., Capaldi, D. & Bank, L. (1991). An early starter model for predicting delinquency. In D. Pepler & R. K. Rubin (Eds.), *Development and treatment of childhood aggression* (pp. 139–168). Hillsdale, NY: Lawrence Erlbaum Associates.
- Peeples, F. & Loeber, R. (1994). Do individual factors and neighborhood context explain ethnic differences in juvenile delinquency? *Journal of Quantitative Criminology*, 10, 142–157.
- Peiser, N. C. & Heaven, P. C. (1996). Family influences on self-reported delinquency among high school students. *Journal of Adolescence*, 19, 557–568.
- Pentz, M. A., Brannon, B. R., Charlin, V. L., Barrett, E. J., MacKinnon, D. P. & Flay, B. R. (1989). The power of policy: The relationship of smoking policy to adolescent smoking. *American Journal of Public Health*, 79, 857–862.
- Pentz, M. A., Dwyer, J. H., MacKinnon, D. P., Flay, B. R., Hansen, W. B., Wang, E. Y. I. & Johnson, C. A. (1989). A multicomunity trial for primary prevention of adolescent drug abuse: Effects on drug use prevalence. *Journal of the American Medical Association*, 261(22), 3259–3266.
- Pentz, M. A., MacKinnon, D. P., Flay, B. R., Hansen, W. B., Johnson, C. A. & Dwyer, J. H. (1989). Primary prevention of chronic diseases in adolescence: Effects of the Midwestern Prevention Project on tobacco use. *American Journal of Epidemiology*, 130(4), 713–724.
- Pentz, M. A., Mihalic, S. F. & Grotzinger, J. K. (1998). *Blueprints for Violence Prevention: Book one: The Midwestern Prevention Project*. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence.

- Pentz, M. A., Trebow, E. A., Hansen, W. B., MacKinnon, D. P., Dwyer, J. H., Johnson, C. A., Flay, B. R., Daniels, S. & Cormack, C. (1990). Effects of program implementation on adolescent drug use behaviour: The Midwestern Prevention Project (MPP). *Evaluation Review*, 14(3), 264–289.
- Pepler, D. J., King, G., Craig, W., Byrd, B. & Bream, L. (1995). The development and evaluation of a multisystem social skills group training for aggressive children. *Child and Youth Care Forum*, 24, 297–313.
- Perry, C. L., Kelder, S. H., Murray, D. M. & Klepp, K.-I. (1992). Communitywide smoking prevention: Long-term outcomes of the Minnesota Heart Health Program and Class of 1989 study. *American Journal of Public Health*, 82, 1210–1216.
- Perry, C. L., Williams, C. L., Forster, J. L., Wolfson, M., Wagenaar, A. C., Finnegan, J. R., McGovern, P. G., Veblen-Mortenson, S., Komro, K. A. & Anstine, P. S. (1993). Background, conceptualization and design of a community-wide research program on adolescent alcohol use: Project Northland. *Health Education Research*, 8, 125–136.
- Perry, C. L., Williams, C. L., Komro, K. A., Veblen-Mortenson, S., Stigler, M. H., Munson, K. A., Farbaksh, K., Jones, R. M. & Forster, J. L. (2002). Project Northland: Long-term outcomes of community action to reduce adolescent alcohol use. *Health Education Research*, 17(1), 117–132.
- Perry, C. L., Williams, C. L., Veblen-Mortenson, S., Toomey, T. L., Komro, K. A., Anstine, P. S., McGovern, P. G., Finnegan, J. R., Forster, J. L., Wagenaar, A. C. & Wolfson, M. (1996). Project Northland: Outcomes of a communitywide alcohol use prevention program during early adolescence. *American Journal of Public Health*, 86(7), 956–965.
- Quay, H. C. (1964). Dimensions of personality in delinquent boys as inferred from the factor analysis of case history data. *Child Development*, 35, 479–484.
- Quay, H. C. (1993). The psychobiology of undersocialized aggressive conduct disorder: A theoretical perspective. *Development and Psychopathology*, 5, 165–180.
- Quay, H. C. (Ed.). (1987). *Handbook of juvenile delinquency*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Rae-Grant, N., Thomas, B. H., Offord, D. R. & Boyle, M. H. (1989). Risk, protective factors, and the prevalence of behavioural and emotional disorders in children and adolescents. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 28, 262–268.
- Reid, J. B., Eddy, J. M., Fetrow, R. A. & Stoolmiller, M. (1999a). Description and immediate impact of a preventive intervention for conduct problems. *American Journal of Community Psychology*, 27, 483–517.
- Reid, J. B., Eddy, J. M., Fetrow, R. A. & Stoolmiller, M. (1999b). Description and immediate impacts of a preventive intervention for conduct problems. *American Journal of Community Psychology*, 27(4), 483–517.
- Reiss, A. J. & Farrington, D. P. (1991). Advancing knowledge about co-offending: Results from a prospective longitudinal survey of London males. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 82, 360–395.
- Renzema, M. & Mayo-Wilson, E. (2005). Can electronic monitoring reduce crime for moderate to high-risk offenders? *Journal of Experimental Criminology*, 1(2), 215–237.
- Rosenbaum, D. P., Flewelling, R. L., Bailey, S. L., Ringwalt, C. L. & Wilkinson, D. L. (1994). Cops in the classroom: A longitudinal evaluation of Drug Abuse Resistance Education (DARE). *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 31, 3–31.
- Rosenbaum, D. P. & Hanson, G. S. (1998). Assessing the effects of school-based drug education: A six-year multilevel analysis of Project D.A.R.E. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35, 381–412.
- Rutter, M. (1979). Protective factors in children's responses to stress and disadvantage. In M. W. Kent & E. Rolf (Eds.), *Primary prevention of psychopathology: Vol.3. Social competence in children* (pp. 49–74). Hanover, NH: University Press of New England.
- Rutter, M., Giller, H. & Hagell, A. (1998). *Antisocial behaviour by young people*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rutter, M., Maughan, B., Mortimore, P., Ouston, J. & Smith, A. (1979). *Fifteen thousand hours: Secondary schools and their effects on children*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rychetnik, L., Frommer, M., Hawe, P. & Shiell, A. (2002). Criteria for evaluating evidence on public health interventions. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 56, 119–127.

- Sackett, D. L., Rosenberg, W. M., Straus, S. E., Gray, J. A., Haynes, R. B. & Richardson, W. S. (2000). *Evidence-Based Medicine: How to Practice and Teach EBM* (2nd ed.). London: Churchill-Livingstone.
- Sackett, D. L., Rosenberg, W. M. C., Muir Gray, J. A., Haynes, R. B. & Richardson, W. S. (1996). Evidence-based medicine: what it is and what it isn't. *British Medical Journal*, *312*, 71–72.
- Sacks, H. S., Berrier, J., Reitman, D., Ancona-Berk, V. A. & Chalmers, T. C. (1987). Meta-analyses of randomized controlled trials. *The New England Journal of Medicine*, *316*, 450–455.
- Saffer, H. & Grossman, M. (1987). Beer taxes, the legal drinking age, and youth moto vehicle fatalities. *Journal of Legal Studies*, *16*, 351–374.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sampson, R. J. & Lauritsen, J. L. (1994). Violent victimization and offending: Individual-, situational-, and community-level risk factors. In A. J. Reiss & J. A. Roth (Eds.), *Understanding and preventing violence: Vol. 3 Social influence* (pp. 1–115). Washington, DC: National Academy Press.
- Sampson, R. J., Raudenbush, S. W. & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, *277*, 919–924.
- Schaps, E., Moskowitz, J. M., Condon, J. W. & Malvin, J. (1984). A process and outcome evaluation of an affective teacher training primary prevention program. *Journal of Alcohol and Drug Education*, *29*, 35–64.
- Schilling, R. & McAlister, A. (1990). Preventing drug use in adolescents through media intervention. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *58*, 416–424.
- Schinke, S. P., Orlandi, M. A. & Cole, K. C. (1992). Boys and Girls Clubs in public housing developments: Prevention services for youth at risk. *Journal of Community Psychology, OSAP Special Issue*, 118–128.
- Schneider, A. L. (1990a). *Deterrence and juvenile crime: Results from a national policy experiment*. New York: Spinger-Verlag.
- Schneider, A. L. (1990b). Specific deterrence, rational choice, and decision heuristics: Applications in juvenile justice. *Social Science Quarterly*, *71*, 585–601.
- Schoenwald, S. K., Ward, D. M., Henggeler, S. W., Pickrel, S. G. & Patel, H. (1996). Multisystemic therapy treatment of substance abusing or dependent adolescent offenders: Costs of reducing incarceration, inpatient and residential placement. *Journal of Child and Family Studies*, *5*, 431–444.
- Scholte, E. M. (1999). Factors predicting continued violence into young adulthood. *Journal of Adolescence*, *22*, 3–20.
- Schweinhart, L. J. (2005). *The High/Scope Perry Preschool Study through age 40: Summary, conclusions, and frequently asked questions*. Retrieved December 5th, 2005, from www.highscope.org/Research/PerryProject/PerryAge40SumWeb.pdf
- Schweinhart, L. J., Barnes, H. V. & Weikart, D. P. (1993). *Significant benefits: The High/Scope Perry preschool study through age 27*. Ypsilanti, MI: High/Scope Press.
- Schweinhart, L. J. & Weikart, D. P. (1980). *Young children grow up: The effects of the Perry preschool program on youths through age 15*. Ypsilanti, MI: High/Scope Press.
- Shaw, D. S., Bell, R. Q. & Gilliom, M. (2000). A truly early starter model of antisocial behaviour revisited. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *3*, 155–172.
- Sheridan, J. T., Baker, S. B. & de Lissovoy, V. (1984). Structured group counseling and explicit bibliotherapy as in-school strategies for preventing problems in youth of changing families. *The School Counselor*, *32*, 134–141.
- Sherman, L. W., Farrington, D. P., Welsh, B. C. & MacKenzie, D. L. (2002). Preventing crime. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh & D. L. MacKenzie (Eds.), *Evidence-based crime prevention* (pp. 1–12). London: Routledge.
- Sherman, L. W., Gottfredson, D. C., MacKenzie, D. L., Eck, J. E., Reuter, P. & Bushway, S. D. (1997). *Preventing crime: What works, what doesn't, what's promising*. Washington, DC: US Department of Justice, National Institute of Justice.
- Shure, M. B. (1997). Interpersonal cognitive problem solving: Primary prevention of early high-risk behaviours in the preschool and primary years. In G. Albee & T. Gullotta (Eds.), *Primary prevention works* (pp. 167–188). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Shure, M. B. & Spivack, G. (1980). Interpersonal problem solving as a mediator of behavioural adjustment in preschool and kindergarten children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 1, 29–44.
- Shure, M. B. & Spivack, G. (1982). Interpersonal problem solving in young children: A cognitive approach to prevention. *American Journal of Community Psychology*, 10(3), 341–355.
- Siegel, L. J., Welsh, B. C. & Senna, J. J. (2003). *Juvenile delinquency: Theory, practice, and law*. (8th ed.). Toronto, Ontario: Wadsworth/Thomson Learning, Inc.
- Sloan, J. H., Kellerman, A. I., Reay, D. T., Ferris, J. A., Koepsell, T., Rivara, F. P., Rice, C., Gray, L. & Lo-Gerfo, J. (1988). Handgun regulations, crime, assaults, and homicide: A tale of two cities. *New England Journal of Medicine*, 319, 1256–1262.
- Sorsdahl, S. N. & Sanche, R. P. (1985). The effects of classroom meeting on self-concept and behaviour. *Elementary School Guidance and Counseling*, 20, 49–56.
- Sortore, S. (2004). *Predicting juvenile delinquency using socioeconomic and family status variables*. Retrieved June, 22, 2005, from <http://web.sbu.edu/psychology/lavin/Shayna.htm>
- Spaccarelli, S., Cotler, S. & Penman, D. (1992). Problem-solving skills training as a supplement to behavioural parent-training. *Cognitive Therapy and Research*, 16, 1–18.
- Spergel, I., Curry, D., Chance, R., Kane, C., Ross, R., Alexander, A., Simmons, E. & Oh, S. (1994). *Gang suppression and intervention: Problem and response* (Research summary). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Spergel, I., Grossman, S. F., Wa, K. M., Choi, S. & Jacob, A. (1999). *Evaluation of the Little Village gang violence reduction project: The first three years*. Chicago, IL: Illinois Criminal Justice Information Authority.
- Spergel, I. & Wa, K. M. (2000). *Outcomes of the Gang Violence Reduction Project*. Chicago, IL: Illinois Criminal Justice Information Authority.
- Spergel, I. A. (1986). The violent gang problem in Chicago: A local community approach. *Social Services Review*, 60, 94–129.
- Spergel, I. A. & Grossman, S. F. (1997). The Little Village Project: A community approach to the gang problem. *Social Work*, 42, 456–470.
- Stevens, M. M., Freeman, D. H. J., Mott, L. & Youells, F. (1996). Three-year results of prevention programs on marijuana use: The New Hampshire Study. *Journal of Drug Education*, 26(3), 257–273.
- Stone, W. L., Bendell, R. D. & Field, T. M. (1988). The impact of socioeconomic status on teenage mothers and children who received early intervention. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 9, 391–408.
- Strayhorn, J. M. & Weidman, C. S. (1991). Follow-up one year after parent-child interaction training: Effects on behaviour of preschool children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 30, 138–143.
- Thacker, S. B. (1988). Meta-analysis: a quantitative approach to research integration. *JAMA*, 259(11), 1685–1689.
- Thompson, D. W. & Jason, L. A. (1988). Street gangs and preventive interventions. *Criminal Justice and Behaviour*, 15, 323–333.
- Thornberry, T. P. (1996). Empirical support for interactional theory: A review of the literature. In J. D. Hawkins (Ed.), *Delinquency and crime. Current theories* (pp. 198–235): Cambridge University Press.
- Thornberry, T. P. (1998). Membership in youth gangs and involvement in serious and violent offending. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 147–166). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Thornberry, T. P. & Burch II, J. H. (1997). *Gang members and delinquent behaviour* (Juvenile Justice Bulletin). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Thornberry, T. P., Huizinga, D. & Loeber, R. (1995). The prevention of serious delinquency and violence: Implications from the program of research on the causes and correlates of delinquency. In J. C. Howell, B. Krisberg, J. D. Hawkins & J. J. Wilson (Eds.), *A Sourcebook: Serious, violent, and chronic juvenile offenders* (pp. 213–237). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Thornberry, T. P., Smith, C. A., Rivera, C., Huizinga, D. & Stouthamer-Loeber, M. (1999). *Family disruption and delinquency* (Juvenile Justice Bulletin). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Thrasher, F. M. (1936). The Boys' Club and juvenile delinquency. *American Journal of Sociology*, *41*, 66–80.
- Thurman, Q. C., Giacomazzi, A. L., Reisig, M. D. & Mueller, D. G. (1996). Community-based gang prevention and intervention: An evaluation of the neutral zone. *Crime & Delinquency*, *42*(2), 279–295.
- Tierney, J. P. & Grossman, J. B. (1995). *Making a difference: An impact study of Big Brothers/Big Sisters*. Philadelphia, PA: Public/Private Ventures.
- Tolan, P. H. (1988). Socioeconomic, family, and social stress correlates of adolescent antisocial and delinquent behaviour. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *16*, 317–331.
- Tonry, M. (1995). *Malign neglect – race, crime, and punishment in America*. Oxford: Oxford University Press.
- Torres, D. (1981). *Gang violence reduction project: Fourth evaluation report*. Sacramento, CA: California Youth Authority.
- Tremblay, R. E. & LeMarquand, D. (2001). Individual risk and protective factors. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Child delinquents. Development, intervention, and service needs* (pp. 137–166). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Tremblay, R. E., Masse, B., Perron, D., Le Blanc, M., Schwartzman, A. E. & Ledingham, J. E. (1992). Early disruptive behaviour, poor school achievement, delinquent behaviour, and delinquent personality: Longitudinal analyses. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *60*, 64–72.
- Tremblay, R. E., Masse, L. C., Pagani, L. & Vitaro, F. (1996). From childhood physical aggression to adolescent maladjustment: The Montreal Prevention Experiment. In R. D. Peters & R. J. McMahon (Eds.), *Preventing childhood disorders, substance abuse, and delinquency*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Tremblay, R. E., McCord, J., Bioleau, H., Charlebois, P., Gagnon, C., LeBlanc, M. & Larivee, S. (1991). Can disruptive boys be helped to become competent? *Psychiatry*, *54*, 149–161.
- Tremblay, R. E., Pagani-Kurtz, L., Masse, L. C., Vitaro, F. & Phil, R. O. (1995). A bimodal preventive intervention for disruptive kindergarten boys: Its impact through mid-adolescence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *63*, 560–568.
- Tremblay, R. E., Pihl, R. O., Vitaro, F. & Dobkin, P. L. (1994). Predicting early onset of male antisocial behaviour from preschool behaviour. *Archives of General Psychiatry*, *51*, 732–739.
- Tremblay, R. E., Vitaro, F., Bertrand, L., Le Blanc, M., Beauchesne, H., Boileau, H. & David, L. (1992). Parent and child training to prevent early onset of delinquency: The Montreal Longitudinal-Experimental Study. In J. McCord & R. E. Tremblay (Eds.), *Preventing antisocial behaviour: Interventions from birth through adolescence* (pp. 117–138). New York: Guilford.
- Trice, A. D., Parker, F. C. & Safer, D. J. (1982). A comparison of senior high school interventions for disruptive students. In D. J. Safer (Ed.), *School programs for disruptive adolescents* (pp. 333–340). Baltimore, MD: University Park Press.
- Tucker, J. S., Ellickson, P. L. & Klein, D. J. (2002). Five-year prospective study of risk factors for daily smoking in adolescence among early nonsmokers and experimenters. *Journal of Applied Social Psychology*, *32*(8), 1588–1603.
- Turner, S. & Petersilia, J. (1996). Work release in Washington: Effects on recidivism and corrections costs. *Prison Journal*, *76*(2), 138–164.
- Wagenaar, A. C. & Holder, H. D. (1991). A change from public to private sale of wine: Results from natural experiments in Iowa and West Virginia. *Journal of Studies on Alcohol*, *52*, 162–173.
- Warr, M. (1996). Organization and instigation in delinquent groups. *Criminology*, *34*, 11–37.
- Vartiainen, E., Pallonen, U., McAlister, A. & Puska, P. (1990). Eight-year-follow-up results of an adolescent smoking prevention program: The North Karelia Youth Project. *American Journal of Public Health*, *80*, 78–79.
- Wasserman, G. A. & Miller, L. S. (1999). The prevention of serious and violent juvenile offending. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 197–247). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Wasserman, G. A. & Seracini, A. M. (2001). Family risk factors and interventions. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Child delinquents. Development, intervention, and service needs* (pp. 165–190). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Webster-Stratton, C. (1994). Advancing videotape Parent Training: A comparison study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 62*(3), 583–593.
- Webster-Stratton, C. (1998). Preventing conduct problems in Head Start children: Strengthening parenting competencies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 66*, 715–730.
- Webster-Stratton, C. & Hammond, M. (1997). Treating children with early-onset conduct problems: A comparison of child and parent training interventions. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 65*(1), 93–109.
- Webster-Stratton, C., Kolpacoff, M. & Hollinsworth, T. (1988). Self-administered videotape therapy for families with conduct-problem children: Comparison with two cost-effective treatments and a control group. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 56*, 558–566.
- Webster-Stratton, C., Mihalic, S., Fagan, A., Arnold, D., Taylor, T. & Tingley, C. (2001). *Blueprints for Violence Prevention, Book Eleven: The Incredible Years: Parent, Teacher and Child Training Series*. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence.
- Webster-Stratton, C. & Reid, M. J. (2004). Strengthening social and emotional competence in young children—The foundation for Early School Readiness and Success Incredible Years Classroom Social Skills and Problem-Solving Curriculum. *Infants and Young Children, 17*(2), 96–113.
- Webster-Stratton, C., Reid, M. J. & Hammond, M. (2001). Preventing conduct problems, promoting social competence: A parent and teacher training partnership in Head Start. *Journal of Clinical Child Psychology, 30*(3), 283–302.
- Webster-Stratton, C., Reid, M. J. & Nazli, B. (2003). The role of mental health factors and program engagement in the effectiveness of a preventive parenting program for Head Start mothers. *Child Development, 74*(5), 1433–1453.
- Weinstein, R. S., Soule, C. R., Collins, F., Cone, J., Mehlhorn, M. & Simontacchi, K. (1991). Expectations and high school change: Teacher-researcher collaboration to prevent school failure. *American Journal of Community Psychology, 19*(3), 333–363.
- Weisburd, D., Lum, C. M. & Petrosino, A. (2001). Does research design affect study outcomes in criminal justice? In D. P. Farrington & B. C. Welsh (Eds.), *What works in preventing crime? Systematic reviews of experimental and quasi-experimental research* (Vol. 578, The Annals of The American Academy of Political Social Sciences, pp. 50–70). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Welsh, B. C. & Farrington, D. P. (2001). Toward an evidence-based approach to preventing crime. In D. P. Farrington & B. C. Welsh (Eds.), *What works in preventing crime? Systematic reviews of experimental and quasi-experimental research* (Vol. 578, The Annals of The American Academy of Political Social Sciences, pp. 14–34). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Welsh, B. C. & Hoshi, A. (2002). Communities and crime prevention. In L. W. Sherman, D. P. Farrington, B. C. Welsh & D. L. MacKenzie (Eds.), *Evidence-based crime prevention* (pp. 165–197). London: Routledge.
- Werch, C. E., Anzalone, D. M., Brokiewicz, L. M., Felker, J., Carlson, J. M. & Castellon-Vogel, E. A. (1996). An intervention for preventing alcohol use among inner-city middle school students. *Archives of Family Medicine, 5*(3), 146–152.
- Werner, E. E. & Smith, R. S. (1992). *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- West, D. J. & Farrington, D. P. (1973). *Who becomes delinquent?* London: Heinemann.
- West, D. J. & Farrington, D. P. (1977). *The delinquent way of life*. London: Heinemann.
- Widom, C. S. (1997). Child abuse, neglect, and witnessing violence. In D. M. Stoff, J. Breiling & J. D. Maser (Eds.), *Handbook of antisocial behaviour* (pp. 159–170). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Wiebush, R. G., Wagner, D., Prestine, R. & Baird, C. (1992). *The impact of electronic monitoring on juvenile recidivism: Results of an experimental test in the Cuyahoga County Juvenile Court*. Madison, WI: National Council on Crime and Delinquency.
- Wilhelmsen, B. U., Laberg, J. C. & Klepp, K. (1994). Evaluation of two student and teacher involved alcohol prevention programmes. *Addiction, 89*, 1157–1165.

- Williams, T. P. & Lillis, R. P. (1986). Changes in alcohol consumption by 18-years-olds following an increase in New York State's purchase age to 19. *Journal of Studies on Alcohol*, 47, 290–296.
- Wilson, D. B. (2001). Meta-analytic methods for criminology. In D. P. Farrington & B. C. Welsh (Eds.), *What works in preventing crime? Systematic reviews of experimental and quasi-experimental research* (Vol. 578, The Annals of The American Academy of Political Social Sciences, pp. 71–89). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Wilson, D. B., MacKenzie, D. L. & Mitchell, F. N. (2005). *Effects of correctional boot camps on offending*. Retrieved December, 9th, 2005, from www.aic.gov.au/campbellicj/reviews/titles.html
- Wilson, J. J. & Howell, J. C. (1993). *A comprehensive strategy for serious, violent and chronic juvenile offenders* (Fact sheet #4). Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Wilson, J. J. & Howell, J. C. (1995). Comprehensive strategy for serious, violent, and chronic offenders. In J. C. Howell, B. Krisberg, J. D. Hawkins & J. J. Wilson (Eds.), *A Sourcebook: Serious, violent, and chronic juvenile offenders* (pp. 36–46). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Wilson, S. J. & Lipsey, M. W. (2000). Wilderness challenge programs for delinquent youth: a meta-analysis of outcome evaluations. *Evaluation and Program Planning*, 23(1), 1–12.
- Wodarski, J. S. (1987). Teaching adolescents about alcohol and driving: A two year follow-up. *Journal of Drug Education*, 17(4), 327–344.
- Woodson, R. (1981). *A summons to life: Mediating structures and the prevention of youth crime*. Cambridge, MA: Ballinger.
- World Health Organization. (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organisation.
- World Health Organization. (2004). *Preventing violence: A guide to implementing the recommendations of the World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.